

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА імені О.М. Бекетова

Т. А. Коляда,
Т. А. Курмаз

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ
з дисципліни

«ПРАВО (ПРАВОВИЗНАВСТВО,
АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО)»
ЧАСТИНА 1

(для студентів денної та заочної форм навчання
напряму підготовки 6.030601 – «Менеджмент»)

Харків
ХНУМГ
2014

Коляда Т.А. Конспект лекцій з дисципліни «Право (Правознавство, Адміністративне право)». Частина 1 (для студентів денної та заочної форм навчання напрямку підготовки 6.030601- «Менеджмент») / Т. А. Коляда, Т. А. Курмаз; Харк. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Х.: ХНУМГ, 2014. – 140 с.

Автори: доц. кафедри правового забезпечення господарської діяльності ХНУМГ, канд. юрид. наук Т. А. Коляда, асист. кафедри правового забезпечення господарської діяльності ХНУМГ Т. А. Курмаз

Рецензент: доц. кафедри правового забезпечення господарської діяльності ХНУМГ, канд. юрид. наук А. В. Наumenко

Рекомендовано кафедрою правового забезпечення господарської діяльності, протокол № 2 від «15 » жовтня 2013 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
Змістовий модуль 1 Основи теорії держави і права	
1.1 Загальні закономірності виникнення держави і права.....	6
1.2 Основні теорії походження держави і права.....	8
1.3 Поняття й ознаки держави.....	10
1.4 Функції держави.....	11
1.5 Форми держави.....	13
1.6 Державний механізм.....	19
1.7 Державний апарат.....	20
1.8 Правова держава: поняття та її ознаки, шляхи формування правової держави в Україні.....	24
2.1 Зв'язок права і держави.....	27
2.2 Поняття та основні ознаки, що характеризують норми права.....	28
2.3 Структура правової норми.....	30
2.4 Класифікація (види) норм права.....	33
2.5 Поняття та структура (елементи) правовідносин: учасники, їхні суб'єктивні права та обов'язки, об'єкт правовідносин.....	35
2.6 Юридичні факти.....	37
2.7 Поняття тлумачення норм права. Види і способи тлумачення права...	38
3.1 Поняття джерела права та його форми.....	39
3.2 Нормативні акти як джерела права та їхня система.....	40
3.3 Закон як основне джерело права у правовій державі, підзаконні нормативні акти.....	41
3.4 Дія нормативного акта у часі, порядок набрання чинності актом, зворотна сила закону.....	44
3.5 Дія нормативного акта у просторі, екстериторіальність.....	45
3.6 Дія нормативного акта за колом осіб, імунітет та його різновиди.....	46
3.7 Систематизація законодавства: поняття, форми.....	47
3.8 Поняття системи права.....	49
3.9 Поняття галузі права. Предмет, метод та юридичний режим регулювання як класифікаційні підстави галузевої систематизації правових норм.....	51
3.10 Основні галузі права та загальна характеристика їхнього змісту та джерел.....	52
4.1 Поняття законності, правопорядку, суспільного порядку та дисципліни.....	54
4.2 Гарантії законності.....	55
4.3 Правова культура: зв'язок із загальною культурою.....	58
4.4 Види правової культури.....	59
4.5 Правомірна поведінка.....	60
4.6 Склад правопорушення, зміст його елементів.....	61
4.7 Види правопорушень.....	63
4.8 Загальне поняття юридичної відповідальності.....	64
4.9 Мета і принципи юридичної відповідальності.....	65
4.10 Основні види юридичної відповідальності.....	67

Змістовий модуль 2 Основи адміністративного права	
1.1 Адміністративне право як галузь права.....	69
1.2 Предмет адміністративного права.....	69
1.3 Метод адміністративного права.....	69
1.4 Система адміністративного права.....	70
1.5 Адміністративне право та інші галузі права.....	70
1.6 Поняття, види та особливості адміністративно-правових норм.....	72
1.7 Джерела адміністративного права.....	74
1.8 Адміністративно-правові відносини.....	75
2.1 Поняття та загальна характеристика суб'єктів адміністративного права.....	78
2.2 Громадяни як суб'єкти адміністративного права.....	79
2.3 Президент України як суб'єкт адміністративного права.....	84
2.4 Органи виконавчої влади як суб'єкти адміністративного права.....	86
2.5 Державні службовці як суб'єкти адміністративного права.....	92
2.6 Об'єднання громадян як суб'єкти адміністративного права.....	95
3.1 Поняття та ознаки адміністративного примусу.....	96
3.2. Класифікація заходів адміністративного примусу.....	98
3.3 Заходи адміністративного запобігання.....	99
3.4 Заходи адміністративного припинення.....	100
3.5 Поняття та ознаки адміністративної відповідальності, її відмінність від інших видів юридичної відповідальності.....	101
3.6 Адміністративне правопорушення: поняття, юридичний склад та характеристика.....	104
3.7 Адміністративні стягнення та загальні правила їх накладення.....	106
4.1 Адміністративно-правове регулювання у сфері економіки.....	109
4.2 Адміністративно-правове регулювання у галузі підприємництва.....	111
4.3 Адміністративно-правове регулювання у сфері захисту економічної конкуренції.....	113
4.4 Адміністративно-правове регулювання у сфері промисловості.....	115
4.5 Адміністративно-правове регулювання в галузі фінансів.....	119
4.6 Адміністративно-правове регулювання у сфері інфраструктури.....	121
5.1 Адміністративно-правове регулювання в сфері забезпечення обороноздатності країни.....	124
5.2 Адміністративно-правове регулювання у сферах національної безпеки та охорони державного кордону.....	126
5.3 Адміністративно-правове регулювання у галузі зовнішньої політики.....	128
5.4 Публічне адміністрування у сфері внутрішніх справ.....	129
5.5 Адміністративно-правове регулювання в сфері юстиції.....	131
6.1 Адміністративно-правове регулювання у галузі освіти і науки, молоді та спорту.....	133
6.2 Адміністративно-правове регулювання у галузі культури.....	135
6.3 Адміністративно-правове регулювання охорони здоров'я населення.....	136
6.4 Адміністративно-правове регулювання в сфері соціального захисту населення.....	137
Рекомендовані джерела.....	139

ВСТУП

Поступальний розвиток держави та становлення громадянського суспільства неможливий без активної і свідомої участі у суспільно-політичному процесі усіх верств населення, особливо студентської молоді. Ефективність докладених зусиль у цій царині безпосереднім чином залежить від рівня загальної та правової культури громадян, глибини усвідомлення кожною людиною особистої відповідальності та причетності до державно-правових перетворень на шляху до розбудови правової держави та ствердження ліберальних цінностей.

Подолання правового нігілізму в українському суспільстві пов'язано з перспективою активізації зусиль, спрямованих на покращання правового виховання населення. У цьому контексті недоцільно обмежуватися лише загальним ознайомленням з чинним законодавством. Враховуючи комплексний характер проблеми, слід застосовувати широкий спектр апробованих форм, однією з найефективніших є вивчення студентами (слухачами) навчальної дисципліни «Право».

Мета викладання навчальної дисципліни «Право» полягає в ознайомленні студентів з концептуальними засадами побудови національної правової системи та базовими положеннями основних галузей вітчизняного права. До основних завдань навчального курсу віднесено опанування студентами основ знань з теорії держави і права, їх ознайомлення з основами конституційного ладу України, особливостями функціонування механізму державного тощо. Особлива увага акцентується на прикладному значенні правознавства, формуванні вміння правильно визначати правову природу соціальних явищ та обирати обґрунтований правовий алгоритм вирішення окремих колізій, що можуть виникати у різних галузях права (адміністративного, цивільного, трудового, сімейного, кримінального тощо).

Предметом навчальної дисципліни «Право» є ознайомлення з основними усталеними правовими парадигмами щодо виникнення держави і права, поняття системи права та її внутрішньої організації, характеристики джерел права як зовнішньої форми його вираження, визначення місця та ролі права в урегулюванні різноманітних суспільних відносин тощо.

Викладання навчальної дисципліни «Право» забезпечується у формі лекційних і практичних (семінарських) занять. Для успішного засвоєння студентами навчального матеріалу передбачена самостійна робота зі спеціальною правовою літературою і чинними нормативно-правовими актами.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1

ОСНОВИ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА

1.1. Загальні закономірності виникнення держави і права.

В результаті розкладання первісної общини, поступового виділення вождів, і наближених до них, зосередження у них управлінських функцій, ресурсів влади і соціальних привілеїв виникає держава. Існує декілька передумов формування держави.

Економічна передумова: перехід людства від добувної економіки до виробничої.

Вдосконалення знарядь праці сприяло розвитку нових форм землеробства, виникнення окремого роду заняття - кочового скотарства. Це був перший суспільний поділ праці.

Подальший розвиток суспільства сприяв відкриттю металів, що в свою чергу стимулювало промислову, ремісничу діяльність. Це був другий етап суспільного поділу праці.

Спеціалізація видів трудової діяльності призвела до зростання її ефективності і продуктивності. З'явився надлишок продукту, що створило сприятливі умови для регулярного товарообміну. Спочатку займалися торгівлею самі виробники продукту, але з часом з'явилися професійні торговці - третій суспільний поділ праці.

З цього моменту з'являється група людей, яка виконує суспільно значущі функції і не бере участі в матеріальному виробництві. Самостійне значення набуває управлінська праця.

Соціальна передумова: ускладнення економічних відносин зумовило майнове розшарування населення.

Вже патріархальна сім'я, а не родова община є власником знарядь і продуктів праці. Вводиться заборона інцесту (кровозмішення), який впорядковує шлюбні відносини між родами. Як наслідок зростає кількість і щільність населення. Відбувається перехід від кочового до осілого способу життя, а кровнородинні зв'язки замінюються сусідськими.

Військова передумова: військова організація племен, яка спочатку захищала племінні інтереси, починає шукати і завойовувати кращі території, а також вести загарбницькі війни. Це призвело до зміцнення влади військових вождів. Вождь організовував контроль над перерозподілом землі і води, власності, здійснював військові, релігійні, судові і нормотворчі функції. Для реалізації цих функцій створюється "апарат управління" підлеглий вождеві.

Виникає конфлікт суспільних та особистих інтересів: ще зберігаються органи общинного самоврядування (загальні збори, ради старійшин) і в той же час виділяються вожді, які намагаються створити військову організацію, в якій підтримують дисципліну з допомогою військових наказів. Така організація влади мала більш ефективні засоби примусу і насильства і була здатна при умовах збільшення населення та ускладнення соціальних відносин забезпечити єдиний порядок у суспільстві, його повноцінне функціонування.

Однак слід враховувати, що у різних народів цей процес проходив

неоднаково і мав свої особливості.

Виникнення права зумовлено тими ж причинами, що і виникнення держави.

З розпадом родового ладу загострюються соціальні конфлікти, втрачається єдність членів суспільства і існуючі мононорми вже не забезпечують порядок і стабільність. Певна частина соціальних норм потребує спеціального захисту.

Основні фактори, що вплинули на процес виникнення права:

1.*Економічні* - в умовах розвитку економічних відносин соціальні норми первісної общини стали не в змозі встановити стабільні економічні зв'язки, обов'язкові для всіх передумови господарської діяльності, закріпити економічний статус товаровласників.

2.*Політичні* - ускладнення політичного життя, розшарування суспільства на протилежні соціальні верстви з нерівним соціальним і майновим станом посилювали протиріччя і конфлікти, розв'язати які звичаї родової общини були не в змозі.

3.*Розвиток особистості* - людина стає самостійним індивідом зі своїми потребами і інтересами. Для задоволення цих потреб та інтересів людина була змушена обмежувати свою поведінку і свободу в інтересах суспільства. Внаслідок цього всі члени суспільних відносин наділялися новими за змістом взаємними правами і обов'язками, які спочатку мали казуально-особистий характер. З часом повторення типових життєвих ситуацій, які виникали і контролю за їх розвитком з боку владних структур вони набували нормативного значення і визнавалися загальнообов'язковими.

4.*Необхідність обмеження і пом'якшення військового протистояння окремих племен*, які потребували постійного обміну і сусідських відносин, захисту своїх інтересів мирними засобами.

5.*Необхідність підтримки єдиного порядку у відносинах*, які виникали всередині спільноти людей (населення певної території).

Передумовами права були звичаї і табу. Вони складали систему безперечних заборон морального, релігійного, природного або біологічного характеру. На основі норм-звичаїв загальні збори приймали відповідні індивідуальні рішення.

Важливим етапом у формуванні права було перетворення звичаїв первісного суспільства на правові звичаї. Звичай стає правовим, коли набуває офіційне або мовчазне схвалення держави і захищається нею, у тому числі і примусово. Держава санкціонує тільки ті звичаї, які узгоджуються з її політикою, загальними принципами життєдіяльності суспільства. Більшість правових звичаїв втілюються в писані тексти, на які можна було посилалися в обґрунтування своїх прав. Якщо раніше збереження звичаїв було привілеєм жерців, то тепер вони отримують підтримку державної влади.

Стародавніми пам'ятками права є Закони царя Хаммурапі у Вавілоні, закони Солона в Древній Греції (594-593 року до н.е.), Салічеська Правда 496 року, Закони XII таблиць у Римі (451-450 роки до н.е.), Закони Етельберта 600 р. в англосакської правовій системі, Руська Правда Ярослава Мудрого 1016р.

1.2.Основні теорії походження держави і права.

Виникнення держави і права - це складний багатоаспектний процес, який відбувався під впливом релігійних, демографічних, антропологічних, психологічних, природно-кліматичних та інших факторів.

Серед основних теорій походження держави можна виділити наступні:

Теологічна теорія (автор Фома Аквінський). Ця теорія пояснює походження держави волею Бога, обґрунтовує її вічність і непорушність, недоторканність, залежність від релігії і закликає до покори всіх державній владі. Особливого поширення ця теорія набула в період середньовіччя для теоретичного обґрунтування необмеженої влади монарха, виправдання того, що будь-яке посягання на державу приречено на невдачу, оскільки влада правителя дарована йому Богом і покликана захищати благо всіх. Теологічна теорія відображала об'єктивні реалії того часу, але наукового характеру вона не мала, тому що обумовлювалася релігійною свідомістю людей і спиралася на рівень знань про суспільство.

Патріархальна теорія (Платон, Аристотель). Держава є результатом поступового розростання сім'ї. В основі виникнення держави лежить природне прагнення людей до взаємного спілкування. Для цього вони об'єднуються в сім'ї, кілька сімей складають рід (селище), а з селищ утворюється держава. Державна влада є продовженням батьківської влади в родині, влада домовласника. Ця теорія була спрямована на обґрунтування необмеженої влади царя, але вона не давала відповіді на питання щодо причин постійних конфліктів між народами, прийняття несправедливих законів та встановлення жорстких режимів.

Договірна теорія (Ж.-Ж. Руссо, О. Радіщев, Г.Гроцій). Кожна людина має природні, невідчужувані права, але в процесі розвитку людства права одних людей вступають у протиріччя з правами інших, як наслідок цього порядок у суспільстві порушується і виникає насильство. Тому люди домовилися встановити над собою інституцію (державу) яка б несла відповідальність за додержанням порядку, відповідала загальним інтересам і вимогам, якій вони б підкорялися. Держава виникає в результаті укладення угоди між людьми про свідоме самообмеження своєї волі на користь спільних інтересів і спільного співіснування. Основні положення договірної теорії закріплені в Декларації незалежності США, а також у конституціях деяких західних країн. Але ця теорія була не в змозі пояснити походження держави у різних народів світу.

Расова теорія (Ф.Ницше, Ж.Гобіно). Розділення суспільства за расовою ознакою вважалося основною передумовою виникнення держави. Існують "вищі" раси, які покликані володарювати, і "нижчі" яким природою призначено бути в підпорядкуванні. А виникнення такого інституту, як держава, необхідно для забезпечення панування одних рас над іншими.

Теорія насильства. Ця теорія ділиться на теорію внутрішнього насильства - держава виникла в результаті насильства однієї частини суспільства над іншою, і теорію зовнішнього насильства - війни і територіальні завоювання є найважливішими чинниками виникнення держави. Для закріплення влади переможця над завойованими народами і утворюється держава.

Марксистська (класова) теорія (К.Маркс, Ф.Енгельс, В.Ленін) Саме економічні фактори (суспільний поділ праці, приватна власність, розкол суспільства на класи) сприяли розкладанню первіснообщинного ладу і виникненню держави. Держава виникла з необхідності стримувати пригноблений клас, і стала знаряддям економічно панівного класу, який за допомогою держави став ще й політично домінуючим в суспільстві.

"Гідравлічна" ("іригаційна") теорія (Віттфогель) Передумовою ранньої державності був перехід до зрошувального землеробства. Це не тільки сприяло зростанню обсягу сільськогосподарської продукції, але й створило необхідні організаційні умови для виникнення державного апарату. Ця теорія має локальний характер, бо пояснює виникнення держави тільки в регіонах з жарким кліматом.

Органічна теорія (Г.Спенсер). У цій теорії суспільство порівнюється з біологічним організмом. В державі всі його частини виконують певні функції. Наприклад, уряд виконує функцію мозку, нижчі класи виконують внутрішні функції - займаються землеробством, скотарством, забезпечують життєдіяльність суспільства, пануючі класи відповідальні за зовнішні функції - забезпечення оборони.

Також існують *психологічна теорія, демографічна теорія, теорія інцесту, географічна, техніко-економічна* та інші теорії виникнення держави.

Тепер розглянемо деякі теорії виникнення права.

Теологічна теорія. Право було створено Богом, і дано людині через правителя або пророка.

Теорія примирення. Теорія пояснює походження права необхідністю впорядкування відносин між родами. Договори про примирення спочатку існували в усній формі, а згодом через повторення ситуацій однорідного характеру поступово переросли в правила, юридичні норми.

Теорія природного права. Природне право належить людині від народження, але вимагає гарантій. Тому люди свідомо відмовилися самостійно захищати свої права і домовилися створити державу, яка має право видавати закони і супроводжувати їх санкціями.

Історична теорія. Право формується з національного духу, народної свідомості і має специфічний характер, властивий тільки певному народу. Законодавці тільки виражають у юридичній формі те, що диктує народний дух.

Марксистська теорія. Розвиток права зв'язувалося з класовою боротьбою. Клас, який править в суспільстві, змінює звичаї на свою користь, відповідно до власних потреб. А в разі необхідності створює нові закони, у яких виражається його воля. Право є знаряддям створення жорстких рамок діяльності для пригніченого класу.

Всі вищезгадані теорії мають як недоліки, так і позитивні моменти, але всі вони мають право на існування. Вони є відображенням рівня економічного, політичного, культурного розвитку суспільства, сприяють кращому розумінню причин і передумов виникнення держави і права.

1.3. Поняття й ознаки держави.

Держава - це суверенна, політико-територіальна організація влади певної частини населення, в соціально неоднорідному суспільстві, яка має спеціальний апарат управління і примусу, здатний з допомогою права робити свої веління загальнообов'язковими для населення всієї країни, а також здійснювати керівництво та управління суспільними справами.

До основних ознак держави відносять:

- Суверенітет
- Територію
- Населення
- Наявність апарату управління і примусу
- Здатність приймати загальнообов'язкові правила поведінки
- Здатність збирати податки
- Можливість виражати і захищати інтереси певної частини населення
- Герб, гімн, прапор держави

Розглянемо детальніше всі вищеперелічені ознаки.

Суверенітет - це верховенство, самостійність, повнота, єдність і цілісність влади в державі в межах її території, а також незалежність і рівноправність країни у зовнішніх відносинах.

Територія - територія держави визначена державним кордоном і може поділятися на адміністративно-територіальні або політико-територіальні одиниці. Суверенітет держави, її політична влада розповсюджується на всіх людей, які проживають на її території.

Населення – більшість населення пов'язана з державою стійкими відносинами громадянства. Громадянин держави, на відміну від іноземних громадян або апатридів (осіб без громадянства), які теж можуть проживати на території держави, має найширший правовий статус і найбільш стійкі правові зв'язки з нею. Громадянин має права і повинен виконувати всі обов'язки, передбачені законодавством держави, тоді як інші жителі позбавляються деяких з них (обирати і бути обраним та ін.).

Наявність апарату управління і примусу. Держава має спеціальний апарат, це система законодавчих, виконавчих, судових і контрольно-ревізійних органів. Також у держави є відповідні матеріально-технічні засоби для виконання своїх завдань: армія, міліція, виправні установи, підприємства та організації (державної форми власності), служба національної безпеки.

Здатність приймати загальнообов'язкові правила поведінки. Держава встановлює загальнообов'язкові для всього населення правила поведінки і закріплює їх в нормах права.

Здатність збирати податки. Для фінансового забезпечення своєї діяльності держава встановлює бюджет, систему податків, здійснює у разі необхідності внутрішні і зовнішні позики.

Можливість виражати і захищати інтереси певної частини населення. Держава діє в суспільстві, яке є соціально диференційованим, спирається на ті

або інші соціальні сили, на певну соціальну базу. Це можуть бути класи, державна або партійна бюрократія, номенклатура. Держава може бути провідником інтересів одного або декількох класів, більшості або меншості населення. Це завжди відображається на змісті її діяльності, політики, спрямованої на захист певних соціальних інтересів.

1.4. Функції держави.

Управлінське призначення держави полягає в тому, що справляючи вплив на суспільні процеси в різних сферах життя, вона долає суперечності між інтересами різних соціальних груп і таким чином забезпечує нормальний розвиток суспільства. Цей вплив справляється завдяки різним напрямкам діяльності держави.

Функції держави – це основні напрямки її діяльності, які виражають її сутність і соціальне призначення в галузі управління справами суспільства.

Функції держави виникають, постійно розвиваються, змінюються та зникають під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників. Такими чинниками можуть бути зміна форми держави, радикальні соціальні зміни в суспільстві, завдання і цілі, що стоять перед державою; особливості національних чинників: мова, культура, традиції; екологічний чинник; міжнародна обстановка; рівень науково-технічного розвитку та інше.

Але слід відрізнити поняття функцій держави від поняття функцій гілок державної влади: законодавчої, виконавчої, судової та функцій окремих державних органів. Хоча законодавчі, управлінські, судові функції за деякими характеристиками і наближаються до функцій держави, вони не є тотожними. Вони є меншими за обсягами та виконуються тільки органами, які належать до однієї із гілок влади. Локальний характер мають і функції деяких державних органів: це певні напрямки реалізації їх компетенції відповідно до їх місця та призначення в державному апараті.

Функції держави можна класифікувати за різними критеріями.

В залежності від того, в чиїх соціальних інтересах здійснюються функції держави, їх можна поділити на загальносоціальні та групові.

Загальносоціальні функції – це такі напрямки діяльності держави, які є довготривалими, спрямованими на задоволення інтересів суспільства в цілому, всіх його верств.

Функції захисту групових інтересів – це такі напрямки діяльності держави, що якнайповніше спрямовані на вираження і задоволення інтересів певних соціальних сил – правлячих угруповань. На даний час в економічно-розвинених країнах ці функції відійшли на другий план у зв'язку з появою середнього класу, що значно пом'якшило існуючі в суспільстві протиріччя.

За ступенем соціальної значущості в суспільному житті функції поділяються на головні та похідні.

Головні функції - це найважливіші напрямки діяльності держави, які мають пріоритетне значення на конкретному етапі розвитку суспільства. Наприклад, в умовах розбудови демократичної держави головною є функція захисту прав і свобод людини.

Похідні функції – це функції, які мають супроводжувальний, допоміжний або обслуговуючий характер. Наприклад, функція оподаткування і фінансового контролю, які є допоміжними щодо економічної та соціальної функції.

За часом дії поділяються на постійні та тимчасові.

Постійні функції – це функції, які здійснюються державою безперервно і притаманні їй на усіх або більшості етапах її існування, функціонування та розвитку. Наприклад, політична, соціальна тощо.

Тимчасові функції – це функції, які з'являються внаслідок виникнення специфічних умов суспільного розвитку. Наприклад, боротьба з епідеміями, стихійними лихами тощо.

За спрямованістю діяльності держави функції поділяються на внутрішні та зовнішні.

Внутрішні функції – це напрямки діяльності держави усередині країни. Важливе місце посідає політична функція. Належне виконання цієї функції має забезпечити злагоду в суспільстві, подолання суперечностей та уникнення гострих конфліктів. Також в демократичній державі центральне місце посідає функція охорони прав і свобод людини і громадянина. В її основі лежить принцип визнання людини найвищою соціальною цінністю, невідчужуваності та непорушності її основних конституційних прав і свобод. Виконання функції захисту прав і свобод людини і громадянина здійснюється системою державних органів, серед яких особливо важлива роль належить органам правосуддя, внутрішніх справ, державної безпеки тощо. Економічна функція держави спрямована на забезпечення нормального функціонування та розвитку економіки країни, захисту існуючих форм власності та створення умов для їх розвитку. Соціальна функція держави спрямована на створення умов, які забезпечують нормальні умови життя людини, її вільний розвиток, створення рівних можливостей для усіх громадян. Екологічна функція держави спрямована на забезпечення екологічного добробуту громадян і екологічної безпеки країни. Також важливе місце посідає функція розвитку культури, науки і освіти. На сучасному етапі ця функція спрямована на підняття культурного і освітнього рівнів громадян, створення умов для їх участі в житті суспільства тощо. На сьогоднішній день набуває всезагального значення інформаційна функція. На даний час інформація перетворюється на важливий економічний ресурс. Обсяги інформації, необхідної для забезпечення життєдіяльності суспільства, постійно збільшуються, підвищується рівень її доступності. Формується всесвітній інформаційний простір, на основі якого відбувається всесвітня інтеграція. Тому на даний час змістом цієї функції є визначення інформаційної політики держави, реальне гарантування вільного обігу інформації, запобігання різноманітним зловживанням у цій сфері, забезпечення інформаційної безпеки.

Зовнішні функції – це напрямки діяльності держави на міжнародній арені у сфері встановлення і підтримання відносин з іншими державами. Оборонна функція є важливим напрямком зовнішньополітичної діяльності держави. Головне її призначення це забезпечити воєнну безпеку держави. Здійснення оборонної функції виступає гарантом самого існування держави, а відтак,

ефективного виконання всіх інших функцій. З другої половини XX століття все більшого значення набуває функція забезпечення миру і підтримки світового порядку. Її головна ціль полягає у проведенні дипломатичної роботи з припинення існуючих і недопущенні нових конфліктів. Також все більше розвивається функція співробітництва сучасних держав. Роль цієї функції у розв'язанні проблем міжнародного характеру: охорона природних ресурсів і довкілля, боротьба з епідеміями та епізоотіями, захист Світового Океану, збереження чистоти космосу тощо.

Між внутрішніми і зовнішніми функціями є тісний зв'язок. Кожна держава заради найефективнішого вирішення своїх внутрішніх завдань вступає у відносини з іншими країнами у різних сферах. За їх допомогою, держава може швидше і ефективніше розв'язувати ті проблеми, які вона з тієї чи іншої причини не може розв'язати самотійно.

1.5. Форма держави.

Форма держави складається з трьох головних елементів: форми правління, форми державного устрою та форми політичного режиму, що характеризують систему взятих в єдності способів організації державної влади, територіального устрою і методів та способів здійснення влади.

Форма правління – це елемент форми держави, який характеризує способи формування вищих органів державної влади, їх компетенцію, структуру, принципи взаємовідносин та ступінь участі населення в їх формуванні.

Традиційно розрізняють дві форми правління монархію і республіку.

Монархія – це форма державного правління, при якій вища державна влада фактично або формально належить одній особі і, як правило, передається у спадок представникам правлячої династії.

Ознаки монархії:

- Главою держави є монарх.
- Влада набувається у спадок і зберігається пожиттєво.
- Монарх уособлює вищу державну владу за власним правом, а не в порядку делегування від народу.
- Монарх не є підлеглим будь-яким іншим суб'єктам влади.
- Монарх не несе конкретної політичної і юридичної відповідальності за результати свого правління.

В свою чергу монархії поділяються на необмежені та обмежені.

Необмежена монархія – це форма правління, при якій влада монарха не обмежується іншими органами. Монарх володіє усією повнотою вищої державної влади. Її різновидами є деспотична, абсолютна та теократична монархії.

Деспотична монархія – це форма правління, при якій влада монарха-деспота спирається на могутній військово-бюрократичний апарат, монарх обожнюється, наділяється особливими надлюдськими якостями. Наприклад, Ассирія, Вавилон, Давній Єгипет.

Абсолютна монархія – це форма правління, при якій державна влада концентрується в руках монарха, а представницькі установи відіграють незначну роль. Наприклад, ОАЕ, Оман, Саудівська Аравія.

Теократична монархія – це форма правління, при якій світська влада монарха поєднується з духовною владою. Наприклад, Ватикан.

Обмежена монархія – це форма правління, при якій влада монарха обмежена повноваженнями інших державних органів. Різновидами обмеженої монархії є дуалістична, конституційна та парламентська монархії.

Дуалістична монархія – це форма правління, при якій влада монарха обмежена законодавчими повноваженнями парламенту. У дуалістичних монархіях за монархом залишаються виконавча влада і низка інших повноважень. Такі монархії можна вважати перехідними до конституційних і парламентських монархій.

Конституційна монархія – це форма правління, при якій влада монарха обмежена конституцією. Наприклад, Іспанія, Бельгія, Швеція.

Парламентська монархія – це форма правління, при якій, за відсутності конституції, влада монарха обмежена повноваженнями парламенту. Наприклад, Велика Британія.

В таких державах монарх є главою держави і здійснює виключно представницькі функції. Усі акти, що видаються від імені монарха, створюються виконавчою владою і попередньо схвалюються міністрами. Головною політичною фігурою є прем'єр-міністр, який обирається парламентом і формально затверджується монархом.

Республіка – це така форма правління, при якій вищі органи державної влади обираються безпосередньо народом або формуються виборними установами на певний строк.

Ознаки республіки:

- **Виборність** вищих органів держави безпосередньо або опосередковано народом (представницький характер державної влади).
- **Змінюваність** вищих посадових осіб і державних органів у результаті виборів.
- **Строковість** повноважень вищих посадових осіб держави і державних органів.
- **Відповідальність** вищих посадових осіб держави за неналежне виконання своїх повноважень перед народом або вищим представницьким органом.
- **Верховенство** актів, які видаються вищим представницьким органом країни.

Республіки бувають парламентські, президентські та змішані (парламентсько-президентські та президентсько-парламентські).

Парламентські республіки – це форма правління, при якій верховна влада належить обраному народом органу – парламенту, котрий, як правило, формує всі інші вищі органи державної влади. Наприклад, ФРН, Італія, Чехія.

Ознаки парламентської республіки:

1.Провідна роль парламенту серед інших органів державної влади. Законодавчий орган у таких державах не тільки займається виданням законів, а й наділений повноваженнями формувати органи виконавчої і судової гілок влади. Парламент обирає президента і формує уряд самостійно.

2.Депутатам парламенту надається право одночасно посідати посади в органах виконавчої влади і управління. Уряд формується головним чином з числа депутатів парламенту, які належать до правлячої партії. Таким чином, уряд користується підтримкою парламентської більшості.

3.Уряд підконтрольний і підзвітний парламенту та несе політичну відповідальність перед ним. Уряд функціонує окремо від президента, президент здійснює представницьку функцію, а реальною владою в державі наділений голова уряду (канцлер або прем'єр-міністр).

4.Парламент має право висловити недовіру урядові, що тягне за собою його відставку. В свою чергу, уряд може звернутися до президента з проханням розпустити парламент і призначити дострокові вибори.

5.Наявність конституційного суду, який формується за спеціальною ускладненою процедурою різними гілками влади для контролю за дотриманням конституції.

Ознаки президентської республіки:

1.Президент є одночасно главою держави і уряду. Він керує різними сферами суспільного життя за допомогою підпорядкованого йому державного апарату. Тому, в президентських республіках, як правило, відсутня посада прем'єр-міністра.

2.Президент обирається безпосередньо народом або обраними народом виборцями, а тому несе політичну відповідальність безпосередньо перед народом.

3.Уряд формується президентом і відповідальний перед ним.

4.Наявність інституту відповідальності президента (імпічмент – процедура відсторонення від влади).

5.Члени парламенту не можуть бути членами уряду.

6.Президент не має повноважень щодо розпуску парламенту.

7.Відсутній інститут парламентської відповідальності уряду. Парламент не може відправити уряд у відставку.

8.У президентській республіці існує чітке розмежування між органами законодавчої та виконавчої гілок влади.

Ознаки змішаної республіки:

1.Формування уряду за участю глави держави і парламенту.

2.Відповідальність уряду як перед главою держави так і перед парламентом.

3.Наявність двох центрів виконавчої влади – президента та прем'єр-міністра.

4.Відсутність конституційного визначення статусу президента ні як глави виконавчої влади, ні як глави уряду.

5.Наявність повноваження президента як арбітра між гілками влади та

гаранта у певних сферах державної діяльності.

6. Заміщення поста президента шляхом загальних прямих виборів.

У **президентсько-парламентських** республіках президент наділений більш широкими повноваженнями у формуванні уряду і впливі на нього, ніж парламент. У таких республіках президент хоча і не є офіційним керівником уряду, проте він може надавати йому керівні вказівки, головувати на його засіданнях, скасувати нормативні акти, що їх видає уряд, відправляти уряд у відставку тощо. Наприклад Франція, Російська Федерація, Україна.

У **парламентсько-президентських** республіках президент також наділений широкими повноваженнями, однак його вплив на формування і роботу уряду обмежено повноваженнями парламенту у цій сфері.

Форма державного устрою – це елемент форми держави, який характеризує внутрішню структуру держави, спосіб її територіального поділу, співвідношення держави як єдиного цілого з її складовими частинами, міру централізації та децентралізації державної влади.

Виділяють дві форми державного устрою: просту (унітарну) та складну (федеративну, конфедеративну).

Унітарна держава – це єдина цілісна держава, територія якої поділяється на адміністративно-територіальні одиниці, що не мають статусу державних утворень і не володіють суверенними правами.

Ознаки унітарної держави:

- Має єдині вищі органи державної влади, яким підпорядковуються або підконтрольні місцеві органи.
- Не містить відокремлених територіальних утворень, що мають ознаки суверенності.
- Має єдину для всієї держави систему законодавства.
- Управління єдиними збройними силами і правоохоронними органами здійснюється центральними органами державної влади.
- Має єдине громадянство.
- Одноособове представництво від усієї держави у міжнародних взаємовідносинах на рівні держав.

За ступенем залежності місцевих органів від центральної влади унітарні держави поділяються на централізовані, децентралізовані та змішані.

Централізовані – місцеві органи державної влади очолюють керівники, що призначені із центру і їм підпорядковуються органи місцевого самоврядування.

Децентралізовані – місцеві органи влади мають значну самостійність у вирішенні питань місцевого життя.

Змішані – присутні ознаки централізації і децентралізації.

У складі унітарних держав можуть бути автономні утворення, які мають внутрішнє самоврядування у рамках єдиної держави. Автономні утворення є самостійними тільки у вирішенні питань місцевого значення в межах, визначених конституцією держави. При цьому автономні утворення залишаються адміністративно-територіальними одиницями, які не є

суверенними і не мають права самостійно визначати основи своєї організації та принципи взаємовідносин з центральною владою, а діють у межах повноважень, наданих їм конституцією і законами держави. Автономії у складі унітарних держав вирішують економічні, адміністративні або національно-культурні питання.

Федеративна держава – це складна союзна держава, що містить державні утворення, які мають деякі риси державного суверенітету, певну юридично визначену політичну самостійність.

Ознаки федеративної держави:

1. Територія федерації складається із територій її суб'єктів, які можуть встановлювати власний адміністративно-територіальний поділ.

2. Існують два рівня органів державної влади і управління – федерації та її суб'єктів.

3. Для федерації характерним є двопалатний парламент, в якому одна з палат представляє інтереси суб'єктів федерації.

4. Законодавство складається із законодавства федерації і законодавства суб'єктів федерації, яке не може суперечити законодавству федерації.

5. Суб'єкти федерації не є суб'єктами міжнародного права, але у міжнародних договірних відносинах у разі надання відповідних повноважень від федерації суб'єктам федерації останні можуть брати участь у міжнародних договірних відносинах самостійно. Федеральна влада при цьому має виключне право контролювати впровадження зовнішньої політики.

6. Можливість дворівневої системи судових та правоохоронних органів.

7. Наявність зовнішніх атрибутів (столиця, прапор, герб, гімн) федерації і суб'єкта федерації.

За способом утворення федерації поділяються на договірні, конституційні та конституційно-договірні.

За змістовним критерієм розрізняють територіальні, національні та змішані федерації.

За способом здійснення владних повноважень федерації поділяються на централізовані та децентралізовані.

За характером владних повноважень між суб'єктами федерації на симетричні та асиметричні.

Конфедерація - це союз суверенних держав, створений для досягнення певних цілей і здійснення відповідних напрямків державної діяльності при збереженні в інших питаннях повної самостійності.

Конфедеративний устрій відрізняється від федеративного таким:

1. Відсутністю суверенітету, оскільки конфедерація не є у повному обсязі державою, бо її члени зберігають за собою державний суверенітет.

2. Міжнародно-правовим договірним характером цього об'єднання.

3. Відсутністю вищих органів конфедерації, рішення яких є обов'язковими для неї.

4. Відсутністю єдиних конституції, системи законодавства, громадянства.

5. Тимчасовим характером – конфедерація або розпадається при досягненні цілей цього об'єднання, або перетворюється на федерацію.

Державно-правовий режим – це система прийомів, методів і способів здійснення державної влади.

Залежно від рівня участі народу в здійсненні державної влади державно-правові режими традиційно поділяються на демократичні і авторитарні.

Демократичний режим – це стан політичного життя суспільства, при якому державна влада здійснюється на основі принципів широкої і реальної участі громадян та їх об'єднань у формуванні державної політики, створенні та діяльності державних органів, додержанні прав і свобод людини.

Ознаки демократичного режиму:

- Народ залучається до формування і здійснення державної влади як безпосередньо (референдум), так і через своїх представників.
- Держава додержується принципів виборності і змінюваності центральних і місцевих органів державної влади, розвитку місцевого та інших видів самоврядування.
- Держава сприяє розвитку структур громадянського суспільства і правової держави, організації управління на основі принципу реального здійснення поділу влади.
- Прийняттям усіх важливих для суспільства рішень в інтересах більшості з урахуванням прав меншості.
- Державна влада є легітимною – діє в інтересах всього населення і спирається на його довіру.
- Реальне забезпечення державою прав і свобод людини і громадянина.

Авторитарний режим – це стан політичного життя суспільства, при якому мають місце часткове чи повне відсторонення народу від державної влади, обмеження і порушення формально проголошених прав і свобод людини і громадянина.

Він характеризується:

1. Вузькою соціальною базою державної влади.
2. Надмірною централізацією і концентрацією влади, відсутністю її поділу.
3. Застосуванням не правових засобів здійснення влади.
4. Порушенням прав і свобод людини.
5. Домінуванням в управлінні командних методів.

Тоталітарний режим – це найбільш жорстка форма недемократичного режиму, що характеризується крайніми проявами авторитаризму, а саме:

1. Народ повністю відсторонюється від державної влади, яка формується без фактичної участі народу і не контролюється ним.

2. Держава прагне до глобального панування над усіма сферами суспільного життя, державного контролю в економіці, політиці, культурі, засобах масової інформації, особистому житті тощо.

3. Особистість знецінена, вона виступає як засіб для досягнення державних цілей.

4. Пануванням принципу «дозволено тільки те, що прямо передбачено законом».

5.Ідеологічною одноманітністю.

6.Відкритим застосуванням державою збройного примусу відносно суспільства.

1.6. Державний механізм.

Сутність держави на практиці здійснюється у виконанні її функцій органами державної влади та посадовими особами. Механізм держави відіграє значну роль у забезпеченні життєдіяльності суспільства, впливає на різні сторони суспільного життя.

Раніше діяльність держави обмежувалась охороною приватної власності і забезпеченням безпеки. На теперішній час соціальна спрямованість держави передбачає розширення сфери втручання в суспільне життя для більш повного вирішення питань макроекономіки, соціального захисту населення, розвитку окремих галузей виробництва, які є життєво необхідними для розвитку суспільства та його існування. Зокрема це розвиток і державна підтримка медицини, освіти, культури, захист материнства і дитинства, підтримка соціально незахищених верств населення.

Однак слід зважити на те, що при розширенні впливу держави на суспільні відносини, не повинно приводити до нехтування правами і свободами людини і громадянина та ліквідацію самоврядного та само організованого громадянського суспільства. В Україні на конституційному рівні вирішені питання розмежування пріоритетів державної влади та громадянського суспільства. Ч.2 ст.6 та ч.2 ст.19 Конституції України закріплює принцип обмеження діяльності органів державної влади і органів самоврядування законом, ч.2 ст.3 Конституції України закріплює принцип відповідальності держави перед людиною за свою діяльність.

Механізм держави – це сукупність державних органів, установ та підприємств, які практично здійснюють завдання та функції держави.

До складу державного механізму входять різні види державних організацій: установи, органи, специфічні державні інститути та підприємства.

Для всіх різновидів державних організацій, які входять до складу державного механізму характерними рисами є:

- Вони практично виконують завдання і функції держави.
- Вони є державними інститутами на відміну від приватних або громадських організацій.
- Створюються за рішенням уповноважених органів державної влади.
- Утримання державних організацій здійснюється за рахунок бюджетних коштів.
- Працівники державних організацій мають статус державного службовця.

Державні установи – за характером і напрямком своєї діяльності є неприбутковими організаціями і перебувають на утриманні і за рахунок коштів державного бюджету. Вони здійснюють невиробничу діяльність в таких галузях як: освіта, наука, охорона здоров'я та соціальний захист громадян, культурно-

виховна галузь. Також державні установи можуть бути призначені для виконання спеціальної діяльності (утримання засуджених).

Державні підприємства – підприємства засновані на загальнодержавній власності (казенні підприємства). Це підприємства, які проводять виробничу або іншу діяльність, яка може здійснюватися тільки державним підприємством, або такі, головним споживачем продукції яких, більш як 50%, є держава, або ж такі, які є суб'єктами природних монополій.

Державні підприємства володіють часткою державної власності на праві повного господарського відання, мають самостійний баланс та статус юридичної особи, є суб'єктом підприємницької діяльності, несуть самостійну майнову відповідальність, на них поширюється загально дозвільний режим правового регулювання.

Збройні сили - повноцінне здійснення функцій держави неможливе без застосування, в разі необхідності, примусу, основним інститутом якого є військові формування. Одна з найважливіших функцій держави є захист суверенітету і територіальної цілісності держави, її недоторканності, виконання якої покладено на Збройні Сили України.

1.7.Державний апарат.

Безпосереднє здійснення функцій держави і управління суспільством здійснюється державним апаратом.

Державний апарат - це сукупність державних органів, уповноважених безпосередньо здійснювати державну владу та управління суспільством, які спираються у своїй діяльності на можливість застосування примусу.

Для державного апарату притаманні такі характерні **ознаки**:

- Державний апарат є представником державної влади у відносинах з населенням.
- Державний апарат наділений державно-владними повноваженнями та безпосередньо уповноважений їх здійснювати.
- Державний апарат має складну систему органів (за ієрархічною ознакою – вищі та нижчі органи; за функціональною ознакою – законодавчі, виконавчі та судові органи).
- Первинним елементом державного апарату є державний орган.
- У державному апараті працюють на постійних засадах професійно підготовлені кадри (державні службовці).
- Державний апарат у своїй діяльності спирається на можливість застосування примусу.
- Державний апарат формується і функціонує на основі єдиних принципів організації і діяльності.
- Державний апарат функціонує в межах і у порядку, встановлених законодавством.

Первинним елементом державного апарату є державний орган, оскільки саме з державних органів складаються його окремі ланки та підрозділи, а потім і вся система державного апарату.

Державний орган – це структурно виокремлений, внутрішньо організований колектив державних службовців, які посідають визначені законодавством посади, наділені відповідною компетенцією для виконання певних владно-управлінських функцій і завдань держави.

Державний орган для здійснення своїх функцій та вирішення завдань наділяється компетенцією.

Компетенція – це окреслений законодавством певний обсяг повноважень, обов'язків та прав державного органу.

Компетенція державного органу встановлюється конституцією або відповідним актом законодавства. Державні органи не мають права ухилятися від реалізації своєї компетенції, але водночас не мають права виходити за її межі.

Види державних органів.

1. За соціальною природою:

- Первинні – створюються шляхом безпосереднього волевиявлення народу (якщо джерелом державної влади визнається народ), або успадкуванням (якщо джерелом влади вважається монарх).
- Вторинні – утворюються первинними, є похідними від первинних та їм підзвітні (наприклад, парламент призначає Прем'єр-міністра України).

2. За функціональним спрямуванням:

- Законодавчі – органом законодавчої влади виступає парламент (однопалатний або двопалатний).
- Виконавчі – виконавча влада здійснюється урядом (при парламентському правлінні – очолює прем'єр – міністр, при президентському – президент).
- Судові – виключне право на здійснення правосуддя належить судам.

3. За територією, на яку поширюються повноваження:

- Центральні та місцеві – в унітарних державах.
- Федеральні органи та органи суб'єктів федерації – в федеративних державах.

4. Від способу утворення:

- Виборні (парламент).
- Призначувальні (прем'єр-міністр).
- Успадковані (монарх).

5. За особовим складом:

- Одноособові (президент, генеральний прокурор).
- Колегіальні (парламент, уряд).

Принципи організації і діяльності державного апарату – це законодавчо визначені засади і вимоги щодо його організації і функціонування з метою найбільш оптимального та ефективного виконання функцій та завдань держави.

До принципів організації і діяльності державного апарату належать такі:

1. Поділ державної влади.
2. Виборність вищих органів державної влади.
3. Законність (діяльність у межах компетенції та в порядку, встановлених законодавством).

4. Професіоналізм і компетентність.
5. Прозорість.
6. Обов'язковість рішень, ухвалених вищими органами для нижчих.
7. Підконтрольність.
8. Відповідальність.
9. Додержання прав органів місцевого самоврядування, підприємств, організацій, об'єднань громадян.
10. Рівне право громадян до державної служби.
11. Стабільність кадрів.
12. Ефективність.
13. Пріоритет прав і свобод людини і громадянина.

Найважливішим принципом організації і функціонування державного апарату є принцип поділу повноважень між органами законодавчої, виконавчої та судової влади, а також функціонування механізму взаємних стримувань і протигаг між цими гілками влади.

Органи законодавчої влади стримують виконавчу владу, оскільки остання не може виходити за межі ухвалених парламентом законів. Парламент формує або бере участь у формуванні вищого органу виконавчої влади, здійснює парламентський контроль за його діяльністю щодо виконання ним законів.

У свою чергу, вищі органи виконавчої влади наділяються правами законодавчої ініціативи, можуть застосувати відкладальне вето щодо законів, ухвалених парламентом. При парламентсько-президентській формі правління президент, за наявності певних, окреслених конституцією умов має право розпустити парламент, або парламент за відповідних умов може усунути президента з поста в порядку імпічменту.

Органи судової влади покликані захищати права і свободи людини і громадянина від будь-яких свавільних дій з боку державних органів. Специфічним органом у системі судової влади є Конституційний Суд, який може стримувати як законодавчу так і виконавчу владу, шляхом визнання законів, прийнятих парламентом, та нормативно-правових актів вищих органів виконавчої влади неконституційними в разі, якщо вони не відповідають Конституції.

Загальна характеристика органів законодавчої, виконавчої та судової влади.

Законодавча влада має виключні повноваження на ухвалення законів. Основною функцією законодавчої влади є законодавче регулювання суспільних відносин, тобто ухвалення законів. Оскільки парламент є безпосереднім виразником народного суверенітету, тому він виконує ще й додаткові функції: представницьку, контрольну та установчу.

Установча функція: парламент формує або бере участь у формуванні уряду, обирає або затверджує на посадах керівників уряду, міністерств, відомств, а також інших вищих державних органів.

Контрольна функція: парламент здійснює контроль за діяльністю підзвітних йому державних органів.

Представницька функція: парламент найбільш повно відображає політичні настрої суспільства, представляє його на рівні законодавчої діяльності.

Виконавча влада виконує ухвалені парламентом закони та інші рішення. Згідно з Конституцією України вищим органом виконавчої влади є Кабінет Міністрів України, який очолює Прем'єр – міністр України. До системи виконавчої влади входять центральні органи виконавчої влади: міністерства, державні комітети, відомства, місцеві державні адміністрації.

Виконання законів є основна функція виконавчої влади. Також вона виконує функцію підзаконного регулювання суспільних відносин, вищі органи виконавчої влади наділені повноваженнями ухвалювати підзаконні нормативно-правові акти (КМУ приймає постанови).

Судова влада має виключні повноваження на здійснення правосуддя. Основна функція судової влади є відправлення правосуддя. Вона характеризується виключністю та самостійністю. Виключність полягає в тому, що ніхто, окрім судових органів не має права відправляти правосуддя. Самостійність означає, що суди при здійсненні правосуддя не залежать від будь-яких органів та осіб, та мають керуватися тільки законом. Здійснення правосуддя відбувається при суворому додержанні визначеної процесуальним законодавством процедури, яка гарантує демократизм, виваженість, обґрунтованість та законність судового рішення.

Крім функції правосуддя, суд виконує функцію захисту прав і свобод людини і громадянина. Судовим органам належить остаточний вердикт у вирішенні юридичних спорів та конфліктів. Наприклад, рішення Конституційного Суду України вважаються остаточними і не підлягають оскарженню.

Організація влади на місцях. Взаємодія місцевих державних органів і органів місцевого самоврядування.

Демократична форма правління передбачає поряд з організацією органів державної влади, які централізовано вирішують питання загальнодержавного значення, функціонування системи самоврядування. Місцеве самоврядування функціонує на засадах автономії, та діє на підставі безпосереднього мандата жителів територіальної громади. Місцеве самоврядування має власну фінансово-економічну базу і визначену законом компетенцію щодо вирішення питань місцевого характеру.

Відповідно до Конституції України виконавчу владу в областях і районах, містах Києві та Севастополі здійснюють місцеві державні адміністрації, які є підзвітні та підконтрольні органам виконавчої влади вищого рівня. Голови місцевих державних адміністрацій призначаються на посаду і звільняються з посади Президентом України за поданням Кабінету Міністрів України.

Конституція України визнає і гарантує місцеве самоврядування, а також передбачає певні механізми взаємодії місцевих державних адміністрацій і відповідних органів місцевого самоврядування у плані як делегування повноважень, так і контролю.

Державна служба та її види.

Державна служба – це професійна діяльність осіб, які обіймають посади в державних органах, установах і на підприємствах щодо практичного виконання їх завдань і функцій.

Державні службовці – це особи, які обіймають посади в державних органах та організаціях щодо практичного виконання їх функцій і завдань та одержують заробітну плату за рахунок коштів державного бюджету.

Види державної служби

1. Цивільна

- служба в державних органах.
- служба в державних установах та підприємствах.

2. Мілітаризована

- військова
- воєнізована

Згідно закону України «Про державну службу» від 16.12.1993 року, посади в державному апараті можуть обіймати тільки ті особи, які мають певний рівень освіти, відповідають кваліфікаційним та іншим посадовим вимогам. Така організація державної служби передбачає певну систему навчання, підготовки, підвищення кваліфікації та атестації державних службовців. Проходження та просування по службі державних службовців здійснюється відповідно до певної категорії, присвоєння рангів, класних чинів, звань тощо.

Залежно від характеру праці державні службовці поділяються на керівників, фахівців та обслуговуючий персонал.

1.8. Правова держава: поняття та її ознаки. Шляхи формування правової держави в Україні.

Розбудова правової держави означає прагнення до розбудови державності, в якій влада була б максимально обмежена правом і правами людини.

Правова держава - це організація державної влади, заснована на визнанні та реальному забезпеченні прав і свобод людини, верховенстві права і взаємній відповідальності особистості і держави.

Ознаки правової держави:

- Безумовне визнання, законодавче закріплення, реальне здійснення і гарантування державою невід'ємних прав і свобод людини.

В правовій державі права і свободи людини не тільки характеризують відносини між індивідом і державою, але й виступають дієвим інструментом обмеження державної влади, її підпорядкування потребам громадянського суспільства. Пов'язана правами і свободами держава несе відповідальність перед людиною і громадянським суспільством за свою діяльність.

Законодавче закріплення рівних прав створює можливість різним соціальним групам рівною мірою брати участь у формуванні органів влади, впливати на політику, а також нести відповідальність за стан справ у

суспільстві і державі. Захист прав і свобод людини в правовій державі є не тільки конституційно-правовим, а й міжнародно-правовим обов'язком. Після приєднання держави до міжнародно-правових актів щодо прав людини останні набувають пріоритету над національним законодавством і якщо закріплені у цих документах права порушуються, людина має право звернутися за їх захистом до міжнародних установ, якщо усі інші внутрішні можливості правового захисту порушених прав вичерпано.

- Принцип верховенства права

Держава не створює право, а тільки юридично закріплює уявлення про правові цінності. За допомогою законів, судових прецедентів тощо держава втілює право в життя. Верховенство права означає, що не тільки громадянин, але й насамперед держава, її органи та державні службовці повинні діяти виключно в межах права. За допомогою права та через правові закони держава самообмежує себе. У правовій державі неприпустиме адміністративне свавілля, а тому доки держава не буде реально обмежена правом, вона не може вважатися правовою.

- Принцип поділу влади

Цей принцип традиційно вважається обов'язковою ознакою конституційного ладу в демократичній державі. Державна влада є цілісною системою, яка складається з рівнозначних і рівноцінних гілок влади, що підпорядковуються єдиним для всіх них правовим цінностям і покликані забезпечити реалізацію спільних цілей. Принцип поділу влади засновано на визнанні незалежності та самостійності кожної із гілок влади: законодавчої, виконавчої, судової. Але незалежність і самостійність гілок влади є відносною: парламент формує вищий орган виконавчої влади, та органи судової влади, а уряд у парламентській республіці має право ініціювати перед президентом процедуру розпуску парламенту та призначення дострокових виборів. Також принцип поділу влади базується на існуванні та ефективному функціонуванню механізму взаємних стримувань і противаг.

- Принцип взаємної відповідальності особи і держави

Захищеність інтересів індивіда та держави в правовій державі повинні знаходитися на одному рівні. Конституція визнає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю, та передбачає відповідальне ставлення держави до людини, а також охорону прав і свобод всіма передбаченими законом способами. Правові відносини ґрунтуються на основі рівності і взаємної відповідальності сторін: держава і громадянин мають рівні права і відповідні їм обов'язки.

- Поведінка людини в правовій державі регулюється на основі загальнодозвільного правового режиму

Людині дозволено все те, що прямо не заборонено законом. Конституція України закріплює цей режим: «Правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством.» Однак цей режим передбачає наявність високого рівня правової свідомості і правової культури як індивіда так і суспільства в цілому.

- Державні органи та посадові особи діють за принципом «дозволено робити лише те, що для них прямо передбачено законом»

Держава має право і обов'язок застосовувати за порушення закону, в межах своєї компетенції, примус до особи, але при цьому особа повинна мати реальні юридичні засоби захисту своїх прав.

- У правовій державі повинен діяти незалежний і ефективний суд

Провідну роль суд може відігравати тільки за умови здійснення правосуддя виключно судом і відповідно до закону, забезпечення незалежності і кваліфікованості суддів, доступності і судового захисту для громадян. При здійсненні судочинства як державні органи та посадові особи, так і громадяни або об'єднання громадян мають розглядатися як рівноправні суб'єкти, що буде запорукою уникнення будь-якого свавілля з боку держави.

- У правовій державі на належному рівні перебувають правосвідомість і правова культура як окремого індивіда, посадової особи так і суспільства в цілому.

Ця ознака насамперед передбачає наявність досить високого рівня правових знань, знання основних принципів права, стійких переконань у необхідності виконання законів. Але досягнути такого рівня правосвідомості наразі дуже важко. Для створення системи правового навчання і виховання потрібен тривалий час. Таку програму повинна створювати держава та втілювати її на державному рівні.

Шляхи формування правової держави.

В Конституції України закріплено концепцію соціальної, правової держави. Але це не скільки реальний, скільки бажаний стан держави. Таким чином Україна на сьогодні створила лише правові передумови для становлення та подальшого розвитку цієї концепції. Формування правової держави є тривалий і дуже складний процес і потребує завершення правової, політичної, економічної, та соціальної реформ.

Мета проведення правової реформи полягає, насамперед, у скасуванні тих нормативно-правових актів, які не відповідають нагальним потребам суспільства, та розробленні та прийнятті нових, приведенні національного законодавства до норм міжнародного права.

Також гостро стоїть питання істотного обмеження відомчої нормотворчості, оскільки нерідко підзаконні нормативно-правові акти приймаються всупереч закону та паралізують його дію.

Завершення процесу формування нової судової системи також є важливою складовою правової реформи. Треба чітко сформулювати правову політику держави і систематично її втілювати.

Але правову державу неможливо побудувати тільки прийняттям законів. Для побудови правової держави не менш важливим є підвищення рівня правової культури і правосвідомості громадян, посадових осіб. Подолання правового нігілізму, знання права, повага до нього, переконаність в обов'язковості його виконання – необхідна умова створення правової держави в Україні.

2.1.Зв'язок права і держави.

На сучасному етапі розвитку науки виділяють три моделі взаємин держави і права:

- тоталітарна (держава вище права і їм не пов'язана);
- ліберальна (право вище держави);
- прагматична (держава підтримує і підсилює міць права, але зв'язана ним).

Тоталітарна модель: тоталітарна модель передбачає, що право - продукт державної діяльності, наслідок держави, що право знаходиться в підпорядкованому відношенні до держави. Фактичною умовою для даного підходу служила політична практика бачити в праві придаток держави. Теоретичної передумовою цього було відношення до поняття права як до сукупності норм, які видаються державою.

Ліберальна модель: з позиції даної моделі праву належить безумовний пріоритет у порівнянні з державою. Такий ліберальний підхід має певні переваги. Він є філософською платформою для затвердження в політичній практиці ідеї панування права. Але ця ідея виражає швидше бажане ніж дійсне.

Прагматична модель: право і держава одне без одного не можуть існувати. Виходячи з прагматичної моделі співвідношення держави і права можна виділити три її головних аспекти: єдність; відмінність; взаємодія.

Єдність виражається в їх одночасному походженні від одних і тих же чинників; подібною типологією; однаковою певною мірою обумовленості економічними, культурними та іншими умовами; спільної історичної долі; в тому, що вони виступають засобом соціального регулювання та впорядкування, акумулюють і балансують загальні й індивідуальні інтереси, гарантують права особистості і т. д. Але поряд з цим, вони залишаються автономними і самотніми утвореннями. У кожного з них своє життя, свої цілі, завдання, методи.

Відмінності впливають вже з визначень цих понять. Держава є особлива політико-територіальна організація публічної влади, яка є формою існування суспільства. Право - це сукупність правил поведінки, які визначають межі свободи і рівності людей у здійсненні і захисту їх інтересів, які закріплені державою в офіційних джерелах і виконання яких забезпечується примусовою силою держави.

Держава здійснює силу, а право волю. Вони не збігаються за формою, структурою, елементному складу, змісту; вони відносяться до різних сфер суспільного життя. Взаємодія держави і права виражається в їх різноманітному впливі один на одного.

Вплив держави на право полягає насамперед у тому, що держава створює право, змінює його, удосконалює, охороняє від порушників, втілює в життя. Тому можна сказати, що вплив держави на право здійснюється безперервно - від створення права до його реалізації в суспільних відносинах.

Отже, держава сприяє поширенню права в соціальному просторі, зобов'язує учасників суспільних відносин діяти згідно з правом, виключати протиправні підходи до досягнення суспільно значущих результатів.

Існують об'єктивні межі впливу держави на право. Вони обумовлені

регулятивним потенціалом самого права, можливостями держави забезпечувати дію права в даних суспільних умовах. Можливості держави не слід переоцінювати, так як це завжди веде до ідеалізації правових засобів, а, зрештою, знижує соціальну цінність права. Держава не може використовувати право в протиріччі з його справжнім призначенням. Потрібна науково обґрунтована, ефективна юридична політика держави, що дозволить найбільш раціонально та в інтересах суспільства застосовувати правовий інструментарій.

Не менш істотний зворотній вплив права на державу. Історичний досвід показує, що для свого існування держава, як організація, потребує права не менше, ніж право державу. Залежність держави від права проявляється: у внутрішній організації держави; у його діяльності. За допомогою права закріплюються внутрішня організація держави, її форма, структура, апарат (механізм) управління, статуси і компетенція різних органів і посадових осіб, принцип поділу влади. Принципово важливе значення права у внутрішній організації держави проявляється в тому, що право створює юридичні гарантії проти можливостей узурпації всієї влади однією з її гілок. Тим самим ставиться на правову основу внутрішнє функціонування держави, створюються юридичні передумови для ефективної роботи всіх ланок державної машини.

За допомогою права здійснюються цілі, завдання і функції держави, проводиться його внутрішня і зовнішня політика, законодавчо визначаються і закріплюються конституційний лад і положення особистості в суспільстві. Без права воля держави не може стати загальнообов'язковою. Образно кажучи, основною мовою, на якому держава розмовляє зі своїми громадянами і підтримує відносини з правовими суб'єктами, є мова права.

Отже, демократична сучасна держава не може діяти поза правом. Право «нав'язується» державі в силу необхідності, тому вона в принципі не може нехтувати правовою формою. Держава без шкоди для суспільства не може маніпулювати правом, або звільнитися від нього. Можна сказати, що право робить державність зрілою і повноцінною.

У сучасних умовах сполучна роль права відносно держави посилюється. При цьому спостерігається наступна закономірність: чим достеменно право відображає об'єктивні потреби суспільного розвитку, тим більшою мірою воно пов'язує державу. Активність держави в цьому випадку не пригнічується, а навпаки, вона витрачається результативно та виключно в інтересах суспільства і окремої особистості. Тільки будучи пов'язана правом, держава може діяти вільно, а значить, відповідає історичному призначенню.

2.2. Поняття та основні ознаки, що характеризують норми права.

Норма права – це різновид соціальної норми, що закріплює правило правомірної поведінки, неприпустимість відхилення від якого гарантується державною владою.

Ознаки норм права:

- Це правила поведінки, які регулюють відносини між людьми та їх об'єднаннями.

Призначенням правових норм є упорядкування суспільних зв'язків, що є необхідним для колективного існування людей.

- Норми права встановлюють правила належної чи дозволеної поведінки.

Норма права вказує на те, як мають діяти суб'єкти в конкретній ситуації, а не на те, що вони роблять насправді.

- Норми права мають певні засоби забезпечення додержання нормативних вимог.

Оскільки існує можливість порушення кожної норми, то існують засоби, за допомогою яких гарантується втілення належних правил поведінки в реальне життя. Це може бути переконання, осуд, примус тощо. Інакше практично неможливо досягти порядку, заради якого і встановлюється норма права, але ці засоби застосовуються до особи лише тоді, коли вона відхиляється від вимог норм права.

- Норми права є суспільно зумовленими правилами поведінки.

Норма права сприймається свідомістю людей як справедлива, тобто природна, і може бути ефективним суспільним регулятором.

- Норми права є нормами неперсоніфікованими та невичерпними.

Норми права мають загальний характер. Це проявляється в неперсоніфікованості і невичерпності норми права. Неперсоніфікованість норми це відсутність вказівки на конкретного адресата, що дозволяє їй адресуватися не одній конкретній особі, а відразу багатьом. Невичерпність норми права означає можливість її багаторазової реалізації. Тому норма права встановлює правило для нескінченної кількості випадків певного виду і невідомої кількості осіб певної категорії.

- Юридична норма є головним елементом права.

Право це набір норм права, які об'єднуються в інститути та галузі права. Тому норми права вважають вихідними, з яких побудована вся система права.

- Норма права спрямована на правове регулювання конкретних суспільних відносин.

Норма права визначає, що з погляду права може і що повинна робити особа за наявності певних умов і які наслідки чекають на неї при додержанні або порушенні правила. Тому головне призначення норми права зафіксувати суб'єктивні права і юридичні обов'язки учасників суспільних відносин, визначити їх зміст та обсяг.

- Норма права закріплює зразок правомірної поведінки особи, або сприяє такому закріпленню.

Норма права є правовим критерієм при оцінці поведінки (діяльності) особи як дозволеної, необхідної, або забороненої.

- Норма права є обов'язковою, що підтримується погрозою застосування державного примусу.

Обов'язковість виконання норми права забезпечується не лише державним примусом. Держава виконує роль гарантії, що є необхідною на випадок можливого порушення юридичної норми. У правовій державі основним має бути варіант добровільного виконання юридичних норм, що

ґрунтується на внутрішньому переконанні особи у справедливості, корисності, доцільності та необхідності цих правил. Проте обов'язковість цих норм підтримується силою державного примусу, який вступає у дію у разі їх порушення. Такий засіб забезпечення відрізняє норми права від інших суспільних норм.

- Норма права має особливу форму зовнішнього виразу.

Юридичні норми в Україні знаходять вираз головним чином в законодавчих нормативних приписах: нормативно-правових актах, правових звичаях, правових прецедентах. Саме зовнішня форма робить доступним для суб'єктів права зразки правомірної поведінки, що пропонуються нормами.

2.3. Структура правової норми.

Структура норми права – це внутрішня будова норми. Норма права складається з трьох елементів: гіпотези, диспозиції та санкції.

Гіпотеза – це елемент норми права, що вказує на життєві обставини, за наявності та/або відсутності яких реалізується правило поведінки (диспозиція).

За допомогою гіпотези певний варіант поведінки, сформульований в нормі права, прив'язується до конкретного життєвого випадку, конкретного суб'єкта, часу та місця.

Види гіпотез

1. Залежно від того, з наявністю чи відсутністю життєвих обставин пов'язується дія норми права: позитивні, негативні, змішані.

- **Позитивна гіпотеза** – це гіпотеза, що вказує на життєві обставини, за наявності яких реалізується правило поведінки. Приклад ст. 35 ЦК України. Повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла шістнадцяти років і працює за трудовим договором, а також неповнолітній особі, яка записана матір'ю або батьком дитини.

- **Негативна гіпотеза** – це гіпотеза, що вказує на життєві обставини, за відсутності яких реалізується правило поведінки. Приклад ст. 40 СК України. Шлюб є фіктивним, якщо його укладено жінкою та чоловіком або одним із них без наміру створення сім'ї та набуття прав та обов'язків подружжя.

- **Змішана гіпотеза** – це гіпотеза, що вказує на життєві обставини, коли за наявності одних і відсутності інших реалізується правило поведінки. Приклад ч.1 ст.7 Закону України «Про статус суддів»: На посаду судді може бути рекомендований кваліфікаційною комісією суддів громадянин України, не молодший двадцяти п'яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж роботи в галузі права не менш як три роки, проживає в Україні не менш як десять років та володіє державною мовою. ч.7.ст.7 цього ж Закону: Не може бути суддею особа, яка має судимість, обмежена у дієздатності або визнана недієздатною за рішенням суду.

2. Від кількості життєвих обставин, з якими пов'язується дія норми права: проста, альтернативна, складна.

- **Проста гіпотеза** – це гіпотеза, що визначає одну життєву обставину, за наявності/відсутності якої діє диспозиція. Приклад ч.2 ст. 42

Земельного Кодексу України. У разі приватизації громадянами багатоквартирного жилого будинку відповідна земельна ділянка може передаватися безоплатно у власність або надаватися у користування об'єднанню власників.

- **Альтернативна гіпотеза** – це гіпотеза, що визначає декілька життєвих обставин, за наявності/відсутності хоча б однієї з них діє диспозиція. Приклад ст.147 Земельного Кодексу України. У разі введення воєнного або надзвичайного стану земельні ділянки можуть бути вилучені з мотивів суспільної необхідності.

- **Складна гіпотеза** – це гіпотеза, що визначає декілька життєвих обставин, за одночасної наявності/відсутності, яких діє диспозиція.

3. Залежно від того, чи сформульовані життєві обставини у вигляді вичерпного переліку: абсолютно визначена гіпотеза, відносно визначена гіпотеза.

- **Абсолютно визначена гіпотеза** – це гіпотеза, в якій життєві обставини, з наявністю/відсутністю яких пов'язана дія норми, сформульовані у вигляді вичерпного переліку. Приклад ст.108 Конституції України.

- **Відносно визначена гіпотеза** – це гіпотеза, в якій життєві обставини, з наявністю/відсутністю яких пов'язана дія норми, сформульовані у вигляді невичерпного переліку. Приклад ст.3 Сімейного Кодексу України

Диспозиція – це елемент норми права, що вказує на правило поведінки, якому повинні підкорятися учасники правовідносин.

За допомогою диспозиції впорядковуються суспільні відносини, в диспозиції формулюються права та обов'язки, яких набувають суб'єкти суспільних відносин.

Види диспозицій

1. Від кількості варіантів поведінки, які пропонує норма: альтернативна, безальтернативна.

- **Альтернативна диспозиція** - це диспозиція, в якій суб'єкту надано декілька можливих варіантів поведінки. Приклад ч.1 ст.708 Цивільного Кодексу України.

- **Безальтернативна диспозиція** – це диспозиція, в якій суб'єкту пропонується лише один варіант поведінки. Приклад ст. 707 Цивільного Кодексу України.

2. Залежно від способу викладення правила поведінки: проста, описова, відсильна, банкетна, змішана.

- **Проста диспозиція** – це диспозиція, яка називає варіант поведінки, проте не розкриває його. Приклад ч.1 ст.323 Кримінального Кодексу України.

- **Описова диспозиція** – це диспозиція, яка описує всі істотні ознаки поведінки. Приклад ст.121 Кримінального Кодексу України.

- **Відсильна диспозиція** – це диспозиція, яка не викладає правило поведінки, а відсилає для його ознайомлення до іншої норми. Приклад Закон України «Про державну податкову службу в Україні» ст. 22.

- **Банкетна диспозиція** – це різновид відсильної диспозиції, яка для

розкриття змісту відсилає до інструкції, правил та технічних норм. Приклад ст. 287 Кримінального Кодексу України.

- **Змішана диспозиція** – це диспозиція, яка поєднує в собі способи викладення правила поведінки, характерні для інших видів диспозицій (наприклад описової і відсильної)

3. Від способу описання прав і обов'язків: абстрактна, конкретна.

- **Абстрактна диспозиція** – це диспозиція, в якій правило поведінки викладено в загальному виді. Приклад ст. 319 Цивільного Кодексу України.

- **Конкретна диспозиція** – це диспозиція, в якій правило поведінки сформульовано за допомогою спеціальних, індивідуалізованих ознак. Приклад ст. 127 Кримінально-процесуального Кодексу України.

4. Залежно від ступеня визначеності: абсолютно визначена, відносно визначена.

- **Абсолютно визначена диспозиція** – це диспозиція, яка з вичерпною конкретністю і повнотою встановлює права і обов'язки адресатів. Приклад ч.1 ст. 165 Цивільно-процесуального кодексу України.

- **Відносно визначена диспозиція** – це диспозиція, яка не містить повних і точних вказівок на права і обов'язки адресатів. Приклад ст. 159 Цивільно-процесуального кодексу України.

Санкція – це елемент норми права, що встановлює невиконання наслідки на випадок порушення правила, визначеного в диспозиції.

Санкція логічно завершує норму права. Санкція містить вказівку на наслідки відхилення від диспозиції і є одним із засобів спонукання особи до дотримання норми права.

Види санкцій

1. Від характеру негативних наслідків, що настають за порушення правила, визначеного в диспозиції: правовідновлюючі міри, міри юридичної відповідальності, заходи попереджувального впливу, власні правові втрати.

- **Правовідновлюючі міри** – санкції, спрямовані на відновлення порушених прав і законних інтересів, виконання невиконаних або неналежним чином виконаних обов'язків, повернення до попереднього стану. Приклад: відшкодування шкоди, поновлення на роботі, визнання правочину недійсним, примус до виконання зобов'язання в натурі.

- **Міри юридичної відповідальності** – це санкції, що означають додаткові позбавлення особистого, організаційного або майнового характеру, які настають унаслідок правопорушення. Приклад: штраф, конфіскація, позбавлення волі, звільнення, позбавлення батьківських прав тощо.

- **Заходи попереджувального впливу** Приклад: можливість перевести на попередню оплату покупця, що затримує оплату, арешт майна.

- **Власні правові втрати** – це ті несприятливі наслідки, що виникають через дії самого суб'єкта. Приклад: втрата права на спадщину або втрата права на судовий захист.

2. За сферою використання: конституційно-правові, цивільно-правові,

адміністративно-правові, дисциплінарні, кримінальні

- **Конституційно-правові** – визнання конституційним судом закону таким, що не відповідає конституції.
- **Цивільно-правові** – визнання правочину недійсним.
- **Адміністративно-правові** – попередження, штраф, позбавлення спеціального права.
- **Дисциплінарні** – звільнення з роботи.
- **Кримінальні** – позбавлення волі, конфіскація.

3. За ступенем визначеності: абсолютно визначені, відносно визначені.

- **Абсолютно визначені** – чітко і вичерпно вказують на вид та міру державного примусу. Приклад: штраф у подвійному розмірі.
- **Відносно визначені** – передбачають можливість застосування різних видів санкцій (штраф або позбавлення волі), або їх різної міри (позбавлення волі на строк від 5 до 7 років).

4. Від кількості несприятливих наслідків, що загрожують порушнику: прості, складні, альтернативні

- **Прості** – передбачають один неvigідний наслідок (штраф).
- **Складні** – одночасне застосування декількох неvigідних наслідків (позбавлення волі з конфіскацією майна).
- **Альтернативні** – передбачають декілька наслідків, один з яких може бути застосовано (штраф або обмеження волі).

2.4. Класифікація (види) норм права.

Кожна норма права має свою спеціалізацію, що дозволяє класифікувати норми права за різними підставами. Переважна більшість норм права спрямована на безпосереднє регулювання суспільних відносин: такі норми закріплюють стандарт правомірної поведінки суб'єкта права і тому їх іменують нормами-правилами поведінки.

Види норм права

1. **Класичні норми права** – це норми які встановлюють правила поведінки суб'єкта права.

- Класичні норми за функціональною спрямованістю поділяють на регулятивні і охоронні.

Регулятивні – це норми, що здійснюють правове регулювання суспільних відносин шляхом наділення їх учасників правами і покладанням на них юридичних обов'язків.

Охоронні – це норми, що здійснюють правове регулювання суспільних відносин шляхом встановлення складів правопорушень і закріплення санкцій.

- За способом правового регулювання поділяють на зобов'язальні, заборонні, уповноважувальні.

Зобов'язальні – це норми, що встановлюють юридичний обов'язок особи вчиняти певні позитивні дії.

Заборонні – це норми, що встановлюють юридичний обов'язок особи утримуватися від певних дій, тобто заборону на їх вчинення.

Уповноважувальні – це норми, що встановлюють суб'єктивні права, тобто дозвіл на здійснення уповноваженою особою тих чи інших активних дій.

- За методом правового регулювання поділяють на імперативні та диспозитивні.

Імперативні – це норми, що містять категоричні приписи, які безпосередньо визначають поведінку суб'єктів суспільних відносин і не можуть бути замінені за власним розсудом таких осіб іншими умовами.

Диспозитивні – це норми, що діють тільки тоді, коли суб'єкти суспільних відносин своєю угодою не встановили інших умов власної поведінки.

- За ступенем визначеності варіанта поведінки поділяють на абсолютно визначені та відносно визначені.

Абсолютно визначені – це норми, що з вичерпною конкретністю і повнотою встановлюють умови своєї дії, права і обов'язки адресатів та наслідки їх порушення.

Відносно визначені – це норми, що не містять повних, вичерпних вказівок на умови їх дії, права і обов'язки адресатів або зміст санкцій.

- Залежно від обсягу (сфери) дії поділяють на загальні та спеціальні.

Загальні – це норми, що поширюються на рід певних відносин у цілому.

Спеціальні – це норми, що встановлюються з метою конкретизації та деталізації, врахування своєрідності та особливостей будь-якого виду суспільних відносин, рід яких регулюється загальною нормою права.

- За належністю до матеріального та процесуального права поділяють на норми матеріального та норми процесуального права.

Норми матеріального права призначені для первинної регламентації поведінки суб'єктів суспільних відносин. Вони визначають зміст первинних прав і обов'язків суб'єктів права, їх правове становище і безпосередньо спрямовані на регулювання суспільних відносин. Об'єктом матеріального права виступають майнові, господарські, сімейні, трудові та інші суспільні відносини.

Норми процесуального права призначаються для правового регулювання організаційних суспільних відносин, забезпечення процедур, форм реалізації або захисту норм матеріального права. Процесуальні норми завжди мають процедурний характер, вони насамперед адресовані суб'єктам, які наділені державно-владними повноваженнями щодо прийняття та застосування норм матеріального права.

- За часом дії норми поділяються на постійні та тимчасові.

Постійні – це норми, встановлені з невизначеним строком дії. Вони діють до їх скасування або зміни.

Тимчасові – це норми, встановлені тільки на певний строк.

2. Спеціалізовані норми права – це норми які безпосередньо не регулюють відносини між особами, а обслуговують норми-правила поведінки і в такий спосіб опосередковано беруть участь у регулюванні суспільних відносин.

- Норми - засади – це норми, що закріплюють загальні засади, на

яких ґрунтуються політична і правова системи.

- Норми – завдання – це норми, що визначають завдання окремих інститутів або галузей права.
- Норми – принципи – це найбільш загальні і стабільні імперативні вимоги, закріплені в праві, які є концентрованим виразом найважливіших сутнісних рис та цінностей, що притаманні цій системі права, і визначають її характер та напрямки подальшого розвитку.
- Колізійні норми – це норми, що встановлюють правила вибору норми права, яка підлягає застосуванню за наявності розбіжності (суперечності) між нормами, що регулюють однакові фактичні обставини.
- Оперативні норми – це норми, спрямовані на введення в дію і припинення дії інших норм права.
- Норми – дефініції – це норми, які містять визначення правових категорій і понять.
- Норми – строки - це норми, які містять правила обчислення строків.
- Норми – презумпції – це норми, які закріплюють припущення щодо існування або відсутності певних юридичних фактів.
- Норми – преюдиції - це норми, що виключають будь – яке оспорування існування вже доведеного юридичного факту, який дістав оцінку і закріплення в юридичному акті, що набрав чинності.
- Норми – фікції – це норми, які для цілей правового регулювання визнають існуючими ті юридичні факти, що відсутні в реальному житті, і навпаки.

2.5. Поняття та структура (елементи) правовідносин: учасники, їхні суб'єктивні права та обов'язки, об'єкт правовідносин.

Правовідносини – це суспільні відносини, де одна сторона на основі правових норм вимагає від іншої сторони виконання певних дій або утримання від них, а інша сторона повинна виконати ці вимоги, що охороняються державою.

Правовідносини виникають, змінюються або припиняються скрізь де діє право. Вони супроводжують людину протягом усього її життя. Правовідносини є юридичним виразом різноманітних суспільних відносин, вони виникають на основі економічних, політичних, духовних, моральних, майнових, культурних та інших відносин за допомогою врегулювання їх правом. Правовідносини є досить багатоманітними і можуть бути класифіковані за різними критеріями на окремі види.

За предметом правового регулювання правовідносини можна класифікувати на конституційні, цивільні, адміністративні, трудові та інші.

За функціональним призначенням правовідносини поділяються на регулятивні і правоохоронні.

За часом дії розрізняють правовідносини довгострокові та короткострокові.

Структура правовідносин – це внутрішня будова відносин, сукупність

елементів, до яких належать **зміст, суб'єкти та об'єкти** правовідносин.

Юридичний зміст правовідносин виникає на основі суб'єктивних прав, правомочності та юридичного обов'язку.

Суб'єктивне право – це гарантована правом міра можливої або дозволеної поведінки особи. Воно належить суб'єкту незалежно від того, перебуває він у правових відносинах з іншими суб'єктами чи ні.

З виникненням конкретних правовідносин суб'єктивні права реалізуються через правомочність уповноважених осіб, яка складається з можливості діяти особисто (право на поведінку); можливості вимагати певної поведінки від зобов'язаної особи (право на вимагання); можливості звертатися до компетентних державних органів заради застосування державного примусу в разі невиконання контрагентом своїх обов'язків (право на домагання); можливості користуватися соціальними благами на основі певного суб'єктивного права (право на користування соціальними благами).

Юридичний обов'язок – це вид і міра належної поведінки, яка встановлена законом.

Носієм можливої поведінки виступає уповноважена особа, а носієм обов'язку – зобов'язана сторона. Уповноважена особа має право здійснювати певні дії, а зобов'язана – повинна виконувати і забезпечувати їх.

Юридичний обов'язок складається з наступних елементів:

- Необхідність здійснення певних дій або утримання від їх здійснення
- Необхідність для зобов'язаної особи відреагувати на законні вимоги, зверненні до неї уповноваженою особою
- Необхідність нести відповідальність за невиконання цих вимог
- Необхідність не перешкоджати контрагенту користуватися тим благом, на яке він має право.

Суб'єкт правовідносин – це такий учасник суспільних відносин, який виступає як носій юридичних прав і обов'язків.

Конкретний громадянин завжди є суб'єктом права, але не завжди є учасником правовідносин. Малолітні діти, душевнохворі люди, які є суб'єктом права, але не завжди є учасником правовідносин. У правовідносинах беруть участь не менше двох сторін, хоча учасниками правовідносин може бути необмежене коло осіб. Суб'єктами правовідносин можуть бути тільки люди або об'єднання людей. Суб'єкти правовідносин поділяються на індивідуальні (фізичні особи) і колективні (об'єднання осіб). Держава також є суб'єктом правовідносин, може виступати позивачем або відповідачем у суді, хоча і не є юридичною особою.

Суб'єкти права реалізують свої права і обов'язки завдяки наявності у них правосуб'єктності.

Правосуб'єктність – це можливість і здатність фізичної або юридичної особи мати та здійснювати юридичні права і обов'язки.

Правосуб'єктність складається з правоздатності, дієздатності та деліктоздатності.

Правоздатність - це здатність суб'єкта мати суб'єктивні права і юридичні обов'язки.

Кожна фізична особа є правоздатною від народження і до смерті. Правоздатність притаманна усім учасникам правовідносин, хоча вони не повинні обов'язково реалізовувати усі надані їм права.

Дієздатність – це здатність суб'єкта правовідносин своїми діями приймати на себе обов'язки і використовувати свої права.

Види дієздатності:

- Часткова – встановлюється для малолітніх осіб, що не досягли 14 років
- Неповна – встановлюється для фізичних осіб віком від 14 до 18 років (неповнолітні особи). Виключення становлять: у разі реєстрації шлюбу фізичної особи; фізичною особою, яка досягла 16 років і працює за трудовим договором; неповнолітньою особою, яка записана матір'ю або батьком дитини; фізичною особою, яка досягла 16 років і бажає займатися підприємницькою діяльністю.
- Повна дієздатність
- Обмежена дієздатність – встановлюється судом, якщо особа страждає на психічний розлад, що істотно позначається на її здатності усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними.

Деліктоздатність – це здатність суб'єкта права нести відповідальність за свої протиправні вчинки.

Об'єкт правовідносин – це матеріальне або нематеріальне благо, задля одержання, передачі або використання яких виникають права і обов'язки учасників правовідносин.

Види об'єктів: предмети матеріального світу, речі і цінності, особисті немайнові блага, послуги, продукти духовної творчості.

2.6. Юридичні факти.

Юридичні факти – це конкретні життєві обставини (дії та події), з якими норми права пов'язують настання певних правових наслідків – виникнення, зміну або припинення правових відносин.

Юридичні факти поділяються на дії та події.

Юридичні дії – це вчинки людини, акти державних органів, пов'язані з волевиявленням суб'єктів правовідносин.

Юридичні дії поділяються на правомірні та протиправні.

- *Правомірні дії відповідають приписам юридичних норм, у них виражається правомірна, відповідно до законодавства, поведінка.*

В свою чергу правомірні дії поділяються на юридичні вчинки та юридичні акти.

1. Юридичні вчинки викликають правові наслідки незалежно від того, усвідомлював чи не усвідомлював суб'єкт їх правове значення, бажав чи не бажав їх настання.

2. Юридичні акти – це дії, спрямовані на досягнення правового

результату.

- *Протиправні дії суперечать правовим приписам, завдають шкоди інтересам суспільства і держави.*

Юридичні події – це життєві обставини, настання яких не залежить від волі і свідомості людини.

Але багато подій лише на початку можуть залежати від волі людини (народження людини, її смерть, пожежа тощо). Також треба враховувати розвиток науки і техніки, який збільшує можливості людини впливати на природні явища і процеси. Тому явища, що не залежать від волі і свідомості людини, не залишаються незмінними, відповідно скорочується або збільшується й галузь юридичних подій.

Діяльність людини і суспільства відбувається в просторі і часі. З цієї причини строк досить поширена категорія серед юридичних фактів. Строк може бути визначений актом цивільного законодавства, правочином або рішенням суду.

2.7. Поняття тлумачення норм права. Види і способи тлумачення права.

Тлумачення норм права – це діяльність, спрямована на з'ясування, осмислення дійсного змісту норм права з метою сприяння їх практичній реалізації, а також результат такої діяльності, що переважно виражається в інтерпретаційно – правовому акті.

Способи тлумачення норм права – це сукупність прийомів аналізу змісту нормативно-правових актів.

1. Граматичний (текстовий, мовний) спосіб тлумачення норм права – зміст норм досліджується з погляду їх текстової форми. Граматичне тлумачення є початковим серед усіх способів тлумачення, оскільки юридичні норми існують тільки в мовній формі. При тлумаченні жодне слово або граматичний знак, що міститься в тексті закону, не можуть залишатися поза тлумаченням. Граматичний спосіб ураховує розбіжності між буквальним текстом і справжнім змістом юридичних норм.

2. Логічне тлумачення норм права – це спосіб уясування, який базується на використанні законів і правил формальної логіки.

3. Систематичний спосіб тлумачення норм права – це використання системного підходу під час аналізу норм права, окремих статей та в цілому законів. Ефект від використання систематичного способу тлумачення в тому, що він допомагає законодавцю і правозастосовувачу виявляти та заповнювати прогалини та колізії (суперечності) в законодавстві, визначити формально існуючі застарілі норми права для їх подальшого скасування законодавцем.

4. Історичний спосіб тлумачення норм права (ретроспектива) допомагає встановити зміст норми права, враховуючи умови їх виникнення, факти, пов'язані з історією виникнення норми, що тлумачиться.

5. Конкретно – соціологічне тлумачення норм права – це спосіб, що

полягає в установленні змісту нормативно – правових приписів з урахуванням не тільки історичних обставин прийняття закону, а й тих реальних умов життя суспільства, в яких норма права функціонує. Таке тлумачення може позитивно вплинути на оцінку відповідності старого припису новим умовам життя суспільства і стимулювати необхідний своєчасний рух законодавця до оновлення законодавчої бази.

6. Телеологічний (цільовий) спосіб тлумачення норм права – це аналіз змісту правового припису шляхом виявлення і розкриття цілей прийняття правової норми.

Види тлумачення норм права.

В залежності від суб'єкта, тлумачення норм права може бути офіційним або неофіційним.

Офіційне тлумачення – здійснюється спеціально уповноваженим компетентним в цій галузі органом, державним службовцем чи посадовою особою на підставі службового обов'язку, а результати роз'яснення набувають спеціальної юридичної форми (постанови, інструкції) та офіційного значення (мають обов'язковий характер).

Залежно від того, на яке коло осіб розраховане офіційне тлумачення воно може бути нормативним і казуальним.

Нормативне тлумачення – це роз'яснення змісту норми права, призначене для його поширення на невизначене коло осіб і випадків при вирішенні будь – яких юридичних справ.

В свою чергу нормативне тлумачення може бути: автентичним – це роз'яснення, що здійснюється тим органом, що видав норму (авторське офіційне тлумачення) і легальним (делегованим) – це роз'яснення, що походить від спеціально уповноваженого органу щодо нормативних актів, які видані іншими нормотворчими органами.

Казуальне (індивідуальне) тлумачення стосується тільки застосування норми щодо конкретного випадку.

Неофіційне тлумачення – це таке роз'яснення змісту нормативно-правових приписів, що здійснюється будь – яким суб'єктом, при якому результат тлумачення не має обов'язкової юридичної сили.

Неофіційне тлумачення в свою чергу поділяється на побутове (повсякденне), професійне (компетентне) і доктринальне (наукове).

3.1. Поняття джерела права та його форми.

Джерело права – це спосіб юридичного виразу права, його організація в належну юридичну оболонку.

В юриспруденції склалися такі підходи до розуміння терміна «джерело права».

- Джерела виникнення права як соціального явища, сила, що творить право (правоутворююча сила).
- Пам'ятки історії, літератури, судові справи та звичаї, що існували історично та мали значення для чинного на той час права.

- Певний вид діяльності державної влади з утворення правових норм.
- Матеріали, взяті за основу того чи іншого законодавства.
- Способи зовнішнього виразу, існування та перетворення права.

Термін «джерело права» вперше було введено в обіг ще за часів Давнього Риму. Тіт Лівій назвав Закони XII таблиць «джерелами всього публічного і приватного права», оскільки вони вважалися витокami чинного на той час права. Таке розуміння джерела права відповідає етимології слова «джерело».

Також поняття «джерела права» нерідко використовуються в літературі у розумінні «джерела пізнання права». Цим поняттям охоплюється все, що містить відомості, які дають можливість пізнати зміст та особливості права різних країн у різні історичні періоди.

Наприкінці XIX сторіччя джерела права починають досліджуватися правознавцями на доктринальному рівні. З'являються декілька шкіл. Позитивісти вважали, що джерелом права є створені державою нормативні приписи, які держава захищає примусово. Представники психологічної школи розглядали право як явище людської психіки.

3.2. Нормативні акти як джерела права та їхня система.

Нормативно-правовий акт – це офіційний документ, прийнятий компетентними суб'єктами нормотворчості, який встановлює, змінює або скасовує норми права.

На відміну від інших форм права, нормативно-правовий акт характеризується наступними рисами:

- Приймається тільки уповноваженими суб'єктами нормотворчості
- Має письмову форму
- Оприлюднюється в офіційних виданнях
- Має визначену структуру, чітко формулює зміст правових норм
- Розробляється і ухвалюється за встановленою законом процедурою
- Відповідно до потреб соціальної практики може бути оперативно змінений або доповнений
- Є обов'язковим до виконання і містить гарантії на випадок його можливого порушення
- Підлягає систематизації.

Завдяки цим особливостям нормативно-правовий акт займає домінуючу роль в країнах романо-германської правової сім'ї. Нормативно-правовий акт є основною формою права в Україні.

Нормативно-правові акти диференційовані за видами органів, які їх видають. Апарат держави складається з системи органів, які наділені певним обсягом нормотворчих повноважень, що реалізується шляхом прийняття нормативних актів різних видів та різної сфери дії.

Також нормативно-правові акти конкретизовані за предметом правового регулювання, що відображається в назві або преамбулі нормативного акта.

Нормативно-правові акти існують у вигляді ієрархічної системи. В основі такої системи лежить юридична сила акта.

Юридична сила акта – це властивість нормативних актів, що визначає їх співвідношення за змістом з іншими нормативними актами і залежить від компетенції нормотворчого органу та його місця в механізмі держави.

Система нормативно-правових актів:

1. Конституція держави.

Конституція є основним законом країни та має вищу юридичну силу. Залежно від способу вираження розрізняють писану та неписану конституції. Писана конституція складається з одного або декількох окремих документів і офіційно проголошених основними законами держави. Неписана конституція – це сукупність несистематизованих законів, звичаїв, прецедентів, які фактично закріплюють певний державний лад у країні, але формально не проголошені її основним законом.

2. Закони

Закони виокремлюють за їх змістом, формою, юридичною силою і порядком ухвалення.

3. Підзаконні акти

Це акти прийняті центральними і місцевими органами виконавчої влади. Такі акти засновані на законах, не можуть їм суперечити, основною метою їх прийняття є конкретизувати зміст законів.

3.3. Закон як основне джерело права у правовій державі, підзаконні нормативні акти.

Закон – це нормативно-правовий акт вищої юридичної сили, прийнятий в особливому порядку парламентом або безпосередньо народом, який визначає відправні засади правового регулювання суспільних відносин.

Ознаки закону:

- Закони приймаються вищим представницьким органом держави (парламентом) або безпосередньо народом (шляхом референдуму).
- Закони регулюють найбільш соціально значущі, типові, сталі суспільні відносини. (приклад, тільки закон визначає правовий режим власності, територіальний устрій держави, права, свободи і обов'язки людини і громадянина та ін.).
- Закони мають вищу юридичну силу щодо усіх інших нормативних актів. Нормативні акти органів і посадових осіб держави приймаються на основі законів, не можуть суперечити ним і тому є підзаконними. Закони змінюються чи скасовуються тільки законами.
- Закони приймаються в особливому порядку. Порядок прийняття законів регулюється Конституцією України, а також Регламентом Верховної Ради України. Законодавча процедура включає такі етапи: 1) законодавчу ініціативу (звернення суб'єктів – Президент України, народні депутати України, Кабінет Міністрів України - до ВРУ стосовно прийняття нового закону або зміни чинного закону). 2) підготовка проекту закону до розгляду його ВРУ. Основними етапами підготовки є прийняття рішення щодо підготовки проекту, організаційно-технічне та фінансове забезпечення підготовки проекту, розроблення концепції

законопроекту, підготовка тексту та додатків до нього, наукова експертиза проекту закону. Підготовлені проекти законів можуть бути оприлюднені для обговорення державними органами, громадськістю, науковими установами. Обов'язковим є оприлюднення проектів конституційних законів та законопроектів, що виносяться на всеукраїнський референдум. 3) Розгляд і обговорення проекту закону Верховною Радою України. Закони розглядаються на пленарних засіданнях, як правило, в першому, другому, третьому читаннях. За результатами розгляду можуть прийматися такі рішення: повернути проект закону на доопрацювання із визначенням головних зауважень і строку доопрацювання; надіслати проект закону на додаткову експертизу; відхилити проект закону із зазначенням причин відхилення; схвалити текст закону в цілому і внести його на всенародний референдум; прийняти закон і направити його на підпис Президенту України. 4) прийняття закону ВРУ. Закони можуть прийматися в цілому, а частина і постатейно – за результатами другого і третього читань на відкритому пленарному засіданні шляхом голосування простою або кваліфікованою більшістю голосів народних депутатів України залежно від характеру закону. Прийнятий закон підписує Голова ВРУ не раніше двох і не пізніше п'яти днів з дня його подання. 5) введення закону в дію. ВРУ одночасно з прийняттям закону вирішує питання щодо умов введення його в дію (визначення строку, порядку умов набрання чинності законом). Введення в дію закону визначається у його прикінцевих або перехідних положеннях або окремим законом. Кодекси та конституційні закони вводяться в дію окремими законами. Прийнятий і підписаний Головою Верховної Ради України закон надсилається на підпис Президенту України. Протягом 15 днів Президент України підписує закон і офіційно оприлюднює його або в цей же строк застосовує своє право вето щодо прийнятого закону, повертаючи його зі своїми вмотивованими пропозиціями на повторний розгляд. Якщо при повторному розгляді закон буде прийнятий у тій самій редакції не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради, Президент зобов'язаний підписати його протягом 10 днів з дня повторного прийняття. Якщо Президент України не підписав такий закон, він невідкладно офіційно оприлюднюється Головою Верховної Ради України за його підписом.

Види законів:

1. За юридичною силою

- Конституційні – нормативні акти, якими вносяться зміни чи доповнення до Конституції. Вони приймаються не менш як 2/3 від конституційного складу Верховної Ради України в порядку, передбаченому розділом XIII Конституції України.
- Звичайні – нормативні акти, які приймаються на основі і на виконання Конституції і визначають основи правового регулювання суспільних відносин у певній сфері. Звичайні закони приймаються більшістю від конституційного складу Верховної Ради України.

2. За ступенем впорядкованості

- Кодифіковані – нормативні акти, затверджені законами, в яких на науковій основі узагальнюються і систематизуються норми права, що

регулюють певну групу суспільних відносин. Кодифіковані закони приймаються у формі кодексів та Основ законодавства.

- Поточні (тематичні) несистематизовані законодавчі акти, прийняті з окремих питань. (ЗУ «Про холдингові компанії в Україні»).

3. За значенням у механізмі правового регулювання

- Основні – закони, які містять в первинній редакції текст правових норм і здійснюють первинне правове регулювання суспільних відносин (ЗУ «Про цінні папери та фондовий ринок»).

- Допоміжні – закони, якими вносяться зміни і доповнення до чинного законодавства, затверджуються, ратифікуються, зупиняються, скасовуються інші нормативні акти.

4. За обсягом дії

- Закони загальної дії – поширюються на всіх суб'єктів права незалежно від їх статусу.

- Закони спеціальної дії – адресовані чітко окресленому колу суб'єктів, які мають особливий статус.

- Закони виняткової дії – встановлюють винятки з загальних правил щодо обмеженого кола суб'єктів.

5. За часом дії

- Постійні – закони, розраховані на тривалий (необмежений) строк дії.

- Тимчасові – закони, прийняті на визначений у часі строк дії.

Особливим видом є *надзвичайні закони* – акти, що приймаються за надзвичайних обставин і призупиняють дію чинних у відповідній сфері нормативних актів. Такі закони покликані забезпечити безпеку громадян у разі війни, катастроф, епідемій, епізоотій та інше.

Підзаконні нормативно – правові акти – це акти, що приймаються уповноваженими нормотворчими суб'єктами на основі і на виконання законів і не повинні суперечити їм.

Класифікація підзаконних НПА:

1. За суб'єктами прийняття

- Нормативні акти Президента України. На основі Конституції і законів України в межах своїх повноважень видає нормативні акти у формі **указів**, які є обов'язковими до виконання на всій території України.

- Нормативні акти Кабінету Міністрів України. Це вищий орган у системі органів виконавчої влади, і в межах своєї компетенції на основі і на виконання Конституції і законів України видає **постанови і розпорядження**, обов'язкові до виконання. Постанови і розпорядження приймаються на засіданні КМУ шляхом голосування більшістю голосів посадового складу.

- Нормативні акти міністерств та інших центральних органів виконавчої влади. Міністри та керівники інших центральних органів виконавчої влади в межах своєї компетенції очолюваних ними органів у відповідній сфері управління видають нормативні акти у формі **наказів**. Центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом (Антимонопольний комітет

України, Національний банк України та ін.) можуть видавати нормативні акти і в інших формах – розпорядження, рішення, постанови.

- Нормативні акти місцевих державних адміністрацій. Голови місцевих державних адміністрацій в межах своїх власних і делегованих повноважень видають **розпорядження**, обов'язкові для всіх органів, підприємств, установ, організацій, посадових осіб та громадян, які знаходяться на відповідній території. Керівники управлінь, відділів та інших структурних підрозділів місцевої державної адміністрації видають **накази**.

- Нормативні акти органів та посадових осіб місцевого самоврядування. Органи місцевого самоврядування в межах повноважень, визначених законом, приймають **рішення**, які є обов'язковими до виконання на відповідній території. Рішення Ради приймаються на її пленарному засіданні після обговорення відкритим або таємним голосуванням більшістю депутатів від загального складу Ради. Сільський, селищний, міський голова, голова районної в місті, районної, обласної ради, яким делеговані державні функції, в межах своїх повноважень видають **розпорядження**.

- Локальні нормативні акти – акти, які приймаються керівниками підприємств, установ, організацій в межах наданих їм повноважень з метою регулювання службової і трудової діяльності – **накази, статuti, правила внутрішнього трудового розпорядку, положення та інше**. Деякі з них потребують узгодження з профспілками. Такі акти є локальними, тому що діють тільки в межах відповідного підприємства, установи, організації.

3.4. Дія нормативного акта у часі, порядок набрання чинності актом, зворотна сила закону.

Характеризуючи дію нормативно-правових актів у часі, слід розрізняти момент набуття нормативним актом чинності, момент зупинення дії нормативного акта, момент припинення дії нормативного акта.

Порядок і строки набрання нормативними актами чинності встановлюється в законодавстві кожної держави.

У Конституції України ч.2,3 ст.57 сформульовано, що закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права та обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення в порядку, встановленому законом. Якщо дана вимога не виконана і закони та інші нормативно-правові акти не доведені до відома населення, вони є нечинними.

На теперішній час питання набрання чинності актом регулюються Указом Президента України від 10.06.1997 р. №503/97 «Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів і набрання ними чинності» та Указом Президента України від 03.10.1992 р. № 493/92 «Про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств та інших органів виконавчої влади».

Порядок набуття чинності:

- Нормативні акти Верховної Ради України та Президента України набирають чинності через 10 днів з дня їх офіційного оприлюднення, якщо

інше не передбачено в самому акті, але не раніше дня їх опублікування в офіційному виданні.

- Акти Кабінету Міністрів України набувають чинності з дня їх офіційного опублікування, якщо інше не передбачено самим актом, але не раніше дня їх опублікування.

- Нормативні акти, що видаються міністерствами, органами виконавчої влади, та підлягають державній реєстрації в міністерстві Юстиції України, набувають чинності через 10 днів після їх реєстрації, якщо в самому акті не встановлений пізніший строк набуття чинності.

Офіційними друкованими виданнями, згідно Указу Президента №503 є:

1. «Офіційний вісник України».
2. «Урядовий кур'єр».
3. «Відомості Верховної Ради України».
4. «Голос України».
5. «Офіційний вісник Президента України».

Після опублікування в одному з цих видань нормативний акт вважається доведеним до відома населення.

Зупинення дії нормативного акта – є тимчасове, неостаточне переривання його дії, що зумовлюється певними обставинами та здійснюється в порядку, передбаченому законодавством.

Зупинити дію нормативного акта може: орган, що його прийняв; інший орган, якщо подібні повноваження надано йому законом.

Момент припинення дії нормативного акта – це календарна дата, з якої нормативний акт остаточно втрачає чинність.

Підстави припинення дії нормативних актів:

- Закінчення строку, на який він був прийнятий.
- Зміни обставин на які він був розрахований.
- Визнання судами акта неконституційним, незаконним.
- Скасування нормативного акта іншим актом (*пряме скасування* – скасовує той орган, який прийняв цей акт; *фактичне скасування* – якщо прийнятий інший акт, який регулює ту саму групу суспільних відносин.).

Зворотна сила закону – це така дія на правовідношення, де припускається, що новий нормативний акт існував на момент виникнення правовідношення.

За загальним правилом нормативні акти зворотної сили не мають. Але ст.58 Конституції України передбачає виняток для тих актів, що пом'якшують або скасовують відповідальність фізичної особи. Для застосування цього правила не потрібна спеціальна вказівка про це в тексті акта – воно діє автоматично. Стосовно юридичних осіб, це правило не діє автоматично, але може бути передбачене шляхом прямої вказівки про це в законі або іншому нормативному акті.

3.5. Дія нормативного акта у просторі, екстериторіальність.

Дія нормативно-правових актів у просторі визначається територіальними межами його обов'язковості.

Територія держави – це обмежений кордонами держави простір суші, її надра, континентальний шельф, повітряний простір над землею і водною територією, національні і територіальні води (до 12 морських миль).

Також до території держави дорівнюється території посольств, морські, річні, повітряні і космічні кораблі під прапором чи знаком держави, військові кораблі, кабелі та трубопроводи, прокладені у відкритому морі, що з'єднують території держав, технічні споруди на континентальному шельфі або в надрах відкритого моря.

Нормативні акти можуть поширюватися на:

- Всю територію України (законі України, постанови Кабінету Міністрів, Укази Президента).
- Територію Автономної Республіки Крим (нормативні акти Верховної Ради АРК, та інших органів АРК).
- Територію адміністративно-територіальних одиниць або певну їх частину (рішення органів місцевого самоврядування, розпорядження голів місцевих державних адміністрацій).

Це дія нормативно-правових актів за територіальним принципом.

Також нормативно-правові акти діють за екстериторіальним принципом.

Екстериторіальний принцип – це дія нормативно-правових актів поза межами держави. Але певні частини території держави (посольства, консульства) вважаються такими, що не знаходяться на території держави, де вони фактично існують, а юридично визнається, що вони знаходяться на території тієї держави, чие посольство вміщується в даному будинку. Суб'єкти які знаходяться на території посольства підпадають під дію законодавства цієї держави. Кримінальному законодавству також притаманні особливості дії нормативного акта у просторі. У статті 7 Кримінального Кодексу України закріплено: «громадяни України та особи без громадянства, що постійно проживають в Україні, які вчинили злочини за її межами, підлягають кримінальній відповідальності за цим Кодексом, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України.

Також на території України може застосовуватись законодавство іноземних держав. Воно застосовується на території України, якщо не суперечить основним засадам регулювання цих відносин, встановлених в законодавстві України. Наприклад, Сімейний кодекс України ст.291.

Також чинні міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України, є частиною національного законодавства і діють на території України (ст.9 Конституції України та ст.19 Закону України «Про міжнародні договори України»).

3.6. Дія нормативного акта за колом осіб, імунітет та його різновиди.

Дія нормативно-правових актів за колом осіб – це їх поширення на певні категорії суб'єктів права.

За характером зв'язку суб'єкта з державою розрізняють:

- Нормативні акти загальної дії (поширюються на всіх осіб, що перебувають на території держави, наприклад, Конституція).

- Нормативні акти, які поширюються тільки на громадян даної держави (наприклад Закон України «Про вибори Президента України»).

- Нормативні акти, які поширюються на іноземних громадян та осіб без громадянства (наприклад Закон України «Про статус іноземців»).

Також виокремлюють нормативні акти спеціальної дії, що поширюються тільки на коло спеціальних суб'єктів (осіб, що володіють певною професією і займають певні посади – судді, народні депутати), або мають особливе соціальне положення (пенсіонери, інваліди та ін.).

Залежно від місця проживання осіб виділяють:

- Нормативні акти, що діють відносно осіб, що постійно проживають на території держави.

- Нормативні акти, що поширюються на осіб, які тимчасово перебувають на даній території (переселенці, біженці та ін.).

Дія нормативного акта за колом осіб пов'язана також з наявністю чи відсутністю в осіб юридичного імунітету.

Юридичний імунітет – це повне або часткове звільнення його носія від поширення на нього дії загальних правових норм.

Види дипломатичного імунітету:

- **Повний дипломатичний імунітет** – особи користуються особистою недоторканністю, не можуть бути заарештовані, або затримані (глава дипломатичного представництва, члени дипломатичного персоналу, члени їх сімей, представники іноземних держав, члени парламентських і урядових делегацій, які виконують офіційні доручення).

- **Обмежений дипломатичний імунітет** – особи звільняються від кримінальної відповідальності лише за дії, вчиненні ними при виконанні своїх обов'язків. (дипломатичні кур'єри, обслуговуючий та адміністративно-технічний персонал посольств, члени дипломатичного персоналу іноземних держав, що прямують транзитом через територію України).

Відповідальність за кримінальні злочини осіб, що мають дипломатичний імунітет вирішується дипломатичним шляхом.

Також нормами національного законодавства можуть бути встановлені президентський, депутатський, суддівський та інші види імунітету.

3.7. Систематизація законодавства: поняття, форми.

Систематизація нормативно-правових актів – це діяльність зі зведення нормативно-правових актів у впорядковану систему.

Завдання систематизації:

1. Забезпечення уніфікації національного законодавства шляхом приведення до єдиної системи шляхом усунення розбіжностей і надання одноманітності правовому регулюванню подібних або близьких видів суспільних відносин.
2. В Конституції України гарантовано кожній людині право знати свої права і обов'язки. Враховуючи дію десятків тисяч нормативно-правових актів,

засміченості системи законодавства нечинними, колізійними нормативними приписами пересічному громадянину важко відшукати необхідні норми самостійно без організаційної і технічної фахової підтримки. Тому систематизація є ефективним засобом реалізації цього права шляхом забезпечення вільного і оперативного доступу громадян до національного законодавства.

Суб'єкти систематизації:

- Спеціально вповноважені компетентні органи державної влади та органи місцевого самоврядування.

Вони діють на підставі повноважень, наданих правовими актами. Така систематизація називається офіційною. Результатом офіційної систематизації є прийняття кодифікованих нормативно-правових актів (кодексів, Основ законодавства), оприлюднення офіційних друкованих видань збірників законодавства.

- Приватні особи (громадяни та організації).

Систематизація законодавства здійснюється ними за власною ініціативою з метою забезпечення їх господарської, освітньої, наукової або іншої діяльності. До цієї групи також входять суб'єкти підприємницької діяльності, які здійснюють систематизацію з метою одержання прибутку від платного розповсюдження її результату. Така систематизація називається неофіційною.

Форми (види) систематизації.

Існують чотири форми систематизації: облік, інкорпорація, консолідація та кодифікація.

Облік нормативно - правових актів – це діяльність зі збирання, фіксування в логічній послідовності та зберігання нормативно – правових актів, підтримання їх у актуальному стані з урахуванням усіх змін та доповнень, а також зі створення спеціальних систем їх нагромадження і пошуку.

Засобами нагромадження та оброблення нормативної інформації можуть бути журнали, картотеки, електронні носії інформації. Журнальний облік має обмежені технічні можливості і тому його рекомендується здійснювати лише за умов невеликого інформаційного масиву. Картковий облік використовується в органах державної влади та великих підприємствах. Електронний облік, за рахунок розширення мережі Інтернет, простим та швидким пошуком необхідної інформації, оперативністю її оновлення все більше витісняє картковий та журнальний облік. В Україні користувачі мають безкоштовний доступ до баз національного законодавства на офіційних порталах Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, інших органів державної влади. Також існує низка комерційних правових баз даних.

Також слід зазначити, що спеціальним офіційним видом обліку, що здійснюється уповноваженими органами державної влади, є створення державних реєстрів нормативно – правових актів. Указом Президента України (від 27.06.1996р. №468/96) було створено Єдиний державний реєстр нормативно – правових актів. Ведення реєстру покладено на Міністерство юстиції України, яке постійно підтримує реєстр в контрольному стані з урахуванням усіх змін та доповнень.

Інкорпорація - це впорядкування нормативно – правових актів без зміни їхнього змісту шляхом їх зведення в єдині друковані видання за хронологією та/або предметом регулювання.

Інкорпорація здійснюється поза процесом нормотворчості, тому вона може виконуватися як органами державної влади та органами місцевого самоврядування – офіційна інкорпорація, так і юридичними особами в наукових, навчальних цілях, так і в межах їх підприємницької діяльності – неофіційна інкорпорація.

Консолідація – це зведення у єдиний нормативно – правовий акт декількох актів, що регулюють певну сферу суспільних відносин без зміни їх змісту.

Консолідація завжди є офіційною систематизацією, тому що здійснюється виключно в межах нормотворчої діяльності. При консолідації нові норми права не з'являються, а втручання в тексти нормативно – правових актів відбувається лише на рівні редакційної правки. Результатом консолідації є видання нового нормативно – правового акта, при цьому попередні консолідовані акти втрачають свою чинність.

В Україні консолідація нормативно – правових актів не практикується, але вона поширена в Німеччині, США, Франції, Англії.

Кодифікація – це перероблення та зведення правових норм, що містяться у різних актах, у логічно узгоджений нормативно – правовий акт, котрий регулює певну сферу суспільних відносин на галузевому рівні.

Ознаки кодифікації:

- Це завжди офіційна систематизація, що здійснюється в межах нормотворчої діяльності
- Результатом кодифікації є видання нового нормативно – правового акта
- В процесі кодифікації з'являються нові елементи системи права – правові норми, інститути.
- З моменту набрання чинності кодифікованим актом попередні акти, що регулювали аналогічні суспільні відносини, втрачають чинність повністю, або в частині, що суперечить цьому акту.

Кодифікація на відміну від інших способів систематизації не тільки впорядковує чинне законодавство, але й якісно його вдосконалює. Норми інших нормативно – правових актів, навіть законів, не мають суперечити відповідним кодексам. Основними видами кодифікації є галузева (Цивільний, Кримінальний, Сімейний кодекси) і спеціальна (Митний, Повітряний, Бюджетний кодекси).

3.8. Поняття системи права.

Система права – це сукупність чинних принципів і норм права, якій притаманні єдність, узгодженість, поділ і згрупованість норм у відносно самостійні структурні утворення (інститути, галузі та підгалузі).

Характері принципи побудови права:

- Єдність системи права. Право ґрунтується на загальнолюдських принципах гуманізму і справедливості. Принципи визначають головний

зміст права, а нормативні приписи, що суперечать цим принципам, не вважаються правовими. Держава однаково ставиться до будь-яких норм і принципів, бо вона їх встановлює, підтримує та гарантує їх виконання.

- Узгодженість системи права. Це зумовлена наявністю субординаційних і координаційних зв'язків між нормами, інститутами, галузями права та відсутність суперечностей усередині цієї системи.
- Поділ (диференціація) системи права. Це поняття відбиває поділ системи права на її відносно самостійні послідовно структуровані елементи: 1) структуру норми права; 2) структуру правових інститутів – поділ їх на окремі правові норми; 3) структуру підгалузі права – поділ її на логічно взаємопов'язані правові інститути в межах окремих галузей права; 4) структуру галузі права – поділ її на логічно пов'язані між собою правові інститути та підгалузі права; 5) структуру системи права – поділ її на логічно пов'язані між собою галузі права.
- Об'єктивність системи права. Система права утворюється відповідно до потреб суспільства, а не законодавця та може змінювати власну внутрішню побудову, доречно реагуючи на динаміку потреб суспільства і, таким чином, стабілізуючи його, а державу стимулюючи лише до надання зовнішньої офіційної форми системи права – її галузям, інститутам, які організувалися об'єктивно.

Структура системи права - це її внутрішній устрій. Головними структурними елементами системи права є:

1. норма права
2. інститут права
3. підгалузь права
4. галузь права.

Норма права – первинний, найменший структурний елемент права, який є правилом поведінки, визнаним і охоронюваним державою.

Інститут права – це уособлена група правових норм, які регулюють однорідні суспільні відносини конкретного виду. (приклад, інститут права власності в цивільному праві, інститут виборів у галузі конституційного права та ін.)

Інститут права характеризується:

- регулює певний вид однорідних суспільних відносин.
- є складовою частиною однієї або декількох галузей права.
- функціонує автономно, відносно самостійно в межах галузі права.

Підгалузь права – певна сукупність правових інститутів, що об'єктивно складається в межах однієї галузі права.

На відміну від правових інститутів підгалузь права не є обов'язковим компонентом кожної галузі. Вона виникає тільки у великих за своїм обсягом галузях права (приклад, у цивільному праві – зобов'язальне, спадкове, винахідницьке, авторське; у фінансовому – бюджетне, податкове, банківське).

Галузь права – уособлена сукупність норм, спрямована на регулювання певної сфери якісно однорідних суспільних відносин.

Галузь права довершує систему права. Головні ознаки галузі права :

- Є найбільш великою за обсягом частиною системи права.
- Має власний предмет регулювання.
- Складається з інститутів права, побудованих у галузі права за предметом і методом правового регулювання.
- Відносно самостійна від інших об'єднань правових норм у системі права.

Галузі права можна поділити на такі види: *фундаментальні (профілюючі)* – конституційне, цивільне, адміністративне, кримінальне, цивільно-процесуальне, кримінально-процесуальне право; *спеціальні* – трудове, земельне, сімейне; *комплексні* – підприємницьке, торговельне, морське.

3.9. Поняття галузі права. Предмет, метод та юридичний режим регулювання як класифікаційні підстави галузевої систематизації правових норм.

В юридичній науці внутрішній поділ системи права на складові частини – галузі та інститути – традиційно розглядаються з урахуванням таких головних критеріїв, як предмет і метод правового регулювання.

Під предметом правового регулювання усвідомлюють те, що регулює право, на що спрямовано його регулятивний вплив, тобто суспільні відносини. Цим відносинам притаманна низка специфічних ознак:

- Вони є найбільш важливими, значущими для суспільства, тобто зберігають його розвиток, безпеку людини та ін.
- Мають однорідний, типовий вираз, наприклад, коли відносини певного роду мають майновий чи управлінський характер.
- Виникають в суспільстві у зв'язку з проявом цілеспрямованої свідомо вольової діяльності людей і набувають стійкого, сталого характеру, тобто є такими, що постійно повторюються у повсякденній практиці.
- Придатні для регулювання нормами права, на відміну від тих відносин, що регулюються іншими засобами регулювання – нормами моралі, звичаями, і не потребують державно-правового втручання.
- Мають певний зовнішній прояв і придатні для контролю з боку інститутів суспільства і держави.

Предмет правового регулювання вважається матеріальним, об'єктивним критерієм розподілу і згрупування норм права за його структурними частинами тому, що зміст і особливості усталених типових суспільних відносин виникають в площині людських потреб і не залежать від законодавця. Предмет правового регулювання має власну структуру, яка складається з наступних елементів: суб'єктів – індивідуальних і колективних; поведінка суб'єктів – їх свідомо діяльність; об'єкти – предмети та явища навколишнього світу, з приводу яких люди свідомо вступають у взаємозв'язок; соціальні факти – обставини, випадки які є безпосередніми підставами виникнення чи припинення відповідних правових відносин.

Метод правового регулювання – це сукупність засобів, прийомів, за допомогою яких право впливає на однорідні суспільні відносини.

Специфічні ознаки методу правового регулювання:

- Визначає особливості: порядку, нормативних підстав та юридичних фактів, необхідних для виникнення і реалізації учасниками суспільних відносин відповідних юридичних наслідків – їх суб'єктивних прав, обов'язків або юридичної відповідальності. Такі підстави можуть виникати із закону (право брати участь у виборах), договору (договір оренди), або правопорушення (перевищення швидкості дорожнього руху).
- Встановлює коло і правовий статус суб'єктів права, зміст та обсяг їх прав і обов'язків. Суб'єкти відносин мають різний ступень автономності при виникненні прав і обов'язків. Норми права можуть вичерпно визначати права і обов'язки суб'єктів в законі; надавати їм можливість самостійно вирішувати питання щодо обсягу цих прав і обов'язків. Тому суб'єкти права вступають в правові відносини або як підпорядковані, або як рівноправні сторони.
- Використовує головні прийоми, що утворюють відповідний метод – дозволи, зобов'язання, заборони, по-різному поєднуючи їх в галузях права залежно від мети правового регулювання.
- Передбачає галузеві особливості процедур реалізації прав, обов'язків та відповідальності учасників відносин, вони можуть бути реалізовані безпосередньо суб'єктами або з допомогою правозастосовних органів держави.
- Закріплює різні способи захисту прав та забезпечення виконання юридичних обов'язків, які здійснюються в різному порядку (судовий, адміністративний та ін.)

До головних методів правового регулювання належать:

Імперативний – при якому відносини зверху до низу регулюються владно-імперативним шляхом. Нормативний зміст доходить до учасників однорідних відносин певного типу зверху, від нормотворчих державних органів, і, як наслідок, характер відносин між суб'єктами перетворюється на відносини субординації, прямої підпорядкованості. Головний інструментарій, що використовується при імперативному методі регулювання – зобов'язання та заборони.

Диспозитивний (децентралізований) - застосовується до юридично рівних суб'єктів у відносинах, що складаються на основі доброї волі їх учасників. Правомірні дії суб'єктів права, здійснювані ними за власним розсудом і ініціативою, тут виступають вже як не владне, а індивідуальне, «автономне» і добровільне джерело юридично значущих вчинків. Відповідно до цього стану суб'єктів їх відносини можна характеризувати як договірні, засновані на юридичній рівності і узгодженні (координації) волі їх учасників. Тому головним інструментарієм при диспозитивному методі регулювання стає дозвіл.

3.10. Основні галузі права та загальна характеристика їхнього змісту та джерел.

Галузі права поділяються залежно від предмета і методу правового регулювання.

Конституційне право – це сукупність правових норм, які регулюють

статус людини і громадянина в суспільстві і державі, принципи суспільного і державного ладу, організацію і діяльність системи органів держави та органів місцевого самоврядування. В конституційному праві домінує імперативний метод регулювання, бо виникнення цієї галузі пов'язано з існуванням владних відносин. Норми конституційного права є провідними щодо норм інших галузей права. Головними джерелами конституційного права є конституція та конституційні закони.

Цивільне право – це сукупність правових норм, які регулюють майнові і пов'язані з ними особисті немайнові відносини. Вони виникають з приводу володіння, користування та розпорядження власністю, її набуття та відчуження, купівлі-продажу тощо між різними суб'єктами права – фізичними та юридичними особами. В цивільному праві домінує диспозитивний метод правового регулювання. Це пов'язано з наявністю в цивільних правовідносинах вільних (автономних) і рівних суб'єктів права, відсутність відносин влади і супідрядності. Основними джерелами цивільного права є Конституція України та Цивільний кодекс України.

Адміністративне право – це сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини, що виникають у процесі виконавчо-розпорядчої діяльності органів держави. Їх особливістю є те, що однією зі сторін завжди виступає державний орган або посадова особа. Тому в основі правового регулювання адміністративного права лежить метод владних приписів (імперативний метод). Головними джерелами адміністративного права є Конституція України та Кодекс України про адміністративні правопорушення.

Трудове право – це сукупність правових норм, які регулюють відносини між роботодавцем і працівниками. Вони охоплюють питання організації праці, її оцінки і оплати, умов виникнення, зміни та припинення трудових відносин, а також пов'язані з ними відносини щодо соціального забезпечення, пенсійного обслуговування, робочого часу та часу відпочинку. Методами трудового права є імперативний і диспозитивний, а також метод заохочення і стимулювання. Головними джерелами трудового права є Конституція України, Кодекс законів про працю України.

Сімейне право – це система правових норм, які регулюють особисті та майнові відносини, пов'язані з перебуванням у шлюбі та спорідненістю фізичних осіб. У сімейному праві застосовується диспозитивний метод правового регулювання. Головними джерелами сімейного права є Конституція України та Сімейний кодекс України.

Кримінальне право – це сукупність правових норм, які визначають коло суспільно небезпечних діянь (злочинів) і міри покарання, що застосовуються до злочинців. Норми цієї галузі встановлюють правомочність компетентних органів держави щодо осіб, які вчинили злочин, підстави та умови притягнення їх до відповідальності, види і системи санкцій, склад конкретних діянь, форми і ступінь вини тощо. Метод регулювання, який використовується в галузі кримінального права – імперативний (метод заборони). Головним джерелом кримінального права є Конституція України та Кримінальний кодекс України.

Цивільне процесуальне право – це сукупність норм права, які

регулюють порядок розгляду цивільних справ. Норми цієї галузі права встановлюють права і обов'язки сторін, між якими виник спір про право, судових і прокурорських органів з приводу судового розгляду цивільних справ, визначають порядок подання позовів до суду, підсудність та інші питання, які виникають у зв'язку з розглядом цивільних справ. Головними джерелами цивільного процесуального права є Конституція та Цивільний процесуальний кодекс України.

Кримінально-процесуальне право – це сукупність правових норм, які регулюють діяльність органів слідства, прокуратури, суду в розслідуванні злочинів і розгляду кримінальних справ у суді. Особливістю цієї галузі права є те, що вона постає як необхідна умова реалізації норм кримінального права шляхом встановлення чіткої регламентації прав і обов'язків органів та осіб у процесі розслідування і судового розгляду. Головними джерелами кримінально-процесуального права є Конституція та кримінальний процесуальний кодекс України.

4.1. Поняття законності, правопорядку, суспільного порядку та дисципліни.

Законність – це правовий режим точного виконання чинних законів усіма суб'єктами права у сфері правотворчості та правореалізації, в інших сферах життєдіяльності людей; режим, за якого забезпечуються права і виконуються обов'язки людиною, державою і громадянським суспільством.

Основними принципами законності є:

- **Зверхність закону в системі нормативних актів.** Конституція України – є законом з найвищою юридичною силою, норми якої є нормами прямої дії. Всі нормативно-правові акти приймаються на основі та на виконання Конституції і не повинні їй суперечити. Відносно громадян діє загальнодозвільний правовий режим: «людині дозволено все, що прямо не заборонено законом», стосовно державних органів і посадових осіб діє принцип: «дозволено робити лише те, що для них прямо передбачено законом».

- **Незаперечність закону.** Цей принцип характеризується тим, що ніхто не може скасувати закон, крім органу, який його прийняв.

- **Єдність закону.** Закон має єдину дію на всій території держави і щодо різних людей.

- **Невідворотність відповідальності за правопорушення.** Кожне скоєне правопорушення має тягти за собою відповідальність винної особи. Важливо, щоб жодне правопорушення не залишалось нерозкритим.

- **Реальний характер закону.** Характеризується тим, що вимоги закону не тільки проголошуються, а й впроваджуються в життя.

- **Забезпечення прав людини.** Одним із важливих принципів законності є здійснення законів в інтересах людини і для забезпечення її прав. Основні права і обов'язки людини і громадянина закріплені в Конституції України та деталізуються в чинному законодавстві.

Результатом законності визнають правопорядок. Отже, **правапорядок** –

це реалізовані правові норми в системі суспільних відносин, в яких діяльність суб'єктів права є правомірною.

Із законністю і правопорядком тісно пов'язані такі категорії, як суспільний порядок та дисципліна.

Суспільний порядок – це реальний порядок суспільних відносин, що відповідають не тільки нормам права, але й іншим соціальним нормам.

Дисципліна – це своєчасне і точне виконання вимог, що впливають з нормативних, індивідуально-правових актів, моральних та інших соціальних норм.

4.2. Гарантії законності.

Незважаючи на свою значущість, вимоги законності не втілюються в життя автоматично, стихійно. Щоб правові приписи не залишилися на папері (і тим більше не порушувалися), необхідні відповідні умови і певний комплекс організаційних, ідеологічних, політичних, юридичних заходів, що забезпечують реалізацію, тобто гарантії законності.

Гарантії законності - це об'єктивні умови і суб'єктивні чинники, а також спеціальні засоби, що забезпечують режим законності.

Серед даних гарантій потрібно чітко розрізняти загальні умови і спеціальні засоби.

Загальні умови це об'єктивні (економічні, політичні і т. д.) умови суспільного життя, в яких здійснюється правове регулювання. Ці умови створюють середовище реалізації права, його функціонування, визначаючи певною мірою і спеціальні засоби по зміцненню законності.

Під економічними гарантіями розуміється існуюча система господарства, форма власності, під політичними - політична система, під соціальними - класова структура суспільства тощо.

Економічні умови. Це стан економічного розвитку суспільства, організація системи господарювання тощо. Умовами, що забезпечують законність, тут виступають такі фактори, як рівень організованості в економічній сфері, ритмічна робота всього господарського організму, постійне зростання продуктивності праці та обсягу виробництва, стійка грошова система та інше. Подібні фактори самим безпосереднім чином впливають на стан законності. Так, в умовах нестабільності економіки, падіння виробництва, розірвання господарських зв'язків, зростання цін, галопуючої інфляції зростає соціальна напруженість у суспільстві, що веде до анархії, дезорганізації, зростання кількості злочинів, причому не тільки господарських.

Політичні умови. Основною політичною умовою стабільної законності є сильна державна влада. Сила державної влади визначається не величиною армії, не міццю репресивного апарату. Сильна державна влада - це стійка, легітимна, яка користується підтримкою суспільства влада, здатна забезпечити реалізацію прийнятих правових приписів. Сильна держава гарантує стабільний розвиток суспільства, безпеку людей, ефективну боротьбу із злочинністю, корупцією і іншими антисоціальними явищами. В умовах же дезорганізації державно-владних структур, боротьби за владу, нездатності держави

забезпечити реалізацію рішень, низького рівня виконавчої дисципліни, розквіту бюрократизму, законність не тільки не підвищується, але і знижується, причому до небезпечної межі. Сильна держава жодною мірою не означає централізацію державної влади, авторитарний режим, який не забезпечує, а, навпаки, заперечує законність.

Важливою умовою зміцнення держави, забезпечення законності і правопорядку є демократія. Це система сильної і в той же час цілком відповідальної перед народом влади, заснованої на демократичних принципах формування і функціонування (поділ влади, парламентаризм, гласність, верховенство Конституції і т.д.)

Ідеологічні умови. Стан законності який визначається рівнем політичної, правової та загальної культури населення. Законність передбачає такий рівень правової культури, коли повага до права, закону є особистим переконанням людини, причому не тільки пересічного громадянина, але в першу чергу державного службовця, законодавця.

Необхідний рівень культури забезпечується організацією правової пропаганди, чіткою системою виховання у громадян високих моральних якостей, патріотизму, відповідальності, почуття права і законності.

Соціальні умови. Законослухняність громадян, їх повага до закону, реалізація його приписів багато в чому залежать від становища, що склалося в соціальній сфері. Падіння життєвого рівня населення, зростання безробіття, вартості життя, соціальних послуг самим безпосереднім чином позначаються на рівні законності, провокуючи громадян на пошуки шляхів незаконного збагачення, обхід закону, породжують національні та соціальні конфлікти і т.д. Міцна законність можлива тільки в умовах соціальної стабільності, впевненості громадян у непорушності своїх соціальних прав і свобод.

Правові умови. Стан законності як політико-правового явища обумовлено станом самого права, системи законодавства. Чинне законодавство повинно бути досить повним, стабільним, забезпечуватися високим рівнем юридичної техніки, необхідними механізмами реалізації та охорони. Важливе значення для реалізації права і рівня законності мають використовувані законодавцем правові засоби, методи, способи та типи правового регулювання, принципи, на яких будується законодавство. Так, відстале від динамічного розвитку суспільних відносин законодавство ускладнює боротьбу зі злочинністю.

Гарантіями законності є також відповідні суб'єктивні фактори. Серед них можна відзначити стан правової науки, повноту і розвиток в ній прогресивних гуманістичних ідей, положень, науково-теоретичних конструкцій. Безпосередній вплив на рівень законності надають пануючі в науці науково-теоретичні концепції. Науково-теоретична розробка ідей правової держави, впровадження основних її положень у законодавчу і правозастосовну практику дозволяють зміцнити законність у діяльності державних органів.

Рівень законності визначається і ефективною діяльністю політичного керівництва, правильним обранням лідерами пріоритетів при прийнятті політичних рішень, готовністю і умінням відповідних органів вести боротьбу за

зміцнення законності.

Спеціальні засоби забезпечення законності - це юридичні і організаційні засоби, призначені виключно для забезпечення законності.

Серед них можна виділити юридичні і організаційні гарантії (кошти).

Юридичні гарантії - сукупність закріплених у законодавстві засобів, а також організаційно-правова діяльність щодо їх застосування, спрямовані на забезпечення законності, на безперешкодне здійснення, захист прав і свобод.

Серед юридичних гарантій розрізняють наступні:

- Засоби виявлення правопорушень. До них відноситься діяльність прокуратури, органів попереднього розслідування, Конституційного Суду і т. д. Ці гарантії пов'язані з роботою компетентних державних органів, спрямованої на виявлення правопорушень з метою їх запобігання та усунення їх наслідків. Деякі гарантії пов'язані з діяльністю громадян. Наприклад, конституційне право на оскарження незаконних дій посадових осіб до суду.

- Засоби попередження правопорушень. Це закріплені в праві засоби, що дозволяють запобігти можливим правопорушенням. Наприклад, ст. 36 КЗпП передбачає, що розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця (ст. 43 КЗпП) можливе лише з попередньої згоди профспілкового органу. Подібна згода має єдину мету - запобігти можливому порушенню адміністрацією трудових прав громадян, не допустити незаконного звільнення. Попереджувальну роль грають і такі засоби, як огляд багажу в аеропорту, митний огляд і т.і.

- Засоби припинення правопорушень. До них відносяться засоби, спрямовані на припинення, недопущення правопорушень, порушень прав та свобод громадян і організацій. Це затримання, арешт, обшук, підписка про невиїзд, інші запобіжні заходи, скасування незаконних актів.

- Заходи захисту і відновлення порушених прав, усунення наслідків правопорушень. Такими є примусове стягнення коштів на утримання дитини (аліменти), віндікація (примусове вилучення майна з чужого незаконного володіння) та ін.

- Юридична відповідальність. Під нею розуміється покарання особи, винної у скоєнні правопорушення. Цей засіб є важливим і необхідним для зміцнення законності, причому його ефективність визначається не жорстокістю, а невідворотністю.

Серед юридичних гарантій особлива роль відводиться процесуальним гарантіям, бо процес є форма життя матеріального права, реальне життя формально закріплені права і свободи можуть отримати, лише маючи процесуальне забезпечення. Юридичний механізм реалізації правових норм припускає наявність чіткої нормативної бази. Конституційні норми, які визначають права і свободи, досить певні, хоча багато з них не підкріплені поточним законодавством, чітким юридичним механізмом реалізації, що ускладнює їх здійснення.

Нарешті, важливою гарантією законності є правосуддя - діяльність, що здійснюється шляхом розгляду та вирішення цивільних і кримінальних справ з метою всебічного зміцнення законності.

Під **організаційними гарантіями** розуміються різні заходи

організаційного характеру, що забезпечують зміцнення законності, боротьбу з правопорушеннями, захист прав громадян. Сюди відносяться кадрові, організаційні заходи щодо створення умов для нормальної роботи юрисдикційних і правоохоронних органів.

Тільки цілеспрямована робота по вдосконаленню об'єктивних (загальних умов), ефективне застосування спеціальних засобів, постійний розвиток законодавства дозволять забезпечити стабільну законність і стійкий правопорядок - основу нормального життя суспільства.

4.3. Правова культура: зв'язок із загальною культурою.

Правова культура – це якісний стан правового життя суспільства, який характеризується досягнутим рівнем розвитку правової системи – станом та рівнем правосвідомості, юридичної науки, системи законодавства, правозастосовної практики, законності і правопорядку, правової освіти, а також ступенем гарантованості основних прав і свобод людини.

Культура — це загальний спосіб існування людини, її діяльності та об'єктивований результат цієї діяльності. Продуктами культури є уявлення про добро і зло, звичаї, знаряддя праці, засоби комунікації та ін. Право, як мораль і релігія, є інститутом культури, визначається її змістом. Усі юридичні норми є нормами культури, однак не всі норми культури перетворюються на юридичні норми. Суспільство добирає культурні норми з настановою на включення їх до права. До числа відібраних потрапляють ті культурні норми, що мають найбільшу значущість для всього суспільства, виконання загальносоціальних завдань держави. Не можуть перетворитися на право ті правила поведінки, що не стали нормою культури. Право — частина соціальної культури, яке визначає один з її видів — правову культуру.

Правова культура тісно пов'язана з загальною культурою народу, ґрунтується на її засадах, служить відображенням рівня її розвитку. Формування правової культури не є відокремленим процесом від розвитку інших видів культури — політичної, моральної, естетичної. Це комплексний процес, їх поєднує спільність завдання — створення морально-правового клімату в суспільстві, який би гарантував особі реальну свободу поведінки в поєднанні з відповідальністю перед суспільством, забезпечував її права, соціальну захищеність, повагу її гідності, тобто поставив би людину в центр економічних, соціальних, політичних, культурних процесів.

Тісна взаємодія і взаємозв'язок проявляються між правовою і моральною культурою. Оцінка правових явищ, здійснювана правосвідомістю, є не тільки правовою, а й їх моральною оцінкою, визначенням їх відповідності моралі суспільства. Тому будь-які порушення законності, ігнорування законних прав і інтересів особи, недодержання вимог справедливості при вирішенні питань про юридичну відповідальність завжди розглядаються як аморальні явища. У свою чергу, правова культура справляє зворотний вплив на моральну культуру. Вона служить необхідною умовою формування високих моральних якостей громадянина. Знання і розуміння сутності і соціального призначення правових явищ — права, правосуддя, законності, правової відповідальності, непохитна

переконаність у необхідності суворого додержання норм права сприяють зміцненню у свідомості людини основних принципів і категорій моралі. Правова культура є складовою частиною і найважливішою засадою демократії. Залежно від носія правової культури розрізняють три її види: правову культуру суспільства; правову культуру особи; правову культуру професійної групи.

4.4. Види правової культури.

Залежно від історичного типу держави і права можна виділити правову культуру рабовласницького, феодального, буржуазного, соціалістичного та постіндустріального суспільств.

Рабовласницький тип правової культури. Правовій культурі цього типу в цілому притаманне змішування норм звичаєвого права, моралі та релігійних приписів. Разом з тим саме в цей період розробляється вчення про верховенство закону, необхідність підкорення йому.

Правова культура феодального типу формувалася під впливом релігії, звичаїв і ритуалів. Біблійні тексти мали силу законів. В судочинстві часто застосовувався «божий суд», який насправді означав перемогу сильнішого над слабкішим. Право не розглядалося як однакова для усіх міра свободи і рівності.

Для буржуазної правової культури характерними рисами стали визнання, законодавче закріплення та гарантування основних прав і свобод людини; розроблення теорії правової держави; запровадження конституції як основного закону держави і визнання її верховенства в системі нормативно-правових актів; обґрунтування ідей стосовно верховенства права і незалежності суду.

Для соціалістичного типу правової культури характерні заперечення цінності права, сприйняття його лише як засобу забезпечення волі держави.

Для правової культури постіндустріального суспільства притаманні особлива повага до прав і свобод людини і громадянина, їх реальне забезпечення і гарантування, розроблення ефективних механізмів їх захисту; створення досконалого за формою і змістом законодавства; реальне забезпечення незалежності суду тощо.

Залежно від рівня і глибини пізнання правових явищ, їх використання в правовій поведінці прийнято виділяти буденну (масову), професійну та наукову правову культуру.

Буденна правова культура притаманна широким верствам. Головне місце в її змісті посідають традиційні цінності, правові стереотипи, настанови, звички та звичаї. Така культура формується на основі власного життєвого досвіду і власних знань про чинне право та інші правові явища. На її формування впливають засоби масової інформації, установи освіти. Буденна правова культура здатна включати як прогресивні, так і консервативні чи навіть негативні погляди та настрої з приводу права. Всі правові проблеми, які з рештою призводять до зміни правової культури, як правило, визрівають саме в цьому типі і вже потім усвідомлюються, узагальнюються, систематизуються на рівні професійної та наукової правової культури.

Професійна правова культура базується на здобутих унаслідок одержання

спеціальної юридичної освіти правових знаннях, практичних навичках і вміннях, особистій майстерності, що пов'язані з конкретним юридичним фахом. Професійний тип правової культури залежно від специфіки професійної діяльності може бути поділений на такі види, як судова, прокурорська, слідча, нотаріальна, адвокатська, пенітенціарна.

Носіями наукової правової культури, як правило, є юристи-науковці та викладачі юридичних вищих навчальних закладів. Цьому типу правової культури відповідають теоретичний рівень правової свідомості, а також наявність навичок, умінь, що використовуються їх носіями у творчій діяльності з удосконалення чинного законодавства, правозастосовної практики, інтерпретаційно-правової діяльності.

4.5. Правомірна поведінка.

Правомірна поведінка – це вольова поведінка суб'єкта права (діяльність чи бездіяльність), яка відповідає приписам правових норм, не суперечить основним принципам права і гарантується державою.

Правомірна поведінка завжди відповідає правовим вимогам, тобто це поведінка, що не порушує вимог правових норм. Будь-яка правомірна поведінка завжди є корисною для суспільства. Характеризується правомірна поведінка наявністю всіх необхідних частин її складу – зовнішньої (об'єктивної) сторони вчинку особи – суб'єкта права, та його внутрішньої (суб'єктивної) сторони.

Об'єктивна сторона як зовнішній прояв правомірної поведінки виступає у вигляді соціально корисного чи необхідного діяння, що відповідає правовим приписам, або бездіяльності особи.

Суб'єктивна сторона правомірної поведінки характеризує внутрішній, психічний (духовний) стан особи, його ставлення до норм права і власного вчинку, його правову оцінку.

Класифікація правомірної поведінки:

- Залежно від ступеня суспільної значущості правомірна поведінка класифікується на:
  - необхідну – забезпечується імперативними зобов'язальними і заборонними правовими нормами, які вимагають безумовного здійснення таких приписів у формах виконання обов'язків і додержання юридичних заборон.
  - бажану – забезпечується головним чином уповноважувачими нормами, однак вона може стимулюватися і за допомогою рекомендаційних і заохочувальних норм, які б впливали на формування правових мотивів і цілей свідомо вольової поведінки суб'єктів, що викликають їх прагнення максимально використовувати правові засоби для досягнення поставлених цілей.
  - соціально допустима – вона не торкається суттєвих інтересів суспільства і держави і тому не може бути ні соціально корисною, чи соціально шкідливою. Її головною ознакою є те, що вона не суперечить інтересам інших суб'єктів. Держава не може ні заборонити таку поведінку, ні зобов'язати до неї, ні заохотити.
- Залежно від свідомості і волі суб'єкта:
  - добровільна - це така правомірна поведінка яка спирається на ціннісні і прагматичні мотиви у відповідності з правами та законними інтересами

суб'єкта. Залежно від психологічного ставлення суб'єкта до своїх вчинків та їх наслідків вона може бути принциповою або звичайною.

- вимушена – ця поведінка характеризується як вибір варіанту поведінки, що формально відповідає приписам правових норм, але може розходитись з внутрішнім переконанням, звичками самої особи. Лише зовнішні обставини, оточення, а не особисті переконання змушують суб'єкта діяти правомірно.

- За особливостями ставлення суб'єкта до своєї поведінки:

- конформістська (пристосовницька) від лат. *conformis* – подібний. Ця поведінка по суті є пасивною. Суб'єкт вчиняє зовнішньо правомірні дії, не стільки орієнтуючись на норму права, скільки на поведінку людей які його оточують. Особа проявляє низьку ступінь соціальної активності, пасивно приймає існуючий порядок, у неї відсутня власна думка та свідомо позиція. І все ж така поведінка є корисною, оскільки особа підкорюючись думці позитивно налаштованих і свідомих людей, додержується вимог права.

- маргінальна, від лат. *marginalis* – той, хто знаходиться на межі. Це стан особи, яка знаходиться на межі правопорушення, але не чинить його тому, що суб'єктом керує страх перед юридичною відповідальністю і він усвідомлює загрозу реального застосування санкції, що може настати за вчинене правопорушення. На відміну від конформіста маргінал має особисту думку щодо власної поведінки як не вигідної, некорисної для себе. Маргінал керується особистим розрахунком, що остаточно зупиняє його від вчинення правопорушення.

- звичайна правомірна поведінка. Це поведінка, яка виникає в результаті багаторазового повторення дій, що здійснюється за звичайних обставин. Звичка звільняє особу від необхідності кожного разу будувати нову модель поведінки.

- соціально активна правова поведінка. Це поведінка, яка є найбільш бажаною в правовій державі. Ця поведінка визначається високим рівнем правової культури, здатністю особи до самостійного вибору правових засобів для здійснення позитивних вчинків, а також готовністю відповідати за результати цих вчинків. Особа максимально використовує наявний правовий інструментарій для реалізації інтересів та захисту прав і свобод як в приватній, так і в публічній сфері життя.

4.6. Склад правопорушення, зміст його елементів.

Склад правопорушення – це сукупність передбачених законом об'єктивних і суб'єктивних ознак протиправного соціально шкідливого діяння, за вчинення якого винна особа несе юридичну відповідальність.

Склад правопорушення містить чотири необхідні елементи: об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкта і суб'єктивну сторону правопорушення.

1. *Об'єкт правопорушення* – це ті суспільні відносини та цінності (певні блага), що охороняють правом, на які спрямовано посягання суб'єктів правопорушення (наприклад, здоров'я людини, власність тощо). Не існує правопорушень, в яких був би відсутній об'єкт. Об'єкт може бути загальний, родовий чи безпосередній.

Загальний об'єкт правопорушення – це система суспільних відносин, які

функціонують, розвиваються та відновлюються на ґрунті загально визнаних у суспільстві цінностей, що закріплені в праві, ним регулюються та охороняються (наприклад, політичний лад).

Родовий об'єкт правопорушення – це певне коло однорідних відносин, яким вчинками осіб завдано шкоду (наприклад, в конституційному праві, політичні, соціальні, економічні права тощо).

Безпосередній об'єкт правопорушення – це суспільні відносини з приводу конкретних матеріальних і нематеріальних благ (майно, життя, честь, гідність тощо).

2.Об'єктивна сторона правопорушення – це зовнішній прояв самого протиправного вчинку. До обов'язкових елементів об'єктивної сторони належать: діяння (дія чи бездіяльність суб'єкта), шкідливі наслідки (їх настання або загроза настання), необхідний причинно-наслідковий зв'язок між діянням та наслідками, які настали. До факультативних елементів належать спосіб, місце, оточення, обставини та час вчинення правопорушення. Кожен з цих елементів додатково характеризує суб'єкта правопорушення, ступінь суспільної шкоди від його посягання, в разі співучасті дає змогу виявити роль кожного правопорушника, характеризує обставини, що пом'якшують або обтяжують вину суб'єкта.

3.Суб'єкт правопорушення – це фізична або юридична особа, яка вчинила правопорушення. Обов'язковою ознакою суб'єкта правопорушення є його деліктоздатність – визнана законом спроможність особи персонально відповідати за свої протиправні діяння.

Суб'єкти правопорушення поділяються на індивідуальні та колективні.

До індивідуальних суб'єктів відносяться фізичні особи – громадяни, особи без громадянства (апатриди), особи з подвійним громадянством (біпатриди), іноземні громадяни (іноземці). Для багатьох правопорушень політико-правова належність особи не має значення, але особа обов'язково повинна бути осудною та деліктоздатною. Особливий правовий статус мають такі індивідуальні суб'єкти, як державні службовці, посадові особи, депутати різного рівня представництва, що відображено в їх правовому статусі, в тому числі в підставах юридичної відповідальності за вчинене ними правопорушення.

До колективних суб'єктів правопорушення відносяться юридичні особи, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, об'єднання громадян. Деліктоздатність юридичної особи, на відміну від фізичної, виникає не з моменту досягнення певного віку, а з моменту її створення – офіційної реєстрації підприємства.

4.Суб'єктивна сторона правопорушення – це сукупність таких ознак, які відображають психічне ставлення особи до вчиненого нею діяння та його шкідливих наслідків.

Здатність особи усвідомлювати значення свого вчинку (інтелектуальний аспект) і керувати ним (вольовий аспект) є необхідною умовою оцінки суб'єктивної сторони правопорушення (вини). Вина може виступати у двох основних формах: умислу та необережності. Умисел в свою чергу поділяється на прямий та непрямий.

При *прямому умислі* особа усвідомлює протиправний характер свого вчинку, передбачає небезпечні наслідки, які можуть чи повинні настати, і бажає їх настання.

При *непрямому умислі* особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого вчинку, передбачала його суспільно небезпечні наслідки і хоча не бажала, але свідомо допускала їх настання.

Необережність поділяється на самовпевненість та недбалість.

При *самовпевненості* особа не має наміру настання шкідливих наслідків, але при цьому усвідомлює протиправність свого діяння, передбачає можливість настання шкідливих наслідків, однак легковажно розраховує на їх запобігання.

При *недбалості* особа не усвідомлює шкідливості свого вчинку і не передбачає можливості настання протиправного результату, але повинна і могла їх передбачити.

Також до суб'єктивної сторони правопорушення відносяться *мотив* – обставини, що вплинули на свідомість особи та сформували бажання вчинити правопорушення, та *мета* – уявлення суб'єкта про бажаний майбутній шкідливий результат і конкретна спрямованість на його досягнення.

4.7. Види правопорушень.

За ступенем суспільної небезпеки, завданої шкоди, а також характером санкції, що застосовується до суб'єктів правопорушення поділяються на *злочини* і *проступки*.

Злочин – це передбачене і заборонене кримінальним законодавством протиправне суспільно небезпечне винне і карне діяння (дія чи бездіяльність), яке спричиняє чи може причинити істотну шкоду суспільним відносинам.

За вчинення злочину застосовуються найбільш суворі заходи державного примусу – кримінально-правові санкції, які встановлюють значні обмеження на поведінку особи, винної у вчиненні злочину. У Кримінальному кодексі України міститься вичерпний перелік злочинів, тому злочинами можна назвати лише ті діяння, що порушують заборони, встановлені кримінальним законом.

Проступок – це протиправне, винне діяння (дія чи бездіяльність), які не настільки небезпечні як злочини, але завдають шкоду особі, суспільству, державі, вчиняється у всіх врегульованих правом сферах суспільного життя, має різні об'єкти посягання і викликає юридичні наслідки за їх вчинення.

Залежно від галузі права, до якої належать норми, що порушуються, та від характеру стягнення, що застосовується на правопорушників, проступки поділяються на конституційні, дисциплінарні, адміністративні, цивільні, екологічні та ін.

1. *Конституційний делікт* – це протиправні суспільно шкідливі діяння (дія чи бездіяльність) суб'єктів конституційного права, що містять всі необхідні елементи його складу, порушують закріплений Основним Законом функціонування, конституційну компетенцію та повноваження голови держави, уряду, інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування, форму правління та устрою держави, конституційні права, свободи та обов'язки людини.

2. *Адміністративний проступок* – це вчинене у формі протиправної дії або

бездіяльності винними особами правопорушення, яке посягає на громадський або державний порядок, суспільні відносини у сфері державного управління, виконавчо-розпорядчої діяльності органів держави, власність, права і свободи громадян, за яке закон передбачає адміністративну відповідальність.

3. *Цивільно – правове правопорушення* має місце у сфері майнових і особистих немайнових відносин між суб'єктами цивільного права. Засади цивільно-правової відповідальності визначаються виключно законами, але на відміну від злочинів, вичерпний перелік яких чітко зафіксований в законі і які тягнуть за собою кримінальне покарання, цивільні проступки не містять у законі такого вичерпного переліку, а їх юридичні наслідки тягнуть за собою для суб'єкта цивільного правопорушення переважно правовідновлюючі юридичні заходи відповідальності, передбачені санкціями норм цивільного права.

4. *Дисциплінарні проступки* – суспільно шкідливі протиправні вчинки фізичних осіб, які завдають шкоду внутрішньому розпорядку діяльності підприємств, установ, організацій, навчальних закладів шляхом порушення норм, що встановлюють правила трудової, службової, навчальної, військової та інших дисциплін і, як наслідок, тягнуть за собою застосування дисциплінарних стягнень (покарань).

4.8. Загальне поняття юридичної відповідальності.

Юридична відповідальність – це передбачені нормами права і здійснювані в правових відносинах у процесуальному порядку уповноваженими державою суб'єктами засоби державного примусу до особи, яка вчинила правопорушення, що тягне для неї обов'язок зазнавати несприятливих наслідків особистого, майнового або організаційного характеру, вид і міра яких передбачені санкціями правових норм.

Специфіка юридичної відповідальності полягає в тому, що вона перш за все завжди оцінює минуле, тобто це відповідальність за дію, яка вже була вчинена.

Юридична відповідальність встановлюється за порушення юридичних норм, а не за їх виконання. Така відповідальність може встановлюватися і здійснюватися лише державою з притаманною їй можливістю використовувати заходи державно-владного примусу.

Ознаки юридичної відповідальності:

- Це завжди офіційна негативна оцінка (засудження) з боку суспільства і держави поведінки правопорушника. Це засудження має вираз офіційного правозастосовного акта, виданого від імені держави її уповноваженим органом.
- Обов'язкова наявність визначених законом фактичних підстав, застосування тільки за реально вчинене правопорушення (юридичний факт), що містить у собі всі ознаки складу певного виду правопорушення.
- Наявність юридичних підстав, тобто юридичної основи – закріплених в законодавстві правових норм.
- Пов'язана з державним примусом у формах каральних і правовідновлюючих заходів, які також відображені в правозастосовному акті. Тобто, відповідальність тягне за собою застосування до правопорушника з боку держави певних негативних

для нього санкцій, обмежень майнового, особистого чи організаційного характеру з метою охорони правопорядку, що здійснюється шляхом примусового поновлення порушених прав та покарання правопорушника.

- Застосовується лише до суб'єктів (фізичних та юридичних осіб), винних у вчиненні конкретного правопорушення власними діями.
- Здійснюється виключно уповноваженими державою компетентними органами відповідно до приписів матеріальних і процесуальних правових норм.
- Здійснюється уповноваженими органами в рамках правозастосовної діяльності з дотриманням процесуальних форм – особливого процесуального порядку, встановленого процесуальним законом. Саме в рамках процесуальних відносин здійснюються всі заходи юридичної відповідальності.

4.9. Мета і принципи юридичної відповідальності.

Особа в громадянському суспільстві завжди зацікавлена в гарантуванні державою непорушності її прав і свобод, гарантіях законності і захисту правопорядку, відновлення порушених прав, запобігання правопорушенням шляхом реалізації регулятивної, охоронної та виховної функцій права.

Право має своєю метою створити узгоджену систему правопорядку, а правопорушення завжди його руйнують, то мета юридичної відповідальності за їх вчинення має бути одним із проявів загальних цілей і принципів права, втілених в його функціях – регулюванні та охороні суспільних відносин.

Цілі юридичної відповідальності можна поділяти на такі, що мають загально соціальне та індивідуальне (для конкретного правопорушника) значення.

Загальносоціальна мета юридичної відповідальності полягає в охороні існуючого ладу та суспільного порядку. Конкретна (щодо правопорушника) мета юридичної відповідальності – державне примушування особи поводитись у будь-яких правових ситуаціях відповідно до встановленого законом правового порядку шляхом покарання винного, визначення правових наслідків для нього.

До загальносоціальних цілей можна віднести:

1.*захист правопорядку* – спрямована на підтримування суспільства як цілісного організму в стійкому стані, в якому його розвиток, динаміка спрямовані відповідно до його головних правових вимог.

2.*забезпечення (гарантування) принципу непорушності прав і свобод людини і громадянина.*

3.*запобігання злочинності*, її профілактика шляхом правового виховання та правової пропаганди, просвітницької діяльності.

До індивідуальних цілей юридичної відповідальності можна віднести наступні:

1.*відновлення порушених суб'єктивних прав і свобод суб'єктів права* – фізичних і юридичних осіб. На рівні конкретного охоронного правовідношення юридична відповідальність не може бути звужена тільки до відплати правопорушнику за скоєне ним. Головним для особи, чиї права і інтереси порушено, полягає в їх поновленні, створенні впевненості людини в тому, що

держава, притягуючи до відповідальності правопорушника, гарантує охорону, захист і поновлення порушеного протиправною поведінкою стану особи.

2.компенсація особі завданої їй правопорушенням матеріальної і моральної шкоди.

3.покарання правопорушника. Це завжди державно-примусове, законне обмеження прав винної особи, яке виражається в позбавленні її певних особистих, матеріальних або духовних цінностей, що їй належали. Але покарання правопорушника не може бути самоціллю держави і суспільства.

4.попередження вчинення нових правопорушень конкретною винною особою.

Мета юридичної відповідальності виявляється на рівні конкретних галузей права, що містять у собі певні правові можливості реагування на правопорушення.

Метою покарання за кримінальним правом є не тільки кара, а й виправлення. Метою матеріальної відповідальності є компенсація (відшкодування) шкоди. Заходи матеріальної відповідальності є правовідновлюючими, тому їх неможливо замінити іншими заходами, а особа, яка завдала шкоди, зобов'язана їх відшкодувати. Мета дисциплінарної відповідальності – забезпечення трудової дисципліни, а доцільність її застосування визначається самим роботодавцем. Заходи дисциплінарної відповідальності є насамперед каральними.

Принципи юридичної відповідальності – це такі вимоги до неї, які визначають її зміст, функції, підстави, гарантії, процедури здійснення.

Принцип справедливості передбачає, що:

1. підстави притягнення до юридичної відповідальності та її здійснення визнаються рівними для всіх суб'єктів, які вчинили однакові правопорушення.

2.юридична відповідальність спрямована на поновлення прав, свобод і законних інтересів, порушених винною особою або ж державою.

3.санкція завжди має відповідати рівню соціальної небезпечності, тяжкості протиправного вчинку.

4.за вчинене правопорушення повинна відповідати тільки та особа, яка його вчинила, за умов, що її вину доведено.

5.не має зворотної сили закон, що встановлює чи посилює відповідальність.

6.урахування всіх обставин, що обтяжують чи пом'якшують відповідальність.

7.визначені заходи відповідальності не повинні мати ціль приниження людської гідності (принцип гуманізму – виключення вибору жорстких, негуманних заходів впливу на винну особу).

8.недопустимість подвійної відповідальності – застосування до винної особи лише одного покарання за вчинення нею одного правопорушення.

Принцип законності передбачає, що:

1. лише ті діяння, які на даний час прямо передбачені чинним законодавством, розглядаються як правопорушення.

2. притягнення суб'єкта до юридичної відповідальності можливе тільки за реально вчинене діяння, а не за намір його вчинити ; винна особа повинна бути деліктоздатною.

3. заходи відповідальності мають застосовуватися виключно в межах санкцій охоронних норм права.

4. притягувати до відповідальності мають право тільки уповноважені суб'єкти, які повинні додержуватися вимог детально зафіксованих у законах.

Принцип невідворотності передбачає, що:

1. правопорушення повинно неминуче за будь-яких умов тягти за собою відповідальність правопорушника.

2. без законних підстав ніхто не може бути звільнений від відповідальності ні за яких умов.

Принцип доцільності передбачає, що:

1. заходи покарання мають відповідати тяжкості вчиненого правопорушення.

2. правоохоронні та судові органи мають право обирати та застосовувати найбільш доцільні заходи впливу до винної особи. Це дає можливість максимально досягти цілей відповідальності (корекція поведінки винного, перевиховання).

3. державні органи мають обов'язок вирішувати питання про можливість пом'якшення міри відповідальності або відмову від їх застосування, якщо можливо досягти мети юридичної відповідальності.

4.10. Основні види юридичної відповідальності.

Залежно від галузевої належності норми розрізняють такі види відповідальності.

Конституційна відповідальність. Ця відповідальність настає за невиконання приписів Конституції, інших конституційних актів держави і спрямована на захист конституції шляхом застосування конституційних санкцій. Суб'єктами конституційної відповідальності є органи держави, посадові особи, органи місцевого самоврядування, громадяни України та їх об'єднання. Приклад конституційної відповідальності – відставка президента в порядку імпічменту, розпуск політичної партії, дострокове припинення повноважень державних органів та ін.

Кримінальна відповідальність. Особливістю кримінальної відповідальності є застосування до винної у вчиненні злочину фізичної особи певного виду і міри кримінального покарання, передбаченого кримінальним законом. Кримінальна відповідальність передбачається КК України, який закріплює вичерпний перелік діянь, що визнаються злочинами. Юридичною підставою застосування є тільки злочин. Ця відповідальність застосовується тільки в судовому порядку та тягне за собою застосування до винної особи санкцій, перелік яких також обмежено законом. Кримінальна відповідальність призначається судом на підставі матеріального і процесуального закону (Кримінальний кодекс України та Кримінально-процесуальний кодекс України), де кримінально-процесуальний закон регламентує процедуру

притягнення до кримінальної відповідальності, обов'язковість виконання всіх стадій кримінального розслідування з обов'язковим дотриманням принципу презумпції невинуватості. Кримінальна відповідальність тягне за законом стан судимості засудженого після відбуття ним покарання, а також законом визначено чіткі строки притягнення до кримінальної відповідальності.

Адміністративна відповідальність. Застосовується за адміністративні правопорушення. Особливістю адміністративної відповідальності є те, що підставою її застосування є проступки, що порушують правила, котрі діють у сфері державного управління та інших сферах (митниця, торгівля та ін.), урегульованих адміністративною та іншими галузями законодавства. Суб'єктами, уповноваженими накладати адміністративні стягнення, є органи державного управління, їх посадові особи та суди. Суб'єктами адміністративних правопорушень є винні фізичні особи, які досягли 16 – річного віку, та не підпорядковані по службі органам державного управління. Можливим також є притягнення посадових осіб за невиконання або неналежне виконання покладених обов'язків. За вчинення адміністративного правопорушення уповноваженими органами накладаються стягнення, перелік яких закріплено в законодавстві. Також застосування адміністративної відповідальності не тягне за собою судимості.

Цивільно-правова відповідальність. Ця відповідальність настає за вчинення цивільно-правового делікту, та полягає в накладенні стягнень на дієздатну фізичну чи юридичну особу з метою відшкодування збитків за майнову шкоду, завдану як у межах укладеного договору, так і поза ним, а також поновлення порушеного правового становища особи та примусового виконання правового обов'язку. Цивільно-правові стягнення накладаються і за порушення особистих немайнових прав, які полягають у приниженні честі, гідності та ділової репутації особи.

Дисциплінарна відповідальність. Така відповідальність може застосовуватись до випадків порушення правил дисципліни – трудової, навчальної, військової, службової. Застосовується така відповідальність згідно з нормами трудового законодавства та нормами інших галузей законодавства. В деяких сферах (залізничний, повітряний транспорт, органи внутрішніх справ, оборона) заходи і підстави дисциплінарної відповідальності передбачено дисциплінарними статутами і положеннями.

Матеріальна відповідальність. Це обов'язок кожної із сторін трудових правовідносин (працівника і власника) відшкодувати майнову шкоду іншій стороні внаслідок невиконання або неналежного виконання трудових обов'язків у встановленому законом розмірі та порядку. Міра матеріальної відповідальності це грошове стягнення.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2

ОСНОВИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА

1.1 Адміністративне право як галузь права.

Адміністративне право є самостійною галуззю права, що характеризується високою мобільністю, комплексним характером. Адміністративне право посідає особливе місце в системі права та відрізняється від інших галузей права предметом і методом правового регулювання.

Адміністративне право - це сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини, що формуються під час забезпечення органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування реалізації та захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, а також в процесі публічного адміністрування в сферах соціально-економічного й адміністративно-політичного розвитку та охорони громадського порядку.

1.2. Предмет адміністративного права.

Якщо вести мову про предмет правового регулювання, слід зосередити увагу на тих суспільних відносинах, на врегулювання яких спрямовані норми відповідної галузі. Якщо раніше адміністративне право традиційно розглядалось, як система норм, спрямована на врегулювання відносин у галузі державного управління, то сьогодні його роль і призначення істотно змінилися.

Предметом адміністративного права є суспільні відносини, що формуються:

- у процесі публічного адміністрування економічної, соціально - культурної та адміністративно - політичної галузей, а також під час реалізації повноважень органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями та деякими іншими недержавними інституціями – делегованих органами виконавчої влади повноважень;
- у процесі діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб щодо забезпечення реалізації та захисту в адміністративному порядку прав і свобод громадян, надання їм, а також юридичним особам різноманітних адміністративних (управлінських) послуг;
- у процесі внутрішньої організації та діяльності апаратів усіх державних органів, адміністрацій державних підприємств, установ та організацій, а також у зв'язку з проходженням державної служби або в органах місцевого самоврядування;
- у зв'язку з реалізацією юрисдикції адміністративних судів і поновлення порушених прав громадян та інших суб'єктів адміністративного права;
- під час застосування заходів адміністративного примусу, включаючи адміністративну відповідальність, щодо фізичних і юридичних осіб.

1.3. Метод адміністративного права.

Будь-яку галузь характеризує і своєрідний *метод правового регулювання* як сукупність способів, засобів, прийомів, що використовуються законодавцем для забезпечення регулюючої дії норм адміністративного права.

В адміністративному праві використовуються способи регулювання, що властиві обома загальним методам правового регулювання – імперативному та диспозитивному. Для адміністративного права характерні такі методи правового регулювання:

- *метод влади – підпорядкування (субординації)* або метод прямого розпорядництва, коли одна сторона відносин є юридично владною, а інша – юридично підвладною (наприклад, відносини між податковою адміністрацією та платниками податків, між інспектором ДАІ та учасниками дорожнього руху).
- *метод рекомендацій* – рекомендації суб'єкта відносин здобувають правову силу за умови прийняття її іншим учасником;
- *метод узгодження (координації)* – він регулює відносини між учасниками, які не перебувають між собою у підпорядкуванні;
- *метод рівності* – означає, що суб'єкти, які знаходяться на одному рівні державного механізму, здійснюють спільні дії у формі адміністративного договору.

1.4. Система адміністративного права.

Система адміністративного права – це його внутрішня структура. Традиційно вважається, що адміністративне право складається із *Загальної* та *Особливої* частин.

Загальна частина об'єднує норми, які регулюють (визначають):

- загальні принципи державного управління;
- правове становище суб'єктів адміністративного права;
- форми і методи управлінської діяльності;
- адміністративно-правові режими;
- адміністративну відповідальність;
- адміністративний процес;
- засоби забезпечення законності і дисципліни в державному управлінні.

Особлива частина включає норми, які регулюють управління у окремих галузях народного господарства (економіці, сільському господарстві, транспорті, підприємницькій діяльності, адміністративно-політичній діяльності, міжгалузеве управління тощо).

Останнім часом в літературі виділяють додатково й *Спеціальну* частину, яка об'єднує норми, що регулюють адміністративно-правову діяльність суб'єктів управління конкретними сферами (адміністративна діяльність органів митного контролю, органів внутрішніх справ тощо).

Зміст частин взаємопов'язаний і складає єдине ціле.

1.5. Адміністративне право та інші галузі права.

Адміністративне право, зберігаючи своєрідність, виражену в його предметі і методі, тісно взаємодіє практично з усіма існуючими галузями права. Воно охоплює своїм регулюючим впливом найрізноманітніші сфери суспільних відносин.

Спробуємо показати співвідношення адміністративного права з деякими галузями права.

1) *Адміністративне та конституційне право.* Конституційні норми є основоположними, базовими для адміністративного права, в сфері якого вони знаходять свою конкретизацію, практичне втілення. Спостерігаються відмінності у методі правового регулювання. Конституційне право регулює відносини, які перебувають у статичному стані. Адміністративне право – регулює відносини ті ж самі, але в їхньому розвитку, у стані реалізації.

2) *Адміністративне та трудове право.* Зближує правові галузі, нерівноправність статусу суб'єктів їх правовідносин: одна сторона наділена владно-організаційними повноваженнями щодо іншої. Отже, методи правового регулювання адміністративно-правових та трудових відносин є тотожними. Розбіжності спостерігаються у предметах правового регулювання. Трудове право регулює трудові відносини учасників, т.п. відносини трудового процесу. Адміністративне право – управлінські аспекти трудової діяльності, тобто управління та організація трудового процесу. Норми трудового права визначають статус службовців як учасників трудового процесу, а норми адміністративного права – державно-службові відносини.

3) *Адміністративне та фінансове право.* Спостерігається схожість у методах правового регулювання й розбіжність у предметах правового регулювання. Фінансове право регулює відносини, які складаються у процесі мобілізації, розподілу, перерозподілу та використання коштів, що становлять національний дохід держави. Адміністративне ж право регулює державні процедурні правила розв'язання фінансових справ, організаційні структури, форми фінансових відносин тощо.

Таким чином, фінансове право регулює відносини щодо розподілу фінансів, а адміністративне право – організаційні питання роботи фінансових органів, тобто фінансове право регулює фінансові відносини як особливий різновид економічних відносин, а адміністративне право – управлінські відносини в галузі фінансів.

4) *Адміністративне право та цивільне право.* Галузі різняться характером інтересу, що лежить в основі тих або інших правовідносин. Якщо переважає публічний інтерес, правовідносини відносяться до публічного права, якщо приватний - до приватного права. Адміністративне право складова публічного права, цивільне право - приватного права. Спостерігається деяка схожість у предметі правового регулювання, оскільки обидві галузі регулюють відносини майнового характеру. Проте, норми адміністративного права регулюють відносини майнового характеру по управлінню державним майном, адміністративно-правову діяльність з організаційно-владного розпорядження майном. Більш суттєві розбіжності спостерігаються у методах правового регулювання. Сторони цивільно-правових відносин рівноправні, сторони адміністративно-правових відносин підпорядковані одна одній.

5) *Адміністративне право та земельне, аграрне, природоресурсне, митне, податкове право* тощо. Співвідношення полягає в тому, що значна частина відносин, які регулюються нормами зазначених галузей, регулюється нормами адміністративного права і притаманними йому методами.

1.6. Поняття, види та особливості адміністративно-правових норм.

Адміністративно-правова норма – це формально визначене, загальнообов'язкове правило поведінки, встановлене та охоронюване державою, метою якого є регулювання суспільних відносин, що виникають, змінюються і припиняються у сфері забезпечення органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування реалізації та захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, а також в процесі державного і самоврядного управління в сферах соціально-економічного й адміністративно-політичного розвитку та охорони громадянського порядку.

Особливості адміністративно-правових норм:

- 1) в них закріплюються приписи щодо адміністрування, державного контролю, нагляду, внутрішньоорганізаційної діяльності;
- 2) метод впливу норм на суспільні відносини має, переважно, імперативний характер;
- 3) виконання приписів норм гарантується державою за допомогою системи засобів організаційно-роз'яснювального та суспільно-примусового характеру;
- 4) системність норм адміністративного права.

Види адміністративно-правових норм:

1) за спрямованістю змісту:

- ті, що закріплюють порядок створення і правовий режим суб'єктів правовідносин;
- ті, що визначають форми і методи діяльності суб'єкту адміністрування;
- ті, що встановлюють порядок проходження публічної служби;
- ті, що визначають способи і порядок забезпечення законності діяльності суб'єктів публічної адміністрації;
- ті, що регулюють засади адміністративно-правового регулювання окремими галузями народного господарства;
- ті, що визначають права, обов'язки громадян у сфері публічного адміністрування;
- ті, що визначають підстави притягнення до адміністративної відповідальності та процедурні питання її реалізації.

2) за функціональним призначенням:

- регулятивні;
- правоохоронні;

3) за формою припису:

- зобов'язуючі (приписні) – зобов'язують здійснити певні дії;
- заборонні – забороняють вчиняти ті чи інші дії;
- дозвільні (управомочні, повноважні, диспозитивні) – управомочують діяти в рамках вимог норми, вчиняти активні дії;

– стимулюючі (заохочувальні) – забезпечують вплив на поведінку учасників правовідносин за допомогою засобів морального та матеріального характеру;

– рекомендаційні – надають учасникам правовідносин можливість пошуку найоптимальнішого варіанту поведінки.

4) за адресатами:

- для органів виконавчої влади;
- для інших державних органів;
- для державних службовців;
- для державних підприємств, установ, організацій;
- для недержавних підприємств, установ, організацій;
- для громадян, іноземних громадян, осіб без громадянства;

або ж :

- для приватних осіб;
- для публічних осіб (суб'єктів публічної адміністрації);

5) за змістом:

- матеріальні;
- процесуальні.

6) за межами дії:

- у просторі;
- у часі;
- за колом осіб.

7) за ступеням загальності:

- загальні;
- міжгалузеві;
- місцеві (локальні).

8) за повнотою викладення змісту:

- визначені (абсолютно визначені, відносно визначені);
- відсильні;
- бланкетні.

9) за юридичною силою нормативних актів, у яких норми зафіксовані:

- що містяться у законах;
- що містяться в указах, розпорядженнях;
- що містяться в постановах;
- що містяться в рішеннях;

- що містяться в наказах;
- що містяться в інструкціях тощо.

Більшість адміністративно-правових норм мають імперативний характер, який проявляється у:

- прямих приписах, які зобов'язують суб'єкта діяти тільки певним чином без можливості вибору варіанту поведінки;
- у обов'язковій державній реєстрації в органах виконавчої влади;
- у наданні суб'єктові права вибору варіанту поведінки, проте не переступаючи меж поведінки, визначених нормою.

Структура адміністративно-правових норм:

Структура адміністративно-правової норми – це її внутрішня побудова, визначений порядок взаємозв'язку, взаємообумовленості і взаємозалежності складових частин норми.

Адміністративно-правові норми складаються із гіпотези, диспозиції і санкції.

Гіпотеза – частина норми, яка вказує на фактичні умови, за наявності яких норма застосовується. Гіпотезу можна назвати юридичним фактом.

Наприклад: досягнувши 16-річного віку, громадянин зобов'язаний отримати паспорт; особи чоловічої статі, досягши 18-річного віку, зобов'язані з'явитися на призовий пункт тощо.

Диспозиція – частина норми, в якій сформульоване саме правило поведінки (обов'язок отримати паспорт, подати до податкової адміністрації декларацію про доходи).

Санкція – частина норми, в якій вказується на захід впливу з боку держави у випадку порушення правил передбачених нормою.

Проте, класична структура норми зустрічається досить рідко. Як правило, зустрічається двочленна структура норми (гіпотеза і диспозиція), а санкція передбачається в інших нормах (як правило, у КпАП України тощо).

1.7. Джерела адміністративного права.

Джерела адміністративного права – це зовнішні норми вираження адміністративно-правових норм.

Адміністративне право регулює значну кількість суспільних відносин різноманітного обсягу. Саме це і зумовлює чисельність джерел адміністративного права. Джерела адміністративного права, можна сказати, складають певну систему в якій можна виділити:

1. Конституцію України від 28 червня 1996 року;
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення (КпАП) від 7 грудня 1984 року зі змінами та доповненнями;
3. Кодекс адміністративного судочинства України (КАС) від 6 липня 2005 року;
4. Певні положення Митного кодексу України (МК) від 11 липня 2002 р., Податкового кодексу України (ПК) від 2 грудня 2010 р.;

5. Закони України (наприклад, “Про державну службу”, “Про звернення громадян”, “Про освіту”, “Про громадські об’єднання”, “Про засади запобігання та протидії корупції”, «Про дипломатичну службу» тощо);
6. Постанови та розпорядження Верховної Ради України;
7. Укази та розпорядження Президента України;
8. Постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України;
9. Накази, інструкції керівників міністерств, інспекцій, служб, агенств, органів виконавчої влади зі спеціальним статусом;
10. Накази керівників державних підприємств, установ, організацій;
11. Нормативні акти місцевих державних адміністрацій (розпорядження, накази);
12. Нормативні акти місцевих рад та їх виконавчих органів (рішення, розпорядження);
13. Міжурядові угоди, ратифіковані Верховною Радою України;
14. Акти союзного законодавства, якщо вони не суперечать Конституції та законодавству України до прийняття аналогічних документів органами України.

1.8. Адміністративно-правові відносини.

Адміністративно-правові відносини – це суспільні відносини, врегульовані нормами адміністративного права, суб’єкти яких наділені правами і обов’язками у сфері забезпечення органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування реалізації та захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, а також в процесі публічного адміністрування в сферах соціально-економічного й адміністративно-політичного розвитку та охорони громадянського порядку.

Особливості адміністративно-правових відносин:

- 1) вони виникають у сфері виконавчої, тобто владно-організаційної діяльності;
- 2) ці відносини виникають у зв’язку з діяльністю органів публічної адміністрації;
- 3) для них притаманною є наявність обов’язкового суб’єкта – органа публічної адміністрації;
- 4) цей обов’язковий суб’єкт діє завжди владно, отже відносини є публічно-владними;
- 5) відносини можуть виникати з ініціативи будь-якої із сторін, при цьому згода іншої сторони не є обов’язковою;
- 6) відносини між учасниками відносин розглядаються, як правило, у позасудовому порядку;
- 7) у випадку порушення однією із сторін вимог адміністративно-правових норм, вона відповідає перед державою у особі її органів (як правило, органів виконавчої влади).

Види адміністративно-правових відносин:

- 1) залежно від функцій, які виконуються:
  - регулятивні;
  - правоохоронні;

2) *за адміністративно-правовим статусом суб'єктів, що беруть участь у правовідносинах:*

- між вищестоящими і нижчими суб'єктами (вертикальні);
- між непідпорядкованими суб'єктами адміністрування (горизонтальні);
- між органами публічної адміністрації і підпорядкованими підприємствами, установами, організаціями;
- між органами публічної адміністрації і непідпорядкованими підприємствами, установами, організаціями.
- між органами публічної адміністрації і структурами місцевого самоврядування;
- між органами публічної адміністрації і об'єднаннями громадян;
- між органами публічної адміністрації і громадянами;

3) *залежно від галузевої залежності:*

- матеріальні;
- процесуальні;

4) *за змістом:*

- у сфері загального адміністрування;
- у сфері галузевого адміністрування;
- у сфері міжгалузевого адміністрування;

5) *за галузевою діяльністю:*

- у галузі економіки;
- у галузі адміністративно-політичній;
- у галузі соціально-культурній.

6) *за направленістю:*

- зовнішні;
- внутрішні;

7) *за механізмом захисту:*

- що захищаються у судовому порядку;
- що захищаються у адміністративному порядку;

8) *за способом регулювання:*

- функціональні;
- територіальні;

9) *за майновою належністю:*

- майнові;
- немайнові;

10) *за характером взаємодії суб'єктів відносин:*

- субординації;
- координації тощо.

Для виникнення, зміни чи припинення адміністративно-правових відносин потрібна наявність юридичних фактів. При цьому юридичні факти як підстава виникнення, зміни або припинення адміністративно-правових відносин, поділяються на:

1) *за наслідками, що настали:*

– *правоутворювальні* – спричиняють виникнення адміністративно-правових відносин (подання скарги, укладення адміністративного договору тощо);

– *правозмінювальні* – спричиняють зміну вже існуючих адміністративно-правових відносин (зміна адміністративного стягнення, переведення державного службовця на іншу посаду);

– *правоприпинювальні* – спричиняють припинення адміністративно-правових відносин (виконання адміністративного стягнення, проведення реєстрації, отримання дозволу тощо);

2) *за наявністю або відсутністю зв'язку факту з волею суб'єкта:*

– *діяння* – це вольова поведінка суб'єкта правовідносин (дія або бездіяльність); за своїм характером діяння може бути *правомірним*, тобто відповідати нормам адміністративного права (видання актів суб'єктами публічної адміністрації, подання звернення громадянами, призначення перевірок тощо) та *неправомірним* – порушення норм адміністративного права (ухилення від державної реєстрації, порушення правил дорожнього руху, бездіяльність посадових осіб органів публічної адміністрації тощо);

– *подія* – явище, яке спричиняє виникнення, зміну або припинення адміністративно-правових відносин, але не залежить від волі суб'єктів таких правовідносин (наприклад, смерть особи, яка притягається до адміністративної відповідальності припиняє деліктні відносини).

Адміністративно-правові відносини традиційно складаються із: суб'єктів, об'єктів та змісту.

Суб'єкт адміністративно-правових відносин – учасник адміністративно-правових відносин, який має конкретні права та обов'язки у сфері публічного адміністрування. Обов'язковим учасником адміністративно-правових відносин завжди є суб'єкт, наділений владними повноваженнями (органи публічної адміністрації, посадові особи органів публічної адміністрації, державні організації, наділені державно-владними повноваженнями, тощо). Традиційно всіх суб'єктів поділяють на:

– *індивідуальних* – фізичні особи, наділені різним адміністративно-правовим статусом (громадяни України, іноземці, особи без громадянства, біженці, посадові особи тощо);

– *колективних* – юридичні особи, наділені адміністративно-правовим статусом (об'єднання громадян, підприємства, установи, організації, суб'єкти публічної адміністрації).

Об'єкт адміністративно-правових відносин – те, заради чого виникають правовідносини, це - матеріальні, духовні та інші соціальні цінності.

Зміст адміністративно-правових відносин – сукупність юридичних прав

(міра дозволеної поведінки, що визначається державою) та обов'язків (міра необхідної поведінки, яка забезпечується державою) суб'єктів правовідносин.

2.1. Поняття та загальна характеристика суб'єктів адміністративного права.

Суб'єкт адміністративного права – юридична чи фізична особа, яка є носієм прав і обов'язків у сфері публічного адміністрування, передбачених адміністративно-правовими нормами, та має здатність надати права реалізовувати, а покладені обов'язки – виконувати.

Обов'язковою умовою визнання особи (юридичної чи фізичної) суб'єктом адміністративного права є наявність у неї елементів адміністративної правосуб'єктності.

У адміністративному праві необхідно розрізняти *загальну* та *спеціальну* правосуб'єктність.

Загальна правосуб'єктність – наявність у суб'єкта типових прав, обов'язків та можливості їх використання незалежно від зовнішніх чинників. Обсяг загальної правосуб'єктності однаковий в межах таких категорій суб'єктів, як фізичні та юридичні особи.

Спеціальна правосуб'єктність – наявність у суб'єкта специфічних прав, обов'язків та можливості їх використання залежно від ряду зовнішніх чинників. Обсяг спеціальної правосуб'єктності не є однаковим або сталим: він залежить від волі суб'єкта, його виду, характеристик тощо.

Загальна та спеціальна правосуб'єктність мають наступні елементи – *правоздатність* та *дієздатність*.

Правоздатність – це здатність мати суб'єктивні права та обов'язки, передбачені нормами адміністративного права.

Суб'єктивні права в сфері публічного адміністрування – це надана і гарантована державою, а також закріплена в адміністративно-правових нормах міра можливої (дозволеної) поведінки в правовідносинах, що забезпечена кореспондуючим зобов'язанням іншого суб'єкта правовідносин, у відповідній сфері суспільних відносин.

Суб'єктивні юридичні обов'язки нерозривно пов'язані з правами і не можуть існувати відокремлено одне від одного, оскільки право одного суб'єкта не може бути реалізоване окремо від виконання обов'язку іншим суб'єктом.

Адміністративна дієздатність – це здатність своїми діями (або бездіяльністю) набувати та реалізовувати права, створювати для себе або інших суб'єктів обов'язки і їх виконувати.

Судом також визнаються *недієздатними* громадяни, які внаслідок душевної хвороби або психічного розладу не можуть розуміти значення своїх дій та керувати ними. Звичайно, такі особи не володіють адміністративною правосуб'єктністю, а отже не можуть бути суб'єктами адміністративного права.

Здатність самотійно нести відповідальність за правопорушення в адміністративно-правовій науці визначається як *деліктоздатність*.

2.2. Громадяни як суб'єкти адміністративного права.

Права та обов'язки громадян у сфері публічного адміністрування.

Відповідно до Конституції людина, її права й свободи є найвищою соціальною цінністю. Визнання, дотримання й захист прав і свобод людини й громадянина — обов'язок держави. Кожен громадянин України володіє на її території всіма правами і свободами й несе рівні з іншими обов'язки, передбачені Конституцією.

Ці конституційні положення є базовими для адміністративно - правового статусу громадян, що визначається нормами конституційної, адміністративної й інших галузей права шляхом надання громадянам прав, свобод і покладання на них обов'язків у сфері публічного адміністрування, а також встановлення відповідальності громадян перед державою.

За своєю юридичною природою права, свободи, обов'язки й відповідальність громадян у сфері публічного адміністрування нічим не відрізняються від інших прав, свобод, обов'язків і відповідальності, якими громадяни володіють у всіх галузях економічного політичного, соціального й культурного життя. Всі громадяни України рівні перед законом незалежно від походження, соціального й майнового стану, расової і національної належності, статі, освіти, мови, переконань, віросповідання, участі у громадських об'єднаннях, роду й характеру занять, місця проживання й інших обставин.

Обсяг і зміст адміністративної правоздатності визначається законами й прийнятими на їх основі актами адміністрування, у яких містяться відповідні норми адміністративного права.

Конкретний обсяг прав, свобод і обов'язків громадян у сфері публічного адміністрування визначається рядом обставин: вік, стан здоров'я, наявність освіти тощо. Наприклад, родинні відносини можуть бути підставою для обмеження права на зайняття посади у державному органі.

Громадяни України, реалізуючи свої права, свободи й виконуючи покладені на них обов'язки в сфері публічного адміністрування, вступають в адміністративно-правові відносини з суб'єктами публічної адміністрації та їхніми підрозділами й посадовими особами, а також з іншими суб'єктами адміністративного права.

Права громадян поділяють за ступенем можливості їх реалізації на абсолютні й відносні.

Абсолютними вважаються такі права, реалізація яких залежить лише від волевиявлення громадянина. До них, наприклад, належить право громадян:

брати участь в адмініструванні справ держави як безпосередньо, так і через своїх представників;

на вступ до загальноосвітньої школи;

на особисту недоторканність;

звертатися особисто, а також направляти індивідуальні й колективні звернення до державних органів і органів місцевого самоврядування;

на відшкодування державою шкоди, заподіяної незаконними діями (або бездіяльністю) суб'єктів публічної адміністрації або їх посадових осіб.

Відносними є такі права, реалізація яких залежить не тільки від

волевиявлення громадян, але також віл наявності фактичних можливостей для їх реалізації в цьому місці і в цей час. До них, наприклад, належать право громадян на вступ до вищого навчального закладу; на керування транспортним засобом (залежить від стану здоров'я, результатів складання іспитів).

Обов'язки громадян розрізняють за тим самим принципом.

Абсолютні обов'язки — це ті обов'язки, які покладені на громадянина в сфері публічного адміністрування та виконання яких не залежить від будь-яких обставин, оскільки зумовлене нормами чинного законодавства. До таких обов'язків можна віднести: загальний обов'язок дотримуватись закону, сплачувати податки, не завдавати шкоди природі, культурним та історичним пам'яткам, а також досить важливий обов'язок не зловживати своїми правами, тим самим порушуючи права інших суб'єктів.

Відносні обов'язки — не обов'язки громадян в сфері публічного адміністрування, виконання яких залежить від ряду чинників, які можуть стосуватись або волевиявлення громадянина (вступ до ВНЗ — обов'язки абітурієнта; вступ на державну службу — обов'язки, визначені Законом "Про державну службу"), або певними обставинами (в період надзвичайного стану — обов'язок обмежити пересування тощо).

Права й обов'язки громадян у сфері публічного адміністрування поділяються також на загальні й спеціальні.

Загальні права и обов'язки громадян поширюються на всі галузі й сфери публічного адміністрування. Загальними правами громадян, наприклад, є: право на участь у публічному адмініструванні й право на оскарження дій державних органів і посадових осіб, що порушують права й свободи громадян. Прикладами загальних обов'язків громадян можуть слугувати: дотримання законів, підзаконних актів, трудової дисципліни; своєчасна сплата встановлених законом податків і зборів.

Спеціальні права й обов'язки — це права й обов'язки громадян у тій або іншій сфері, галузі або групі галузей публічного адміністрування. Наприклад, у сфері економіки кожен громадянин має право на вільне використання своїх здібностей і майна для підприємницької й іншої, не забороненої законом економічної діяльності.

Адміністративно-правовий статус іноземців та осіб без громадянства.

Термін "фізична особа" є узагальнюючим й передбачає зосередження уваги на громадянах України, іноземних громадянах та особах без громадянства.

Згідно з чинним законодавством *іноземець* — це особа, яка не перебуває у громадянстві України і є громадянином (підданим) іншої держави або держав.

Особа без громадянства — це особа, яку жодна держава відповідно до свого законодавства не вважає своїм громадянином.

Іноземці та особи без громадянства користуються національним режимом, тобто мають ті самі права і свободи та виконують ті ж обов'язки, що і

громадяни України, за винятком певних обмежень, визначених Конституцією, законами України, а також міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Права іноземців та осіб без громадянства:

1. Право на інвестиційну, зовнішньоекономічну та інші види господарської діяльності, передбачені законодавством України.

При цьому вони мають такі самі права і обов'язки, що і громадяни України, якщо інше не випливає з Конституції та законів України.

2. Право на трудову діяльність.

Іноземці та особи без громадянства мають рівні з громадянами України права та обов'язки в трудових відносинах, якщо інше не передбачено законодавством України та міжнародними договорами України. Зокрема, право на державну службу, службу в органах місцевого самоврядування для цієї категорії суб'єктів обмежені. Іноземці та особи без громадянства, які прибули в Україну для працевлаштування на визначений строк, можуть займатися трудовою діяльністю відповідно до одержаного у встановленому порядку дозволу на працевлаштування.

3. Право на відпочинок.

Іноземці та особи без громадянства мають право на відпочинок нарівні з громадянами України.

4. Право на охорону здоров'я.

5. Право на соціальний захист.

Іноземці та особи без громадянства мають право на соціальний захист, в тому числі на одержання пенсії та інших видів соціальної допомоги відповідно до законодавства України та міжнародних договорів України. У разі, коли для призначення пенсії потрібен певний стаж роботи, іноземцю та особі без громадянства на підставах і в порядку, встановлених законодавством України і міжнародними договорами України, може зараховуватися стаж роботи за кордоном.

6. Право на житло.

Іноземці та особи без громадянства, які постійно проживають в Україні, мають право на підставах і в порядку, встановлених для громадян України, одержати житлове приміщення, якщо інше не передбачено законодавством України.

7. Майнові та особисті немайнові права.

Іноземці та особи без громадянства можуть відповідно до законодавства України мати у власності будь-яке майно, успадковувати і заповідати його, а також мати особисті немайнові права. В той же час таке право не є абсолютним, і щодо окремих видів майна законодавством можуть встановлюватись певні обмеження (наприклад, щодо права власності на землю).

8. Право на освіту.

9. Право на користування досягненнями культури.

Іноземці та особи без громадянства мають право на користування досягненнями культури нарівні з громадянами України і зобов'язані дбайливо

ставитися до пам'яток історії та культури, інших культурних цінностей.

10. Право на участь із об'єднаннях громадян.

Іноземці та особи без громадянства, які постійно проживають в Україні, мають право вступати на загальних з громадянами України підставах до об'єднань громадян, якщо інше не передбачено законами України і якщо це передбачено статутами цих об'єднань. Іноземці та особи без громадянства не можуть бути членами політичних партій України.

11. Право на свободу совісті. Іноземцям та особам без громадянства гарантується право на свободу совісті нарівні з громадянами України.

12. Права у шлюбних і сімейних відносинах. Іноземці та особи без громадянства можуть укладати і розривати шлюби з громадянами України та іншими особами відповідно до законодавства України. Вони мають рівні з громадянами України права і обов'язки у шлюбних і сімейних відносинах.

13. Гарантії особистих прав.

Законодавством України іноземцям та особам без громадянства гарантуються недоторканність особи, житла, невтручання в особисте і сімейне життя, таємниця листування, телефонних розмов і телеграфних повідомлень, повага до їх гідності нарівні з громадянами України.

14. Пересування на території України і вибір місця проживання. Іноземці та особи без громадянства можуть вільно пересуватися на території України і обирати місце проживання в ній відповідно до порядку, встановленого Кабінетом Міністрів України.

15. Право на судовий захист своїх прав.

Обов'язки іноземців та осіб без громадянства:

Іноземці та особи без громадянства зобов'язані поважати та дотримуватись Конституції і законів України, шанувати традиції та звичаї народу України.

Іноземці та особи без громадянства обкладаються податками і зборами відповідно до законодавства України та міжнародних договорів України.

Обмеження для іноземців та осіб без громадянства:

1. Не можуть обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

2. Не можуть брати участь у референдумах.

3. Набувати статусу державного службовця.

4. Бути членами політичних партій.

5. Перебувати на військовій службі. На іноземців та осіб без громадянства не поширюється загальний військовий обов'язок.

6. Не можуть мати доступу до інформації, яка містить ознаки державної таємниці.

Відповідальність іноземців та осіб без громадянства.

Іноземці та особи без громадянства, які вчинили злочин, адміністративні або інші правопорушення, несуть відповідальність на загальних підставах.

Окрім визначених законодавством загальних заходів державного примусу (адміністративних стягнень, кримінальних покарань), до «вказаних осіб можуть

застосовуватись і такі заходи державного примусу:

- скорочення терміну тимчасового перебування в Україні;
- видворення за межі України.

Особливості адміністративно-правового статусу біженців.

Питання, пов'язані з правовим статусом біженців, регулюються Конституцією України, Законом України від 21 червня 2001 р. "Про біженців", іншими нормативно-правовими актами, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Біженець — це особа, яка не є громадянином України і внаслідок цілком обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися цим захистом внаслідок таких побоювань, або, не маючи громадянства (підданства) і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань.

Біженець не може бути висланий або примусово повернутий до країн, де його життя або свободі загрожує небезпека через його расу, віросповідання (релігію), національність, громадянство (підданство), належність до певної соціальної групи або політичні переконання, за винятком осіб, засуджених в Україні за вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Особа, якій надано статус біженця, має рівні з громадянами України права на:

- пересування, вільний вибір місця проживання; вільне залишення території України, за винятком обмежень, які встановлюються законом;
- працю;
- господарську діяльність, яка не заборонена законом;
- охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування;
- відпочинок;
- освіту;
- свободу світогляду і віросповідання;
- направлення індивідуальних чи колективних письмових звернень або особисте звернення до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб цих органів;
- володіння, користування і розпорядження своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності;
- оскарження до суду рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб;
- звернення за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини;
- правову допомогу;
- права у шлюбних та сімейних відносинах;
- на соціальний захист (одержання грошової допомоги, пенсії, субсидії та інших видів соціального забезпечення).

2.3. Президент України як суб'єкт адміністративного права.

Згідно із Конституцією Президент України є головою держави, гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції, прав і свобод людини і громадянина (ст. 102 Конституції).

Звичайно, усі повноваження Президента України так чи інакше пов'язані з публічною адміністрацією, оскільки мета діяльності Президента України при реалізації будь-яких його повноважень збігається з метою реалізації самої публічної адміністрації - забезпечення законності, прав та свобод громадян.

Повноваження, які безпосередньо спрямовані на реалізацію функцій публічної адміністрації:

Кадрові повноваження:

- призначає та звільняє глав дипломатичних представництв України в інших державах і при міжнародних організаціях;
- приймає вірчі і відкличні грамоти дипломатичних представників іноземних держав;
- призначає за згодою Верховної Ради України Прем'єр - міністра України, припиняє його повноваження та приймає рішення про його відставку;
- призначає за поданням Прем'єр-міністра України членів Кабінету Міністрів України, керівників інших центральних органів виконавчої влади, а також голів місцевих державних адміністрацій та припиняє їхні повноваження на цих посадах;
- призначає на посаду та звільняє з посади за згодою Верховної Ради України Генерального прокурора України;
- призначає половину складу Ради Національного банку України;
- призначає половину складу Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення;
- призначає на посаду та звільняє з посади за згодою Верховної Ради України Голову Антимонопольного комітету України, Голову Фонду державного майна України, Голову Державного комітету телебачення і радіомовлення України;
- утворює, реорганізовує та ліквідує за поданням Прем'єр- міністра України міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, діючи в межах коштів, передбачених на утримання органів виконавчої влади;
- призначає на посади та звільняє з посад вище командування Збройних Сил України, інших військових формувань; здійснює керівництво у сферах національної безпеки та оборони держави;
- присвоює вищі військові звання, вищі дипломатичні ранги та інші вищі спеціальні звання і класні чини;
- очолює Раду національної безпеки і оборони України;
- призначає третину складу Конституційного Суду України.

Забезпечувальні повноваження:

- створює у межах коштів, передбачених у Державному бюджеті України для здійснення своїх повноважень, консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи і служби;

- призначає позачергові вибори до Верховної Ради України у строки, встановлені Конституцією;

- вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни та у разі збройної агресії проти України, приймає рішення про використання Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань;

- приймає відповідно до закону рішення про загальну або часткову мобілізацію та введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України;

- приймає у разі необхідності рішення про введення в Україні або в окремих її місцевостях надзвичайного стану, а також оголошує у разі необхідності окремі місцевості України зонами надзвичайної екологічної ситуації - з наступним затвердженням цих рішень Верховною Радою України;

- приймає рішення про прийняття до громадянства України та припинення громадянства України, про надання притулку в Україні;

- забезпечує державну незалежність, національну безпеку і правонаступництво держави;

- представляє державу в міжнародних відносинах, здійснює керівництво зовнішньоекономічною діяльністю держави, веде переговори та укладає міжнародні договори України;

- приймає рішення про визнання іноземних держав.

Контрольні повноваження:

- скасовує акти Кабінету Міністрів України;

- скасовує акти Ради міністрів Автономної Республіки Крим;

- припиняє повноваження Верховної Ради України у випадках, передбачених Конституцією;

- призначає всеукраїнський референдум щодо змін Конституції відповідно до ст. 156 Конституції, оголошує всеукраїнський референдум за народною ініціативою.

Президент України є:

Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України;

Головою Ради національної безпеки і оборони України.

Для забезпечення належної діяльності Президента України створюється ціла мережа допоміжних органів, які сприяють реалізації покладених на Президента України повноважень, а саме:

спеціалізований орган, який займається забезпеченням реалізації президентських повноважень — Адміністрація Президента;

консультативно-дорадчі органи при Президентові України (Комітет з економічних реформ, Громадська гуманітарна рада);

інші допоміжні органи та установи, які забезпечують діяльність Президента України (Комісія при Президентові України з питань громадянства, Комісія при Президентові України з питань помилування, Національний інститут стратегічних досліджень).

2.4. Органи виконавчої влади як суб'єкти адміністративного права.

Адміністративно-правовий статус Кабінету Міністрів України.

Ст. 113 Конституції визначає Кабінет Міністрів України в системі органів публічного адміністрування, як вищий орган у системі органів виконавчої влади, такий, що спрямовує, координує і контролює діяльність міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, обласних, Київської та Севастопольської міських, районних у місті державних адміністрацій. Кабінет Міністрів є відповідальним перед Президентом України, підконтрольним і підзвітним і Верховній Раді України у межах, передбачених Конституцією.

Чинне законодавство наділяє Кабінет Міністрів України 3 основними функціями адміністрування - спрямування, координації та контролю. Зокрема, Кабінет Міністрів України:

- забезпечує державний суверенітет і економічну самостійність України, здійснення внутрішньої і зовнішньої політики держави, виконання Конституції і законів України, актів Президента України;
- вживає заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина;
- забезпечує проведення бюджетної, фінансової, цінової, інвестиційної, податкової, структурно-галузевої політики; політики у сферах праці та зайнятості населення, соціального захисту, охорони здоров'я, освіти, науки і культури, охорони природи, екологічної безпеки і природокористування;
- розробляє і здійснює загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального і культурного розвитку, охорони довкілля, а також розробляє, затверджує і виконує інші державні цільові програми;
- забезпечує рівні умови розвитку всіх форм власності;
- здійснює адміністрування об'єктів державної власності відповідно до закону;
- здійснює заходи щодо забезпечення обороноздатності і національної безпеки України, громадського порядку, боротьби зі злочинністю, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій;
- організовує і забезпечує здійснення зовнішньоекономічної діяльності України, митної справи;
- спрямовує і координує роботу міністерств, інших органів виконавчої влади.

Кабінет Міністрів України - колегіальний орган загальної компетенції. Це означає, що Кабінет Міністрів шляхом колективного (колегіального) постановлення рішень здійснює загальне керівництво і координацію діяльності органів галузевої та функціональної компетенції як в системі органів виконавчої влади, так і за її межами, спрямовує та контролює їх діяльність. Кабінет Міністрів України у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, а також указами Президента України.

До складу Кабінету Міністрів України входять Прем'єр- міністр України, Перший віце-прем'єр-міністр, три віце- прем'єр-міністри, міністри. Прем'єр-міністр України призначається на посаду Президентом України за згодою більше ніж половини від конституційного складу Верховної Ради України.

Інші члени Кабінету Міністрів України призначаються на посаду

Президентом України за поданням Прем'єр-міністра України.

Кабінет Міністрів України в межах своєї компетенції видає постанови і розпорядження, які включаються до Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів України. Акти Кабінету Міністрів України нормативного характеру видаються у формі постанов, а акти з організаційно-розпорядчих та інших поточних питань видаються у формі розпоряджень.

Для забезпечення діяльності Кабінету Міністрів України як вищого органу в системі органів виконавчої влади створюється постійно діючий орган - *Секретаріат Кабінету Міністрів України*. Основними завданнями Секретаріату є організаційне, експертно-аналітичне, правове, інформаційне, матеріально - технічне та інше забезпечення діяльності Кабінету Міністрів України.

Для забезпечення здійснення своїх повноважень Кабінет Міністрів України може утворювати *тимчасові консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи*. Завдання, склад та організація роботи цих органів визначаються Кабінетом Міністрів України. До участі в роботі консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів можуть залучатися державні службовці, а також народні депутати України, науковці та інші фахівці за їх згодою.

Адміністративно-правовий статус центральних органів виконавчої влади.

Центральні органи виконавчої влади займають другий рівень в трирівневій системі органів виконавчої влади.

Відповідно до п. 15 ст. 106 Конституції Президент України за поданням Прем'єр-міністра України утворює, реорганізовує та ліквідовує відповідно до закону міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, діючи в межах коштів, передбачених на утримання органів виконавчої влади.

До *системи центральних органів виконавчої влади* України входять міністерства, центральні органи виконавчої влади (служби, агентства, інспекції) та центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом. Повноваження центральних органів виконавчої влади поширюються на всю територію України.

Міністерство є центральним органом виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику в одній чи декількох визначених Президентом України сферах, проведення якої покладено на Кабінет Міністрів України.

Міністерство очолює міністр України який є членом Кабінету Міністрів України. Функція забезпечення діяльності міністра та виконання покладених на міністерство завдань покладається на *апарат міністерства* - організаційно поєднану сукупність підрозділів та посад. Керівником апарату міністерства є заступник міністра.

Агентства, служби, інспекції - це центральні органи виконавчої влади, які утворюються для виконання окремих функцій з реалізації державної політики (надання адміністративних послуг, здійснення державного нагляду та контролю, управління об'єктами державної власності, внесення пропозицій

щодо забезпечення формування державної політики на розгляд міністрів) та діяльність яких спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через відповідних міністрів.

Служба - це центральний орган виконавчої влади, більшість функцій якого становлять функції з надання адміністративних послуг фізичним і юридичним особам.

Агентство - це центральний орган виконавчої влади, більшість функцій якого становлять функції з управління об'єктами державної власності, що належать до сфери його управління.

Інспекція - це центральний орган виконавчої влади, більшість функцій якого становлять контрольно-наглядові функції за дотриманням державними органами, органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, юридичними та фізичними особами актів законодавства.

Адміністративно-правовий статус місцевих органів виконавчої влади.

Місцевими органами виконавчої влади є: а) обласні, районні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації; б) територіальні органи міністерств та інших центральних органів виконавчої влади. Домінуючі позиції серед них займають місцеві державні адміністрації.

Виконавчу владу в областях, районах, районах Автономної Республіки Крим, у м. Києві та Севастополі здійснюють обласні, районні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації. Місцеві державні адміністрації є єдиноначальними органами загальної компетенції.

Особливістю здійснення виконавчої влади в місті Києві є те, що міські та районні в місті Києві ради організаційно поєднані з місцевими державними адміністраціями, оскільки останні є одночасно виконавчими комітетами відповідних рад, а голови рад, які за Законом України від 21 травня 1997 р. "Про місцеве самоврядування в Україні" очолюють виконавчі комітети, автоматично призначаються Президентом України головою відповідної місцевої державної адміністрації.

Основні завдання місцевих державних адміністрацій:

виконання Конституції, законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, інших органів виконавчої влади вищого рівня;

законність і правопорядок, додержання прав і свобод громадян;

виконання державних і регіональних програм соціально - економічного та культурного розвитку, програм охорони довкілля, а в місцях компактного проживання корінних народів і національних меншин - також програм їх національно-культурного розвитку;

підготовка та виконання відповідних бюджетів;

звіт про виконання відповідних бюджетів та програм;

взаємодія з органами місцевого самоврядування;

реалізація інших наданих державою, а також делегованих відповідними радами повноважень.

Правовий статус територіальних органів міністерств та інших центральних органів виконавчої влади визначено Типовим положенням про територіальні органи міністерства та іншого центрального органу виконавчої влади, затв.

постановою Кабінету Міністрів України від 25 травня 2011 р. № 563.

Територіальні органи міністерства та іншого центрального органу виконавчої влади можуть утворюватися в Автономній Республіці Крим, областях, мм. Києві та Севастополі, районах, районах у містах, містах обласного, республіканського (Автономної Республіки Крим) значення та як міжрегіональні (повноваження яких поширюються на декілька адміністративно-територіальних одиниць) територіальні органи, якщо це передбачено положенням про міністерство та інший центральний орган виконавчої влади.

Територіальні органи підпорядковані відповідному міністерству, іншому центральному органу виконавчої влади, а територіальні органи нижчого рівня — також територіальним органам вищого рівня.

Завданням територіальних органів є реалізація повноважень міністерства та іншого центрального органу виконавчої влади на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці. Територіальні органи відповідно до покладених на них завдань:

надають адміністративні послуги;

здійснюють державний нагляд (контроль);

управляють об'єктами державної власності в межах, визначених законодавством;

узагальнюють практику застосування законодавства з питань, що належать до їх компетенції, готують та вносять в установленому порядку пропозиції щодо його вдосконалення;

здійснюють інші повноваження, визначені законами України та покладені на міністерство, інший центральний орган виконавчої влади Президентом України.

Особливості адміністративно-правового статусу органів місцевого самоврядування

Конституція наділяє громадян України правом безпосереднього і самостійного управління територією, на якій вони проживають. Таке управління має назву "*місцеве самоврядування*" і визначається як право територіальної громади жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста - самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України.

Особливістю такої форми адміністрування в межах держави є те, що місцеве самоврядування не є формою державного адміністрування, а разом з ним є формою публічного адміністрування.

Згідно Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні", можна виділити наступні групи повноважень органів місцевого самоврядування в сфері публічного адміністрування.

Контрольні повноваження:

- заслуховування повідомлень керівників органів внутрішніх справ про їх діяльність щодо охорони громадського порядку на відповідній території, порушення перед відповідними органами вищого рівня питання про звільнення з посади керівників цих органів у разі визнання їх діяльності незадовільною;

- здійснення контролю за дотриманням зобов'язань щодо платежів до місцевого бюджету на підприємствах і в організаціях незалежно від форм власності;

- здійснення відповідно до закону контролю за дотриманням цін і тарифів;

- здійснення контролю за дотриманням законодавства щодо захисту прав споживачів;

- здійснення в установленому порядку державного контролю за дотриманням законодавства, затвердженої містобудівної документації при плануванні та забудові відповідних територій; зупинення у випадках, передбачених законом, будівництва, яке проводиться з порушенням містобудівної документації і проектів окремих об'єктів, а також може заподіяти шкоду навколишньому природному середовищу;

- здійснення контролю за додержанням земельного та природоохоронного законодавства, використанням і охороною земель, природних ресурсів загальнодержавного та місцевого значення, відтворенням лісів;

- заслуховування звітів голів місцевих державних адміністрацій, їх заступників, керівників управлінь, відділів та інших структурних підрозділів місцевих державних адміністрацій про виконання програм соціально-економічного та культурного розвитку, бюджету, рішень ради із зазначених питань, а також про здійснення місцевими державними адміністраціями делегованих їм радою повноважень.

Організаційні повноваження:

- прийняття відповідно до законодавства рішень щодо організації проведення референдумів та виборів органів державної влади і місцевого самоврядування;

- сприяння здійсненню інвестиційної діяльності на відповідній території;

- організація охорони, реставрації та використання пам'яток історії і культури, архітектури та містобудування, палацово-паркових, паркових і садибних комплексів, природних заповідників;

- координація на відповідній території діяльності спеціально уповноважених органів публічної адміністрації з охорони природи;

- координація діяльності місцевих органів земельних ресурсів;

- створення умов для належного функціонування митних органів, сприяння їх діяльності;

- забезпечення на відповідній території в межах наданих повноважень реалізації міжнародних зобов'язань України;

- сприяння організації призову громадян на строкову військову та альтернативну (невійськову) службу, а також їх мобілізації, підготовці молоді до служби в Збройних Силах України, організації навчальних (перевірочних) та спеціальних військових зборів;

- здійснення заходів щодо створення належних умов для функціонування пунктів пропуску через Державний кордон України;

- сприяння діяльності органів суду, прокуратури, юстиції, служби безпеки, внутрішніх справ та адвокатури.

Забезпечувальні повноваження:

у сфері захисту прав і свобод людини:

- забезпечення у межах наданих повноважень доступності і безоплатності освіти та медичного обслуговування на відповідній території, можливості навчання в школах державною та рідною мовою, вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національно-культурні товариства;

- забезпечення відповідно до законодавства пільгових категорій населення лікарськими засобами та виробами медичного призначення;

- забезпечення охорони пам'яток історії та культури, збереження та використання культурного надбання;

- вирішення відповідно до законодавства питань про надання пільг і допомоги, пов'язаних з охороною материнства і дитинства;

- вирішення відповідно до законодавства питань про надання компенсацій і пільг громадянам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, в інших випадках, передбачених законодавством;

- здійснення згідно із законодавством заходів соціального патронажу щодо осіб, які відбували покарання у вигляді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк тощо;

у сфері забезпечення законності, громадської, національної безпеки та оборони:

- організація та контроль прикордонної і прибережної торгівлі;

- сприяння адміністрації Державної прикордонної служби України у підтриманні відповідного режиму на державному кордоні;

- внесення подань до відповідних органів про притягнення до відповідальності посадових осіб, якщо вони ігнорують законні вимоги та рішення рад і їх виконавчих органів, прийняті в межах їх повноважень;

- звернення до суду про визнання незаконними актів органів виконавчої влади, інших органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, які обмежують права територіальної громади, а також повноваження органів та посадових осіб місцевого самоврядування;

- вжиття у разі надзвичайних ситуацій необхідних заходів відповідно до закону щодо забезпечення державного і громадського порядку, життєдіяльності підприємств, установ та організацій, рятування життя людей, захисту їх здоров'я, збереження матеріальних цінностей;

- розгляд справ про адміністративні правопорушення, віднесених законом до їх відання; утворення адміністративних комісій та комісій з питань боротьби зі злочинністю, спрямування їх діяльності;

- вирішення відповідно до законодавства спорів з питань містобудування;

- вирішення земельних спорів у порядку, встановленому законом;

- утворення комісій у справах дітей та спостережної комісії, спрямування їх діяльності тощо.

Дозвільно-реєстраційні повноваження:

- розгляд і узгодження планів підприємств, установ та організацій, що не належать до комунальної власності відповідних територіальних громад,

здійснення яких може викликати негативні соціальні, демографічні, екологічні та інші наслідки, підготовка до них висновків і внесення пропозицій до відповідних органів;

- видача ордерів на заселення жилої площі в будинках державних та комунальних організацій тощо.

Серед перелічених повноважень органів місцевого самоврядування є і *власні*, і *делеговані*. Переважна більшість серед них, звичайно, делегованих повноважень, виконання яких має бути обов'язково матеріально-фінансово та організаційно забезпечено державою. У частині виконання делегованих повноважень органи місцевого самоврядування підконтрольні та підзвітні відповідним органам державної влади.

2.5. Державні службовці як суб'єкти адміністративного права.

Служба є одним із напрямів діяльності людства, важливим видом суспільно-корисної праці. У правовій літературі зазначається, що служба в суспільстві поділяється відповідно до існування державних та недержавних організацій на **державну** та **недержавну**. Існує також поділ служби в суспільстві на **публічну** та **цивільну**.

Публічна служба - діяльність на державних політичних посадах, професійна діяльність суддів, прокурорів, військова служба, альтернативна (невійськова) служба, дипломатична служба, інша державна служба, служба в органах влади Автономної Республіки Крим, органах місцевого самоврядування.

Отже, логічним є розуміння державної служби як складової частини, виду публічної служби.

Державна служба - професійна діяльність осіб, які обіймають посади в державних органах та їх апараті, щодо практичного виконання завдань і функцій держави та одержують за це заробітну плату за рахунок державних коштів.

Загальноприйнятим визнається **поділ державної служби** на цивільну та мілітаризовану. **Цивільна державна служба** пов'язується з виконанням однотипних функцій загального, галузевого та міжгалузевого характеру без виділення принципової специфіки (переважно це служба в апараті органів виконавчої влади). **Мілітаризована державна служба** має багато особливостей, які відображені в нормативно-правових актах, що визначають статус відповідного державного органу (служба в органах внутрішніх справ, Міністерства оборони України, Служби безпеки України, податкових, митних органах та органах, які здійснюють охорону кордонів, тощо). До мілітаризованої служби також відносять службу в інших органах виконавчої влади, де встановлені спеціальні звання: Міністерстві інфраструктури України, Державній казначейській службі України, Антимонопольному комітеті України тощо.

Державний службовець - це особа, яка обіймає певну посаду в державних органах або їх апараті, здійснює на професійній основі діяльність щодо практичного виконання завдань і функцій держави, наділена у зв'язку з

цим відповідними службовими повноваженнями і одержує за це заробітну плату за рахунок державних коштів. Поділ державних службовців здійснюється за різними критеріями, залежно від яких виділяють наступні види державних службовців:

за характером праці, обсягом та характером їх службових повноважень:

- керівники;
- спеціалісти;
- технічні виконавці;

за характером і обсягом владних повноважень:

- посадові особи;
- представники влади;
- адміністративно-допоміжний персонал;
- функціональний (оперативний, основний) персонал;

за видами служби, на якій особи перебувають:

- службовці звичайної (цивільної) служби;
- службовці спеціальної (мілітаризованої) служби;

за розподілом державної влади:

- державні службовці законодавчої влади;
- державні службовці виконавчої влади;
- державні службовці судової влади.

В навчальній та науковій літературі пропонуються й інші варіанти поділу державних службовців.

Проходження державної служби - це сукупність юридичних фактів, пов'язаних з виникненням, зміною та припиненням державно-службових відносин, а саме з прийняттям на державну посаду, службовою кар'єрою та припиненням служби. Цей процес триває постійно і має стадійний характер. Традиційно виділяють наступні стадії (або етапи):

- прийняття на службу;
- просування по службі;
- припинення служби.

Це найпростіший варіант класифікації стадій, які обов'язково проходить працівник під час проходження державної служби. В юридичній літературі виділяють також факультативні (необов'язкові) стадії - переведення на іншу посаду, притягнення до відповідальності, позачергове присвоєння рангу тощо.

Служба в органах місцевого самоврядування - **окремий вид публічної служби**, що підтверджується чинним законодавством, і вона не ототожнюється ані з державною службою, ані зі службою у недержавній сфері. Іноді щодо її позначення використовується термін **муніципальна служба**.

Служба в органах місцевого самоврядування - це професійна, на постійній основі діяльність громадян України, які обіймають посади в органах місцевого самоврядування, що спрямована на реалізацію територіальною громадою свого права на місцеве самоврядування та окремих повноважень органів виконавчої влади, наданих законом.

В органах місцевого самоврядування встановлені наступні **види посад**:

- виборні посади, на які особи обираються територіальною громадою;
- виборні посади, на які особи обираються або затверджуються відповідною радою;
- посади, на які особи призначаються сільським, селищним, міським головою, головою районної, районної у місті, обласної ради на конкурсній основі чи за іншою процедурою, передбаченою законодавством України.

З прийняттям Закону "Про державну службу" у практику державного будівництва України був запроваджений інститут патронатної служби.

Патронатними службовцями є помічники, консультанти, радники, керівники прес-служб, яких мають право самостійно добирати та приймати на посади Президент України, Голова Верховної Ради України, члени Кабінету Міністрів України та голови місцевих державних адміністрацій.

Дипломатична служба України - це професійна діяльність громадян України, спрямована на практичну реалізацію зовнішньої політики України, захист національних інтересів України у сфері міжнародних відносин, а також прав та інтересів громадян і юридичних осіб України за кордоном.

Дипломатичний працівник є державним службовцем, який виконує дипломатичні або консульські функції в Україні чи за кордоном та має відповідний дипломатичний ранг.

Система органів дипломатичної служби:

Міністерство закордонних справ України (центральный орган виконавчої влади, який забезпечує проведення зовнішньої політики держави і координацію діяльності у сфері зовнішніх відносин України);

представництва Міністерства закордонних справ України на території України (утворюються в регіонах, де є іноземні консульські установи чи представництва міжнародних організацій);

закордонні дипломатичні установи України (дипломатичні представництва та консульські установи України за кордоном є постійно діючими установами України).

У системі органів дипломатичної служби України можуть утворюватися спеціальні місії, а також делегації на сесії міжнародних організацій, статус, завдання та функції яких залежно від рівня місії визначаються Президентом України або Міністром закордонних справ України.

Дипломатичними працівниками можуть бути громадяни України, які мають відповідну фахову вищу освіту, необхідні професійні та ділові якості, володіють державною та іноземними мовами і за станом здоров'я можуть бути направлені у довготермінове відрядження.

Для дипломатичних працівників, які працюють у закордонних дипломатичних установах України, встановлюються такі посади: Надзвичайний і Повноважний Посол України, Постійний представник України при міжнародній організації, Представник України при міжнародній організації, Генеральний консул України, Радник-посланник, заступник Постійного представника України при міжнародній організації, заступник Представника України при міжнародній організації, Генеральний консул України — завідувач

консульського відділу, радник, консул, перший секретар, віце-консул, другий секретар, третій секретар, аташе.

Однією із особливостей проходження дипломатичної служби є ротація дипломатичних працівників.

Ротація — це планове заміщення працівників дипломатичної служби у закордонних дипломатичних установах України в порядку, визначеному Міністерством закордонних справ України.

Працівники дипломатичної служби підлягають ротації і направляються у довготермінове відрядження з урахуванням їхньої професійної підготовки, спеціалізації та досвіду роботи, а також службової необхідності. Перед направленням у довготермінове відрядження працівники дипломатичної служби проходять необхідне стажування. Довготермінове відрядження дипломатичних працівників триває, як правило, до 4 років у державах з нормальними кліматичними умовами та стабільною політичною ситуацією і до 3 років у державах з важкими кліматичними умовами або складною політичною ситуацією. Працівники дипломатичної служби після закінчення попереднього довготермінового відрядження направляються у наступне довготермінове відрядження, як правило не раніше ніж через 2 роки.

2.6. Об'єднання громадян як суб'єкти адміністративного права.

Об'єднання громадян — це добровільне громадське формування, створене на основі єдності інтересів для спільної реалізації громадянами своїх права та свобод.

Види об'єднань громадян:

а) за організаційно-правовими властивостями: масові (творчі союзи, політичні партії, професійні спілки тощо); органи громадської самодіяльності (громадські формування з охорони громадського порядку); органи громадського самоврядування (ради і колективи мікрорайонів, вуличні, домові комітети тощо);

б) за масштабом діяльності: міжнародні; всеукраїнські; місцеві.

в) залежно від мети створення: політичні партії; громадські організації.

Політична партія — об'єднання громадян — прихильників загальнонаціональної програми суспільного розвитку, які головною метою мають участь у виробленні державної політики, формування органів влади, місцевого самоврядування і представництво у їх складі.

Громадська організація — це об'єднання громадян для задоволення та захисту своїх законних соціальних, економічних, творчих, вікових, культурних, спортивних та інших спільних інтересів. Особливе місце серед громадських організацій посідають: професійні спілки — добровільні неприбуткові громадські організації, що об'єднують громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної (трудової) діяльності (навчання), а також релігійні організації — релігійні братства, духовні навчальні заклади, монастирі тощо,

що становлять стійкі організаційні утворення із специфічними цілями та конкретними способами їх досягнення (відправлення релігійних культів, релігійних обрядів, релігійної діяльності).

Принципи об'єднань громадян:

- добровільність;
- рівноправність їхніх членів;
- самоврядування;
- законність;
- гласність.

Легалізація об'єднань громадян — офіційне визнання об'єднань громадян, що здійснюється способом їх реєстрації або повідомлення про заснування. Діяльність об'єднань громадян, які не легалізовані або примусово розпущені за рішенням суду, є протизаконною.

Об'єднання громадян користуються широким переліком **прав**:

- представляти і захищати свої законні інтереси та законні інтереси своїх членів (учасників) у державних і громадських органах;
- брати участь у політичній діяльності;
- проводити масові заходи;
- створювати установи та організації;
- одержувати від органів державної влади та органів місцевого самоврядування інформацію, необхідну для реалізації своїх цілей та завдань;
- вносити пропозиції до органів державної влади;
- поширювати інформацію і пропагувати свої ідеї та цілі;
- засновувати засоби масової інформації тощо.

Обов'язком є дотримання законодавства, сплата податків тощо.

Норми адміністративного права визначають **засади відповідальності** об'єднань громадян за порушення вимог чинного законодавства.

До них можуть бути застосовані попередження, штраф, тимчасова заборона (зупинення) окремих видів діяльності, тимчасова заборона (зупинення) діяльності, примусовий розпуск (ліквідація).

3.1.Поняття та ознаки адміністративного примусу.

Адміністративний примус - це особливий різновид державно-правового примусу, тобто визначені нормами адміністративного права способи офіційного фізичного або психологічного впливу уповноважених державних органів, а у деяких випадках і громадських організацій, на фізичних та юридичних осіб у вигляді особистих, майнових, організаційних обмежень їх прав, свобод та інтересів у випадках вчинення цими особами протиправних діянь (у сфері відносин публічного характеру) або в умовах надзвичайних обставин в межах окремого адміністративного провадження задля запобігання та припинення протиправних діянь, забезпечення провадження в справах про правопорушення, притягнення винних осіб до відповідальності, запобігання та локалізації наслідків надзвичайних ситуацій.

Ознаками адміністративного примусу є:

- він є **об'єктивно необхідним методом, цілеспрямованим способом поведінки, набором певних дій і засобів**, які повторюються й сприяють вирішенню завдань соціального, публічного адміністрування, застосовується на основі переконання у сфері реалізації завдань і функцій публічного адміністрування;

- **офіційний, державно-владний характер**, застосування його здійснюється лише від імені держави уповноваженими державними органами та їх посадовими особами у процесі реалізації ними державно-владних повноважень — звідси й виникає відповідний характер примусової діяльності.

- **множинність та розмаїття суб'єктів застосування** адміністративно-примусових заходів на противагу моносуб'єктному характеру застосування заходів всіх інших різновидів державно - правового примусу. Кількість відповідних суб'єктів постійно змінюється;

- **численність осіб, щодо яких здійснюється застосування** адміністративно-примусових заходів. Серед них не лише фізичні, а й юридичні особи різноманітних форм власності та організаційно-правових форм, в тому числі і органи виконавчої влади, місцевого самоврядування;

- **відсутність службового підпорядкування** між суб'єктами застосування адміністративно-примусових заходів (активними учасниками) та особами, щодо яких здійснюється застосування зазначених заходів;

- **специфіка юридико-фактичних підстав застосування**. Ця ознака є притаманною лише для цього виду державно-правового примусу. А саме, для будь-яких інших видів державно-примусової діяльності єдиною юридико-фактичною підставою є протиправне діяння і за його відсутності немає взагалі правових підстав для застосування державного примусу. Адміністративно-примусові заходи можуть застосовуватися як при вчиненні протиправних діянь, так і при настанні особливих умов, передбачених в законодавстві (епідемії, епізоотії, стихійних лих, катастроф техногенного характеру та інших надзвичайних обставин);

- **багатоаспектна цільова спрямованість** адміністративного примусу. Він передбачає не лише реакцію на правопорушення, а й їх превенцію, припинення, запобігання та боротьбу з надзвичайними подіями.

- **багатоваріантність зовнішніх форм прояву** адміністративного примусу - психічний або фізичний вплив у вигляді обмежень особистого, організаційного, майнового характеру, тобто тих чи інших несприятливих для особи наслідків, які є досить різноманітними, що пояснюється розмаїттям відносин, які охороняються за їх допомогою, метою, підставами, компетенцією суб'єктів застосування тощо;

- **примусовий характер**, на що вказує вже сама назва, тобто "примушувати, силовати" особу свідомо здійснити ті чи інші дії або утриматися від них всупереч своїм бажанням.

- **правовий характер**. Застосування адміністративно-примусових заходів здійснюється на основі норм права.

3.2. Класифікація заходів адміністративного примусу.

Значна кількість та розмаїття заходів адміністративного примусу, які відрізняються один від одного, створюють підстави для їх можливого об'єднання у групи, тобто проведення класифікації.

Традиційним в адміністративно-правовій доктрині був і залишається поділ адміністративно-примусових заходів на заходи фізичного і психічного (психологічного) впливу.

У правовій літературі виділяються декілька варіантів класифікації заходів адміністративного примусу залежно від обраного критерію.

Так, *залежно від наявності адміністративно-правової санкції* заходи адміністративного примусу поділялися на: адміністративні стягнення та інші заходи примусу, які називаються по-різному: заходи адміністративного забезпечення, адміністративно-правові заходи соціального примусу, заходи припинення, які фактично мали примусову природу, але були позбавлені характеру покарання.

Залежно від безпосередньої мети застосування заходи адміністративного примусу поділяються на: адміністративні стягнення; заходи адміністративного припинення; адміністративно - відновлювальні заходи.

Залежно від мети застосування адміністративно-правової норми виділяються: адміністративні стягнення, що застосовувалися при притягненні особи до адміністративної відповідальності як покарання особи; заходи адміністративного припинення, які використовуються для припинення відповідного правопорушення; заходи процесуального примусу, які забезпечують можливість визначення факту правопорушення, встановлення особи правопорушника, збирання всіх необхідних відомостей про адміністративний проступок і складання відповідних процесуальних документів; відновлювальні заходи для поновлення правопорядку; заходи адміністративно-примусові, що застосовуються з метою припинення правопорушень.

Залежно від особи, щодо якої здійснюється застосування, або об'єкту впливу прийнято виділяти адміністративно-примусові заходи, що застосовуються до фізичних осіб, до юридичних осіб, а також змішані.

За строками дії - ті, що застосовуються шляхом виконання певних разових дій і не пов'язані зі строком, і такі, що характеризуються тривалістю дії, тощо.

При цьому пропонується навіть одночасне використання

Водночас найбільше визнання одержала класифікація заходів адміністративного примусу в основу якої покладено *використання безпосередньої мети застосування заходів та способу охорони правопорядку*.

Відповідно, прийнято виділяти наступні групи заходів адміністративного примусу:

- заходи адміністративного запобігання;
- заходи адміністративного припинення;
- адміністративні стягнення (заходи відповідальності за порушення адміністративно-правових норм).

3.3. Заходи адміністративного запобігання.

Характерною особливістю цієї групи заходів адміністративного примусу є їх **профілактичний (запобіжний) характер**.

Заходи адміністративного запобігання - це визначені нормами адміністративного права способи офіційного фізичного або психологічного впливу уповноважених державних органів, а у деяких випадках і громадських організацій на фізичних та юридичних осіб у вигляді особистих, майнових, організаційних обмежень їх прав, свобод та інтересів задля запобігання, виявлення протиправних діянь, забезпечення громадського порядку та громадської безпеки, запобігання та локалізації наслідків надзвичайних ситуацій.

До найпоширеніших заходів адміністративного запобігання можна віднести:

- перевірку документів;
- огляд (митний огляд, переогляд, обов'язковий огляд ручної поклажі, багажу та особистий огляд пасажирів цивільних повітряних суден, огляд морських і річкових суден та документів, огляд осіб, які працюють на об'єктах з особливим режимом);
- обстеження (як різновид огляду);
- відвідування підприємств, установ та організацій, земельних ділянок, вхід до жилих та інших приміщень громадян;
- внесення подання про усунення причин і умов, які сприяють вчиненню правопорушень;
- тимчасове обмеження доступу громадян на окремі ділянки місцевості (блокування районів, окремих споруд та об'єктів) у випадках втечі з-під варти і затримання злочинців, аварій на шляхах, за інших надзвичайних обставин, які загрожують життю і здоров'ю людей, під час проведення масових заходів;
- обмеження руху транспорту і пішоходів на окремих ділянках вулиць і автомобільних шляхів (у зв'язку із ремонтом шляхів, прокладанням комунікацій, аварійним станом, пожежами, стихійним лихом тощо);
- безоплатне використання транспортних засобів і засобів зв'язку, які належать підприємствам, установам і організаціям з метою запобігання шкідливим наслідкам стихійного лиха, інших надзвичайних обставин, для виїзду до безпосереднього місця події, для доставлення в медичні установи осіб, які потребують невідкладної медичної допомоги, для переслідування правопорушників і доставлення їх до міліції;
- адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення;
- обмеження прав громадян, пов'язані зі станом здоров'я (примусовий медичний огляд або примусова госпіталізація, проведення карантинних заходів, усунення осіб, які є носіями збудників інфекційних захворювань, небезпечних для населення, від роботи та іншої діяльності, яка може сприяти поширенню інфекційних хвороб, обов'язкові медичні огляди, профілактичні щеплення, спеціальні заходи профілактичного лікування у примусовому порядку соціально небезпечних захворювань тощо.

3.4. Заходи адміністративного припинення.

Відповідна група заходів адміністративного примусу характеризується, насамперед, тим, що їх застосування обумовлено реальною протиправною ситуацією. Вони спрямовані на припинення (переривання) відповідної ситуації (поведінки), встановлення особи порушника, забезпечення у подальшому з'ясування всіх обставин справи й застосування до порушника адміністративного стягнення.

Група заходів адміністративного припинення є досить неоднорідною, численною, тому у правовій науці прийнято поділяти їх на декілька підгруп залежно від сфери застосування:

заходи адміністративного припинення **загального** призначення;

заходи адміністративного припинення **спеціального** призначення.

До заходів адміністративного припинення загального призначення слід віднести заходи, які застосовуються багатьма суб'єктами у повсякденному житті. При цьому ця підгрупа заходів залежно від безпосередньої мети їх застосування поділяється на:

а) *самостійні (оперативні) заходи адміністративного припинення, застосування яких забезпечує оперативне вирішення поставлених завдань. Це:*

- вимога припинити протиправну поведінку;
- приведення осіб, які ухиляються від явки до різних державних органів та установ, не виконують обов'язку з'явитися на виклик останніх;
- адміністративне затримання, не пов'язане із здійсненням провадження в справах про адміністративні правопорушення (осіб, які виявили непокору законній вимозі працівників міліції, осіб, які підозрюються у зайнятті бродяжництвом, неповнолітніх віком до 16 років, які залишилися без опіки тощо);
- взяття на облік і офіційне попередження про неприпустимість протиправної поведінки щодо осіб, які систематично порушують громадський порядок, якщо ці порушення є незначними за своїм характером і не тягнуть юридичної відповідальності;
- зупинка транспортних засобів (у разі порушення правил дорожнього руху, наявних ознак, що свідчать про технічну несправність транспорту тощо);
- відбір зразків товарів для проведення експертизи (наприклад, санітарними лікарями та їх помічниками);
- виселення в адміністративному порядку осіб, які самовільно зайняли жилі приміщення або таких, які проживають у будинках, що загрожують обвалом;
- заборона чи зупинка певних робіт або експлуатації різних об'єктів (ремонтно-будівельних та інших робіт на вулицях і автомобільних шляхах, якщо при цьому не додержуються вимоги щодо безпеки, тощо);

б) *заходи забезпечення провадження в справах про адміністративні правопорушення, спрямовані на створення необхідних умов для притягнення винної особи до адміністративної відповідальності. Зокрема, це:*

- доставлення порушника до міліції, громадського пункту охорони

правопорядку, приміщення виконавчого комітету селищної, сільської ради, службового приміщення воєнізованої охорони;

- адміністративне затримання (примусове короточасне обмеження свободи дій і пересування порушника) — застосовується за вчинення адміністративних правопорушень (дрібне хуліганство, злісна непокора, порушення правил прикордонного режиму тощо) і лише уповноваженими органами на визначений строк;

- особистий огляд і огляд речей;

- вилучення речей і документів (примусове припинення володіння, користування і розпорядження особою, яка вчинила адміністративне правопорушення, певним предметом чи документом). Вилученню підлягають речі, які є знаряддям або безпосереднім предметом правопорушення чи можуть бути речовими доказами у справі;

- відсторонення водіїв від керування транспортними засобами та огляд їх на стан сп'яніння (застосовується, коли є достатні підстави вважати, що водій перебуває у такому стані, здійснюється на місці або у медичних установах).

До заходів адміністративного припинення спеціального призначення можна віднести заходи, процедура застосування яких відрізняється певною специфікою (невідкладна потреба застосування для припинення протиправних дій, небезпечних для життя і здоров'я людей), коли застосування інших заходів не дало бажаних результатів, із конкретно спрямованістю цих заходів на особу порушника, завдання йому певної фізичної шкоди і навіть із можливістю позбавлення його життя.

До цієї групи заходів слід віднести:

заходи фізичного впливу (прийоми рукопашного бою, різні види єдиноборств (самбо, дзюдо, вільна боротьба, бокс, кікбоксинг тощо), тобто засоби безпосередньої, так би мовити, "мускульної" дії на супротивника, які застосовуються з метою нейтралізації особи шляхом виконання ударів, больових прийомів, удушень, захватів, утримань тощо;

"спеціальні засоби" (різноманітні технічні засоби впливу на правопорушника, а в деяких випадках також на транспортні засоби та інші речі з метою усунення протиправної ситуації. Ці заходи можна поділити на 2 групи: засоби активної оборони (гумові та інші кийки, наручники, припиняючі пристрої, ручні газові гранати, балончики, патрони тощо, водомети, бронемашини та інші транспортні засоби, службові собаки), засоби забезпечення спеціальних операцій;

вогнепальна зброя як крайній захід, застосування якого можливе лише спеціалізованими суб'єктами у чітко визначених законодавством випадках.

3.5. Поняття та ознаки адміністративної відповідальності, її відмінність від інших видів юридичної відповідальності.

У ст. 92 Конституції адміністративну відповідальність визначено як один з основних видів юридичної відповідальності в Україні. *Адміністративна відповідальність* — це різновид юридичної відповідальності, специфічна форма негативного реагування з боку держави в особі уповноважених органів на відповідну категорію протиправних діянь (насамперед адміністративних

проступків), а особи, які вчинили зазначені правопорушення, повинні відповісти перед уповноваженим державним органом за свої неправомірні дії і понести адміністративне стягнення в установлених законом формах і порядку.

Адміністративній відповідальності як різновиду юридичної відповідальності притаманні такі ознаки: 1) має зовнішній характер; 2) застосовується лише за вчинення правопорушення; 3) пов'язана з державним примусом у формах каральних і право відновлювальних заходів; 4) визначена у нормах права; 5) притягнення правопорушника до відповідальності здійснюється у певному процесуальному порядку; 6) притягнення до відповідальності здійснюється уповноваженими державними органами та посадовими особами; 7) винна у вчиненні правопорушення особа несе певні втрати матеріального та побутового характеру, які передбачені законом.

Адміністративна відповідальність від інших видів юридичної відповідальності відрізняється за наступними критеріями:

- за підставами;
- за органами, які розглядають справи про відповідні правопорушення;
- за колом суб'єктів;
- за правовими наслідками;
- за процесуальною процедурою;
- за санкціями.

Адміністративна відповідальність відмежовується від кримінальної за наступними критеріями:

За органами, які притягують до неї. Кримінальна відповідальність настає виключно за рішеннями судових органів. Рішення про притягнення до адміністративної відповідальності приймається численними органами публічної адміністрації, які наділені правами безпосереднього застосування до винних у вчиненні адміністративних правопорушень відповідних стягнень та судовими органами.

За правовими наслідками. Санкції та правообмеження, що застосовуються до правопорушників при притягненні до кримінальної відповідальності, більш суворі, ніж у адміністративній відповідальності.

За колом суб'єктів. До кримінальної відповідальності можуть бути притягнуті громадяни України або іноземні громадяни, та особи без громадянства, осудні особи, які досягли віку кримінальної відповідальності — 16 років (ч. 1 ст. 22 Кримінального кодексу України (КК)), а за окремі злочини — особи від 14 до 16 років (ч. 2 ст. 22 КК). До адміністративної відповідальності можуть бути притягнуті також неповнолітні, які досягли 16 років, і до яких застосовуються заходи впливу, передбачені ст. 24-1 КпАП. Суб'єктами адміністративної відповідальності можуть бути і юридичні особи.

За нормативними та фактичними підставами. Нормативними підставами застосування кримінальної відповідальності є норми КК, адміністративної — норми КпАП та інших законодавчих актів, що встановлюють адміністративну відповідальність. Фактичними підставами є: для адміністративної відповідальності — факт вчинення проступку.

За процедурою та швидкістю застосування санкцій до правопорушників.

Це можна пояснити тим, що адміністративні проступки порівняно з кримінальними злочинами легко встановлюються, не вимагають проведення досудового слідства, в деяких випадках — судового розгляду.

В основу відмежування **адміністративної відповідальності від цивільно-правової можна** покласти усі вказані ознаки за винятком тієї, яка дає характеристику кола суб'єктів відповідальності, - в адміністративній та цивільній відповідальності вони співпадають.

Адміністративна відповідальність відмежовується від цивільно-правової за такими ознаками:

За органами, які притягають до неї. Адміністративна відповідальність належить до компетенції органів публічної адміністрації та їх посадових осіб, судів, а цивільно-правова - до компетенції лише судів.

За правовими наслідками їх застосування. Заходами цивільно-правової відповідальності суспільні відносини, як правило, захищаються за рахунок майна винного з метою відновити попередній майновий стан потерпілої сторони. Заходи адміністративної відповідальності спрямовані проти особи порушника, хоча можуть спрямовуватися і на його майно.

За нормативними та фактичними підставами. Нормативні підстави адміністративної та цивільно-правової відповідальності регулюються різним законодавством — адміністративним та цивільним.

За процедурою притягнення до відповідальності. Адміністративна відповідальність настає переважно у позасудовому порядку у короткі строки або навіть на місці вчинення проступку, а цивільно-правова не може мати місця без відповідного звернення заінтересованої сторони до суду з позовом. Строки притягнення до цивільно-правової відповідальності, на відміну від адміністративної, — до 3 років, можуть перериватися, продовжуватися, поновлюватися тощо.

Дисциплінарна відповідальність спрямована на зміцнення дисципліни, запобігання

В основу **відмежування адміністративної відповідальності від дисциплінарної** можна покласти ті самі ознаки, що й при її відмежуванні від інших видів відповідальності:

За органами, які притягають до неї. До адміністративної відповідальності притягають органи або посадові особи, з якими винний, як правило, не має службових або трудових відносин, і яким правопорушник безпосередньо не підпорядкований. За дисциплінарної відповідальності право накладати стягнення мають посадові особи, яким порушники дисциплінарних положень безпосередньо або опосередковано підпорядковуються.

За правовими наслідками. Притягнення до дисциплінарної відповідальності перешкоджає службовому просуванню особи, підвищенню її в посаді. Виключним видом дисциплінарного стягнення є звільнення особи. Адміністративна відповідальність, як правило, не супроводжується негативними для правопорушника наслідками в його службовій діяльності.

За колом суб'єктів. Коло суб'єктів дисциплінарної відповідальності значно менше, ніж адміністративної.

За нормативними та фактичними підставами. Різниця у нормативних підставах пояснюється різницею у законодавстві, яким регламентуються ці види відповідальності.

Відмінність адміністративної відповідальності від дисциплінарної за фактичними підставами пов'язана з різними об'єктами протиправного посягання.

Об'єктом адміністративного проступку є суспільні відносини, що виникають у різних сферах публічного адміністрування.

Об'єктом дисциплінарного проступку є трудові та службові правовідносини.

За процедурою застосування і здійснення. На відміну від провадження у справах про адміністративні правопорушення, в дисциплінарному провадженні факт вчинення проступку встановлюється на підставі записів, пояснень винного. Накладення стягнення, як правило, оформляється наказом по органу, установі, підприємству. В адміністративному провадженні факт вчинення встановлюється на підставі протоколу про адміністративне правопорушення. Крім того, в дисциплінарному провадженні менш виражені стадії провадження у справі.

3.6. Адміністративне правопорушення: поняття, юридичний склад та характеристика.

Адміністративним правопорушенням (проступком) визнається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність (ст. 9 КпАП).

У цьому визначенні названо 3 характерні ознаки правопорушення (проступку): протиправність, винність та адміністративна караність. У теорії адміністративного права крім цих 3 ознак виділяється ще й суспільна шкідливість (суспільна небезпечність, антигромадська спрямованість).

Тобто наявність цих ознак і становить фактичні підстави адміністративної відповідальності.

Під протиправністю проступку необхідно розуміти заборону дій, яка передбачена конкретною адміністративною нормою. Тобто проступок спрямований проти норм права, у нашому випадку — проти норм, які врегульовуються адміністративною відповідальністю.

Винність означає, що адміністративним проступком може бути тільки дія, яка вчинена особою умисно або з необережності, в межах порушеної норми.

Адміністративна караність проступку як його ознака полягає в тому, що за його вчинення особа повинна нести лише адміністративну відповідальність. Наслідком вчинення проступку повинна бути негативна реакція з боку державних органів у вигляді застосування до винної особи стягнення, передбаченого адміністративним законодавством.

Юридичні склади конкретних проступків мають свої особливі ознаки, однак серед них є такі, які властиві кожному з них.

Ці ознаки традиційно об'єднуються у такі групи — ознаки, які характеризують:

об'єкт проступку;
об'єктивну сторону;
суб'єкт проступку;
суб'єктивну сторону.

Виходячи з цього, склад адміністративного проступку можна визначити як сукупність встановлених законом об'єктивних і суб'єктивних ознак, які характеризують діяння як адміністративне правопорушення.

Об'єктом адміністративного проступку є суспільні відносини, тобто відносини, які складаються в різних галузях діяльності людей. Розрізняють загальний, родовий, безпосередній об'єкти.

Загальним об'єктом адміністративних проступків є відносини в сфері забезпечення захисту та реалізації прав, свобод та законних інтересів приватних осіб у відносинах із суб'єктами публічної адміністрації.

Родовий об'єкт — це групи тотожних, однорідних суспільних відносин, які в сукупності становлять загальний об'єкт, охороняються комплексом адміністративно-правових норм і містяться в Особливій частині КпАП.

Одним з різновидів родового є видовий об'єкт, тобто самостійна група суспільних відносин, спільних для ряду проступків.

Безпосередній об'єкт — це конкретні суспільні відносини, що охороняються законом, яким і спричиняється шкода певним правопорушенням.

В теорії права під *предметом адміністративного проступку* прийнято розуміти речі, предмети матеріального світу, гроші, цінні папери, з приводу яких виникають суспільні відносини. Тобто предмет проступку необхідно розглядати як складову частину його об'єкта.

Об'єктивна сторона адміністративного проступку — це сукупність зовнішніх ознак проступку, які визначають акт зовнішньої поведінки правопорушника. Це — система передбачених нормою адміністративного права ознак, які характеризують зовнішній бік правопорушення. Вона дає характеристику суспільної шкідливості проступку, його спрямованості, містить ряд ознак, які прийнято поділяти на основні та факультативні.

До ознак об'єктивної сторони належать:

Основна — адміністративно-правове діяння (дія або бездіяльність);

Факультативні: а) шкідливі наслідки діяння; б) причинний зв'язок між протиправним діянням та наслідками; в) час; г) місце; д) умови; е) способи та знаряддя вчинення проступку.

Адміністративно-правова дія — це протиправна, активна, свідома і вольова поведінка особи, яка завдає або може створити реальну можливість завдання шкоди об'єкту, що охороняється нормами адміністративного права. Більшість проступків вчиняється шляхом протиправних дій.

Частина проступків вчиняється у формі *бездіяльності* - коли особа для того, щоб не допустити протиправної поведінки, повинна вчинити позитивні дії, але вона з якихось причин їх не вчиняє. Це, наприклад, неявка громадянина на виклик у військовий комісаріат без поважних причин (ст. 211-1 КпАП).

Необхідними умовами бездіяльності є обов'язковість і можливість особи діяти в конкретній обстановці.

Всі інші ознаки є факультативними. На відміну від головних, вони враховуються при кваліфікації вчиненого лише у випадках, коли це прямо передбачено законом, а їх відсутність не завжди виключає наявність складу проступку. До таких ознак можна віднесли шкідливі наслідки діяння; причинний зв'язок між протиправним діянням та наслідками; час; місце; умови; спосіб та знаряддя вчинення проступку.

Суб'єктом проступку є осудні фізичні особи — громадяни України, іноземці, особи без громадянства, які вчинили ті чи інші проступки, і які досягли віку, встановленого законодавством для притягнення до адміністративної відповідальності. Згідно зі ст. 12 КпАП адміністративній відповідальності підлягають особи, які досягли на момент вчинення правопорушення 16-річного віку.

Суб'єкти бувають 2 видів:

Загальні — усі особи, які проживають або перебувають на території України.

Спеціальні — службові особи, неповнолітні, військовослужбовці та військовозобов'язані, працівники органів внутрішніх справ, народні депутати України та деякі інші.

Наступним елементом складу адміністративного проступку є *суб'єктивна сторона*, під якою необхідно розуміти психічну діяльність особи, пов'язану із вчиненням ним суспільно шкідливого діяння. Суб'єктивна сторона — це внутрішній бік проступку, психічні процеси, які відбуваються в свідомості суб'єкта, що характеризують його волю, викривають думки, наміри. Суб'єктивна сторона включає в себе:

вину (основна ознака);

мету вчинення проступку;

мотив.

Вина як основна ознака і обов'язкова ознака суб'єктивної сторони дістає вияв у психічному ставленні особи до вчиненого проступку і його наслідків. Вина юридичних осіб є дещо специфічною порівняно із виною фізичних осіб як суб'єктів адміністративного проступку. Дістає вияв вина у формі умислу та необережності.

Під *мотивом* проступку розуміють ті внутрішні спонукання, якими керується суб'єкт проступку при його вчиненні, які впливають на його волю. До таких спонукань найчастіше відносять корисливість, жадобу, помсту, хуліганські спонукання, кар'єризм тощо.

3.7. Адміністративні стягнення та загальні правила їх накладення.

Адміністративне стягнення це такий захід примусу, що застосовується уповноваженими державними органами, як правило, виконавчої влади, від імені держави до осіб, винних у вчиненні адміністративного правопорушення.

Систему адміністративних стягнень закріплено в ст. 24 КпАП, в якій їх перераховано з врахуванням зростання суворості:

попередження (ст. 26 КпАП);

штраф (ст. 27 КпАП);

оплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом правопорушення (ст. 28 КпАП);

конфіскація предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення (ст. 29 КпАП);

позбавлення спеціального права, наданого громадянину (ст. 30 КпАП);

виправні роботи (ст. 31 КпАП);

громадські роботи (ст. 30-1 КпАП);

адміністративний арешт (ст. 32 КпАП).

До осіб, які не є громадянами України, може бути застосоване видворення за межі України.

З перерахованих адміністративних стягнень конфіскація та оплатне вилучення в окремих випадках можуть застосовуватися як основні, так і як додаткові стягнення, усі інші — тільки як основні.

Попередження полягає в офіційному осуді вчиненого проступку і застереженні правопорушника від його повторення. Це найменш суворе адміністративне стягнення, яке застосовується за незначні адміністративні проступки. Воно спрямоване на поінформування правопорушника, що його поведінка має антигромадський характер і засуджується нормами адміністративного права, і що йому слід припинити вчинення таких дій, в протилежному випадку він буде притягнутий до більш суворого покарання. Це офіційне попередження правопорушника щодо недопустимості таких діянь у майбутньому.

Попередження вважається тільки тоді адміністративним стягненням, якщо воно оформлене у відповідному порядку письмовою постановою або у передбачених законодавством випадках фіксується іншим встановленим способом. Тобто якщо попередження оформляється усно, це не є адміністративним стягненням.

Штраф - найбільш поширений вид адміністративного стягнення майнового характеру. Він накладається на правопорушників в адміністративному або судовому порядку у випадках і межах, передбачених актами вищих органів державної влади і управління. Розмір штрафу визначається переважно щодо офіційно встановленого розміру неоподатковуваного мінімуму доходів громадян або, в окремих випадках, у кратному розмірі до вартості проїзду або товару. Що стосується посадових осіб, на відміну від громадян, до них за чинним законодавством застосовуються, більш високі розміри стягнень.

Оплатне вилучення предмета - специфічний вид грошово-матеріальних стягнень, накладених за вчинення адміністративних проступків з використанням спеціальних предметів, приладів, або безпосереднім об'єктом яких є заборонений предмет. Оплатне вилучення цього предмета полягає в його примусовому вилученню у особи, яка правомірно ним володіє, та подальшій реалізації з передачею, одержаної суми колишньому власнику за винятком витрат з реалізації предмета (ч. 1 ст. 28 КпАП).

В законодавстві цей захід стягнення застосовується, в основному, за порушення, які становлять найбільшу суспільну шкідливість. У більшості випадків оплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення правопорушення, застосовується як додатковий захід (разом зі штрафом та позбавленням спеціального права, наданого особі). КпАП передбачає оплатне вилучення як основний та додатковий захід стягнення.

Конфіскація предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення, означає безоплатну передачу майна у власність держави. Конфіскації також можуть підлягати гроші, одержані внаслідок вчинення адміністративного правопорушення; конфіскація як вид адміністративного стягнення є завжди спеціальною (має спеціальний характер), бо конфіскується не все майно, не будь - які предмети, гроші, а чітко визначені. Цей вид стягнення характеризується тим, що конфіскується не все майно порушника, не будь-які речі, що мають споживчу вартість, а лише предмети, що пов'язані із вчиненням адміністративного правопорушення, і які знаходяться в приватній власності порушника. Цей вид стягнення вважається більш суворим заходом ніж оплатне вилучення, застосовується виключно за рішенням суду.

Позбавлення спеціального права, наданого громадянинуві, застосовується за грубе або систематичне порушення порядку користування цим правом. Фактичне позбавлення спеціального права дістає вияв у вилученні відповідного документа, який надає таке право (посвідчення водія, свідоцтва, диплома, мисливського квитка).

Позбавлення спеціального права керувати транспортним засобом, річковими та маломірними судами, права на мисливство та рибальство в системі адміністративних стягнень займає особливе місце. Цей захід полягає в позбавленні правопорушника раніше наданого йому права займатися певною діяльністю, виконувати певні види робіт або користуватися певними фондами держави за умови, що особа грубо, систематично порушує порядок користування наданим їй правом.

Виправні роботи — захід адміністративного стягнення, який поєднує в собі 2 аспекти: матеріального та обмежувального характеру. Матеріальний вплив при призначенні виправних робіт дістає вияв у тому, що із заробітку порушника в доход держави проводяться відрахування в розмірі, встановленому постановою районного суду (судді), в межах 20% заробітку. До суми останнього входять: заробітна плата за основним місцем роботи, за сумісництвом, гонорари, які отримані відповідно до договорів та трудових угод. Відрахування не допускаються з пенсій та допомог, які отримуються у порядку соціального забезпечення та страхування, а також з виплат одноразового характеру. Відрахування здійснюються з усієї суми заробітку без виключення з нього податків та інших платежів.

Строк виправних робіт не повинен перевищувати 2 місяців.

Громадські роботи полягають у виконанні особою, яка вчинила адміністративне правопорушення, у вільний від роботи чи навчання час безоплатних суспільно корисних робіт, вид яких визначають органи місцевого

самоврядування.

Громадські роботи призначаються районним, районним у місті, міським чи міськрайонним судом (суддею) на строк від 20 до 60 годин.

Громадські роботи не призначаються особам, визнаним інвалідами I або II груп, вагітним жінкам, жінкам старше 55 років та чоловікам старше 60 років.

Громадські роботи виконуються не більше як 4 години на день, а неповнолітніми - 2 години на день.

Адміністративний арешт - найбільш суворий захід адміністративного стягнення, який застосовується у виключних випадках. Призначається лише за постановою суду (судді) у тому разі, якщо за обставинами справи, з урахуванням особи порушника, суддя дійде висновку, що застосування інших видів стягнення буде недостатньо. Призначається цей захід на строк до 15 діб (ст. 32 КпАП).

Винятковість адміністративного арешту дістає вияв у тому, що він встановлюється за вчинення адміністративних проступків з особливою антигромадською спрямованістю, які найбільш наближеній кримінально-караних.

Адміністративний арешт не може застосовуватись до вагітних жінок, жінок, які мають дітей віком до 12 років, до осіб, які не досягли 18 років, до інвалідів I та II груп (ч. 2 ст. 32 КпАП), військовослужбовців та призваних на збори військовозобов'язаних, осіб рядового та начальницького складів органів внутрішніх справ (ст. 15 КпАП).

Видворення за межі України. Законами України може бути передбачено адміністративне видворення за межі України іноземців і осіб без громадянства за вчинення адміністративних правопорушень, які грубо порушують правопорядок.

Крім стягнень, передбачених ст. 24 КпАП, в ст. 24-1 КпАП законодавець передбачив **заходи виховного впливу**, які застосовуються до неповнолітніх, які вчинили правопорушення у віці від 16 до 18 років. До них належать: 1) зобов'язання публічно або в іншій формі попросити вибачення у потерпілого; 2) попередження; 3) догана або сувора догана; 4) передача неповнолітнього під нагляд батькам або особам, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічному або трудовому колективу за їх згодою, а також окремим громадянам на їх прохання.

4.1.Адміністративно-правове регулювання у сфері економіки.

Державка економічна політика - це закріплені у відповідних економіко-правових документах (прогнозах, програмах, законодавчих актах) цілі і завдання, що ставить держава, забезпечуючи комплексне вирішення подвійного завдання: поєднання в економічному житті ринкових засад господарювання і соціальної спрямованості економіки. При цьому держава застосовує економічну стратегію та економічну тактику.

Адміністративно-правове регулювання відносин у сфері економіки здійснюється за кількома основними напрямками:

- *забезпечення стратегічних пріоритетів економічного розвитку:* стимулювання розвитку окремих галузей і виробництв, сфер економічного

розвитку; залучення іноземних інвестицій; ціноутворення тощо;

- *впорядкування відносин власності* шляхом визначення тих сфер економіки, які можуть сформуватися щодо об'єктів недержавної власності, та механізму їх набуття, наприклад, шляхом приватизації, а також антимонопольного регулювання (створення конкурентного середовища) та чітке закріплення статусу суб'єктів державної власності;

- *адміністративно-правове регулювання зовнішньоекономічних відносин* (експорт та імпорт товарів, капіталів та робочої сили; надання суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності України послуг іноземним суб'єктам господарської діяльності, в тому числі: виробничих, транспортно-експедиційних, страхових, консультаційних, маркетингових, експортних, посередницьких, брокерських, агентських, консигнаційних, управлінських, облікових, аудиторських, юридичних, туристських тощо);

- *адміністративно-правові засоби державного впливу у сфері економіки*: реєстрація, ліцензування, квотування, сертифікація, надання дозволів, реалізація адміністративно-юрисдикційних повноважень тощо.

В економічній сфері повноваженнями публічного адміністрування наділена значна кількість суб'єктів, серед яких чільне місце посідають Кабінет Міністрів України та центральні органи виконавчої влади.

Кабінет Міністрів України відповідно до ст. 116 Конституції забезпечує державний суверенітет і економічну самостійність України, проведення фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики, рівні умови розвитку всіх форм власності, організовує і забезпечує здійснення зовнішньоекономічної діяльності України тощо.

Провідним центральним органом виконавчої влади у забезпеченні реалізації єдиної державної політики економічного і соціального розвитку та торгівлі України є **Міністерство економічного розвитку і торгівлі України**.

Очолює відповідне міністерство Перший віце-прем'єр-міністр України — Міністр економічного розвитку і торгівлі України.

Основними завданнями Мінекономрозвитку України є:

формування та забезпечення реалізації:

державної політики економічного і соціального розвитку;

державної цінової політики;

державної промислової політики, науково-технічної політики в промисловості;

державної політики у сфері торгівлі;

державної регіональної політики;

державної політики у сфері розвитку підприємництва;

державної політики у сфері технічного регулювання (стандартизації, метрології, сертифікації, оцінки (підтвердження) відповідності, акредитації органів з оцінки відповідності, управління якістю);

державної політики у сфері державних закупівель, державного замовлення;

політики у сфері державно-приватного партнерства;

державної регуляторної політики, державної політики з питань ліцензування та дозвільної системи у сфері господарської діяльності;
державної політики у сфері державного ринкового нагляду;
державної політики у сфері торгівлі та побутових послуг;
державної політики з питань економічного і соціального співробітництва України з ЄС;

єдиної зовнішньоекономічної політики, політики інтеграції економіки України у світову економіку, співробітництва із СОТ;

державної політики у сфері співробітництва з міжнародними фінансовими організаціями та з питань залучення міжнародної технічної допомоги;

формування державної політики:

у сфері захисту прав споживачів;

у сфері статистики;

з питань державного експортного контролю;

у сфері інвестиційної діяльності та управління національними проектами (стратегічно важливими проектами, що забезпечують технологічне оновлення та розвиток базових галузей реального сектору економіки України);

з питань ефективного використання паливно-енергетичних ресурсів, енергозбереження, відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива;

у сфері державного матеріального резерву;

у сфері управління об'єктами державної власності, в тому числі корпоративними правами держави;

забезпечення нормативно-правового регулювання у вищезазначених сферах;

забезпечення реалізації в межах своїх повноважень державної економічної політики у сфері оборони та безпеки;

удосконалення в межах своїх повноважень інструментів, процедур та стандартів діяльності органів виконавчої влади.

4.2. Адміністративно-правове регулювання у галузі підприємництва.

Адміністративно-правове регулювання підприємницької діяльності -

це заснована на нормах законодавства форма державного впливу на підприємницьку діяльність шляхом встановлення та застосування державними органами правил, спрямованих на забезпечення належних умов підприємницької діяльності фізичних та юридичних осіб, що забезпечується можливістю застосування правових санкцій при порушенні зазначених правил.

Адміністративно-правове регулювання у сфері підприємництва забезпечується наступними засобами державного впливу:

Державна реєстрація суб'єктів підприємницької діяльності

Порядок державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб — суб'єктів підприємницької діяльності регулюється ст. 58 ГК, що містить відсылки на норми щодо порядку здійснення державної реєстрації підприємств, та Законом України від 15 травня 2003 р. "Про державну реєстрацію юридичних

осіб та фізичних осіб-підприємців". Цим Законом передбачена єдина система державної реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності — всі суб'єкти підлягають державній реєстрації у відповідних органах в однаковому порядку. Виняток становлять лише окремі суб'єкти підприємництва (наприклад, банки), специфіка діяльності яких вимагає спеціального порядку їх легітимації.

Ліцензування господарської діяльності

Загальні положення щодо ліцензування містяться у Цивільному кодексі України, у Господарському кодексі України. Базовим документом, що регулює ліцензування, є Закон "Про ліцензування певних видів господарської діяльності", який визначає види господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, порядок їх ліцензування, встановлює державний контроль у сфері ліцензування, відповідальність суб'єктів господарювання та органів ліцензування за порушення законодавства у сфері ліцензування.

Ліцензування необхідно для того, щоб держава в особі уповноважених органів, посадових осіб могла контролювати ті сфери підприємницької діяльності, які впливають на забезпечення безпеки, а також для захисту державою майнових інтересів. Ліцензування слугує запобіганню можливим правопорушенням, об'єктивно протиправним суспільно небезпечним діям через причини об'єктивного характеру, зокрема дію невідконтрольних людині чинників (наприклад, джерел підвищеної небезпеки).

Квотування експорту та імпорту

Здійснюється відповідно до Закону України від 16 квітня 1991 р. "Про зовнішньоекономічну діяльність".

Квотування - встановлення граничного обсягу (квоти) виробництва чи обігу певних товарів і послуг, які дозволено експортувати з території України (або імпортувати на її територію) протягом встановленого строку, та який визначається у натуральних чи вартісних одиницях. В Україні діють такі види експортних (імпортних) квот (контингентів): глобальні, групові, імпортні, індивідуальні, спеціальні. По кожному виду товару може встановлюватися лише один вид квот. Переліки товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню і на які встановлюються квоти, затверджуються Кабінетом Міністрів України щорічно.

Стандартизація та сертифікація

Частина 2 ст. 15 ГК визначає, що застосування стандартів чи їх окремих положень є обов'язковим для: суб'єктів господарювання, якщо на стандарти є посилання в технічних регламентах; учасників угоди (контракту) щодо розроблення, виготовлення чи постачання продукції, якщо в ній (ньому) є посилання на певні стандарти; виробника чи постачальника продукції, якщо він склав декларацію про відповідність продукції певним стандартам чи застосував позначення цих стандартів у її маркуванні. Правові засади стандартизації визначаються Законом України від 17 травня 2001 р. "Про стандартизацію".

Правові засади сертифікації визначаються Законом України від 17 травня 2001 р. "Про підтвердження відповідності", в якому зазначається, що сертифікація — процедура, за допомогою якої визнаний в установленому порядку орган документально засвідчує відповідність продукції, систем якості,

систем управління якістю, систем управління довкіллям, персоналу встановленим законодавством вимогам.

Органи державної влади і посадові особи, уповноважені здійснювати державний контроль і нагляд щодо підприємницької діяльності, їх статус та загальні умови і порядок здійснення контролю й нагляду визначаються законодавством.

До системи таких органів слід віднести:

Державну казначейську службу України;

Державну податкову службу України;

Державну санітарно-епідеміологічну службу України;

Державну службу фінансового моніторингу України;

Державну фінансову інспекцію України;

Державну службу гірничого нагляду та промислової безпеки України тощо.

4.3. Адміністративно-правове регулювання у сфері захисту економічної конкуренції.

Відповідно до ст. 1 Закону "Про захист економічної конкуренції" *економічна конкуренція (конкуренція)* — змагання між суб'єктами господарювання з метою здобуття завдяки власним досягненням переваг над іншими суб'єктами господарювання, внаслідок чого споживачі, суб'єкти господарювання мають можливість вибирати між кількома продавцями, покупцями, а окремий суб'єкт господарювання не може визначати умови обороту товарів на ринку.

Державна політика в сфері розвитку економічної конкуренції й обмеження монополізму в господарській діяльності, здійснення заходів щодо демонополізації економіки, фінансової, матеріально-технічної, інформаційної, консультативної й іншої підтримки суб'єктів господарювання, що сприяють розвитку конкуренції, здійснюється органами державної влади, органами місцевого самоврядування й органами адміністративно-господарського управління й контролю.

Серед цих органів у сфері конкуренції визначальне місце належить **Кабінету Міністрів України**, який забезпечує розробку і здійснення загальнодержавних програм економічного розвитку (зокрема, програм демонополізації і розвитку конкуренції), забезпечує проведення фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики, забезпечує рівні умови розвитку всіх форм власності, вживає заходів щодо демонополізації економіки і розвитку конкуренції.

Крім того, Кабінет Міністрів України встановлює найважливіші показники і параметри антимонопольного регулювання, зокрема щодо регулювання цін і тарифів на продукцію виробничо-технічного призначення, товари народного вжитку, роботи і послуги монопольних утворень, визначає порядок визначення сум, які повинні вноситись до бюджету підприємствами-монополістами, правові засади створення, реорганізації та ліквідації

промислово-фінансових груп та запровадження механізмів запобігання монополізації товарних ринків тощо. Відповідно до ст. 10 Закону "Про захист економічної конкуренції" Кабінет Міністрів України може дозволити узгоджені дії та економічну концентрацію, на які не було надано дозволу Антимонопольним комітетом України, якщо учасники цих дій доведуть, що позитивний ефект для суспільних інтересів переважає негативні наслідки обмеження конкуренції.

Міністерство економічного розвитку і торгівлі України безпосередньо здійснює функції публічного адміністрування, в тому числі у сфері конкуренції, зокрема:

бере участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері економічної конкуренції і обмеження монополізму, сприяє розвитку конкурентних відносин;

забезпечує підготовку проектів рішень Кабінету Міністрів України щодо видачі дозволу на узгоджені дії та концентрацію суб'єктів господарювання;

приймає разом із Антимонопольним комітетом України рішення про запровадження та скасування державного регулювання цін на продукцію монопольних утворень на внутрішньому ринку (за винятком продукції, регулювання цін на яку здійснюється національними комісіями регулювання природних монополій).

Фонд державного майна України виконує завдання щодо де-монополізації економіки та розвитку конкуренції при захисті майнових прав України, здійсненні прав розпорядження майном державних підприємств у процесі приватизації, створенні спільних підприємств, приватизації державного майна, а також вирішує питання, що пов'язані з перетворенням монопольних утворень, іноземним інвестуванням, виникненням об'єднань підприємств разом з Антимонопольним комітетом України та його органами.

Провідним державним органом, що здійснює публічне адміністрування в сфері економічної конкуренції, є **Антимонопольний комітет України (АМК)**, що здійснює діяльність на підставі Закону "Про Антимонопольний комітет України", яким визначається порядок створення і функціонування зазначеного органу. Відповідно до Закону АМК є центральним органом виконавчої влади із спеціальним статусом, метою діяльності якого є забезпечення державного захисту конкуренції у підприємницькій діяльності та у сфері державних закупівель.

АМК посідає центральне місце серед органів публічного адміністрування щодо реалізації державної політики в сфері економічної конкуренції.

З метою реалізації конкурентної політики на місцевому (регіональному) рівні АМК утворює територіальні відділення АМК, що реалізують у регіоні завдання, покладені на АМК, в межах повноважень, визначених Положенням про відповідне територіальне відділення, що затверджується АМК.

З метою реалізації завдань і функцій антимонопольних органів за рішенням АМК з окремих найбільш складних питань діяльності АМК можуть створюватися інші колегіальні органи, зокрема постійні й тимчасові адміністративні колегії АМК та адміністративні колегії відділень.

4.4. Адміністративно-правове регулювання у сфері промисловості.

Найважливішою сферою економіки з використанням матеріального виробництва є промисловість, до якої відносять промислово-виробничу діяльність підприємств і господарських організацій.

Промисловість прийнято розділяти за галузевою належністю на: важку (виробництво засобів виробництва); легку (виробництво предметів споживання); видобувну; харчову; текстильну та інші види (залежно від кінцевого продукту), які становлять підгалузі промисловості. У свою чергу підгалузі промисловості поділяють на ще дрібніші — так звані субгалузі промисловості, тому управління промисловістю будується за галузевим принципом з урахуванням міжгалузевих та територіальних зв'язків між підприємствами і організаціями та має на меті: координацію та подальший розвиток виробничих сил суспільства й держави; зростання ефективності праці; зниження собівартості продукції; підвищення її якості та конкурентоспроможності на ринку; захист і наповнення внутрішнього ринку вітчизняними товарами, послугами тощо.

Система органів публічного адміністрування промисловістю формується з "промислових" міністерств, державних комітетів, які регулюють діяльність промислових об'єктів, управлінь промисловості місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування й місцевих рад та їх виконавчих комітетів (з питань, делегованих їм державою), адміністрацій промислових об'єднань та промислових підприємств.

Центральне місце серед суб'єктів публічного адміністрування промисловістю належить *Державному агентству України з управління державними корпоративними правами та майном*.

Основними завданнями Агентства є:

здійснення управління об'єктами державної власності, в тому числі корпоративними правами, які належать до сфери його управління;

прийняття рішення про створення, реорганізацію і ліквідацію підприємств, установ та організацій, заснованих на державній власності, які належать до сфери його управління;

ініціювання створення державних господарських об'єднань, державних холдингових компаній, розробляє проекти їх установчих документів;

затвердження статутів (положень) підприємств, установ та організацій, які належать до сфери його управління, державних господарських об'єднань, державних холдингових компаній та здійснює контроль за їх дотриманням;

проведення корпоратизації державних підприємств, які належать до сфери його управління, у випадках, визначених законодавством;

внесення пропозиції та погодження призначення і звільнення керівників державних господарських об'єднань, державних холдингових компаній у порядку, встановленому законодавством тощо.

Певними повноваженнями публічного адміністрування у сфері промисловості наділені:

Державна служба гірничого нагляду та промислової політики яка є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і

координується Кабінетом Міністрів України через Міністра надзвичайних ситуацій України.

Основними завданнями Держгірпромнагляду України є:

реалізація державної політики у сфері промислової безпеки, охорони праці, здійснення державного гірничого нагляду, охорони надр, промислової безпеки у сфері поводження з вибуховими матеріалами промислового призначення, а також внесення пропозицій щодо її формування;

здійснення комплексного управління у сфері промислової безпеки, охорони праці, а також контролю за виконанням функцій державного управління охороною праці міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування;

організація та здійснення державного нагляду (контролю) за дотриманням законів та інших нормативно-правових актів з питань: промислової безпеки, охорони праці, безпечного ведення робіт юридичними та фізичними особами, які відповідно до законодавства використовують найману працю; геологічного вивчення надр, їх використання та охорони, а також використання і переробки мінеральної сировини; безпеки робіт у сфері поводження з вибуховими матеріалами промислового призначення; безпечного проведення робіт з утилізації звичайних видів боєприпасів, ракетного палива та вибухових матеріалів військового призначення; трубопровідного транспорту, функціонування ринку природного газу та діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки та потенційно небезпечними об'єктами.

Державне агентство резерву України (Держрезерв України) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Першого віце-прем'єр-міністра України — Міністра економічного розвитку і торгівлі України.

Основними завданнями Держрезерву України є реалізація державної політики у сфері державного матеріального резерву та внесення пропозицій щодо її формування. Державний резерв є особливим державним запасом матеріальних цінностей, призначених для використання і надання державної підтримки окремим галузям народного господарства, підприємствам, установам і організаціям з метою стабілізації економіки у разі тимчасових порушень термінів постачання важливих видів сировини і паливно-енергетичних ресурсів, продовольства, виникнення диспропорції між попитом і пропозицією на внутрішньому ринку та участь у виконанні міждержавних договорів.

На місцевому рівні певними повноваженнями публічного адміністрування у сфері промисловості наділені **територіальні органи міністерств та інших центральних органів виконавчої влади**, що діють на підставі Типового положення, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25 травня 2011 р. № 563.

Певним обсягом повноважень публічного адміністрування у сфері промисловості наділено **Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України**, яке є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з формування та забезпечення

реалізації державної житлової політики і політики у сфері будівництва, архітектури, містобудування та житлово-комунального господарства, у тому числі у сфері промисловості будівельних матеріалів.

До сфери промисловості можна віднести такі функції Мінрегіону України, як затвердження методології проектування, будівництва та реконструкції об'єктів промислового призначення, а також здійснення повноважень щодо організації розроблення, схвалення, прийняття, перегляду та зміни національних стандартів у галузі промисловості будівельних матеріалів.

Публічне адміністрування у паливно-енергетичній сфері здійснюється центральними і місцевими суб'єктами публічного адміністрування. Головним (провідним) органом у системі центральних органів виконавчої влади з питань забезпечення реалізації державної політики в електроенергетичному, ядерно-промисловому та нафтогазовому комплексах (паливно-енергетичного комплексу) є **Міністерство енергетики та вугільної промисловості України** (Міненерговугілля України).

Міненерговугілля України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади у формуванні та забезпеченні реалізації державної політики в електроенергетичному, ядерно-промисловому, вугільно-промисловому, торфодобувному та нафтогазовому комплексах (паливно-енергетичний комплекс).

Уповноваженими суб'єктами публічного адміністрування у паливно-енергетичній сфері також можна вважати **Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України та Державну інспекцію ядерного регулювання України**.

Основними завданнями Держенергоефективності України є:

реалізація державної політики у сферах ефективного використання паливно-енергетичних ресурсів, енергозбереження, відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива;

здійснення державного контролю у сфері ефективного використання паливно-енергетичних ресурсів;

забезпечення збільшення частки відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива в енергетичному балансі України.

Основними завданнями Держатомрегулювання України є:

формування та реалізація державної політики у сфері безпеки використання ядерної енергії;

здійснення в межах своїх повноважень державного регулювання безпеки використання ядерної енергії;

здійснення повноважень компетентного органу з фізичного захисту ядерного матеріалу та ядерних установок відповідно до Конвенції про фізичний захист ядерного матеріалу та ядерних установок; з питань безпечного перевезення радіоактивних матеріалів відповідно до правил ядерної та радіаційної безпеки при перевезенні радіоактивних матеріалів; з питань аварійного оповіщення та інформування згідно з Конвенцією про оперативне оповіщення про ядерні аварії.

Провідним центральним суб'єктом публічного адміністрування АПК є

Міністерство аграрної політики та продовольства України.

Основними завданнями Мінагрополітики України є формування та забезпечення реалізації:

державної аграрної політики, спрямованої на розвиток агропромислового комплексу та забезпечення продовольчої безпеки держави;

державної політики у сферах сільського господарства, тваринництва, садівництва, насінництва, розсадництва, виноградарства, харчової і переробної промисловості (галузі агропромислового виробництва), сільськогосподарської дорадчої діяльності;

державної політики в галузях рибного господарства та рибної промисловості, охорони, використання та відтворення водних живих ресурсів, регулювання рибальства та безпеки мореплавства суден флоту рибного господарства; ветеринарної медицини, безпечності харчових продуктів та кормів, у сферах карантину та захисту рослин, охорони прав на сорти рослин;

державної політики з питань земельних відносин, топографо-геодезичної і картографічної діяльності, лісового та мисливського господарства, якості та безпеки сільськогосподарської продукції, насіння і садивного матеріалу, біологічної і генетичної безпеки сільськогосподарських рослин і тварин, родючості ґрунтів.

До суб'єктів публічного адміністрування АПК належить також ***Державна ветеринарна та фітосанітарна служба України.***

Основними завданнями Держветфітослужби України є:

реалізація державної політики у галузі ветеринарної медицини, сферах карантину та захисту рослин, охорони прав на сорти рослин, державного нагляду (контролю) за племінною справою у тваринництві;

проведення державного ветеринарно-санітарного контролю та нагляду за здоров'ям тварин, безпечністю та якістю всіх харчових продуктів, неїстівних продуктів тваринного походження, кормів та інших товарів, охорони території України від занесення збудників особливо небезпечних хвороб, включених до списку Міжнародного епізоотичного бюро (МЕБ), з територій інших держав або карантинних зон тощо.

Держветфітослужба України здійснює свої повноваження безпосередньо та через територіальні органи: головні управління ветеринарної медицини в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, управління ветеринарної медицини у містах обласного значення, районах; державні фітосанітарні інспекції в областях, а також міжрегіональні територіальні органи — Головну державну фітосанітарну інспекцію, державну фітосанітарну інспекцію Автономної Республіки Крим.

Держветфітослужба України для виконання покладених на неї завдань утворює регіональні служби державного ветеринарно-санітарного контролю та нагляду на державному кордоні України та транспорті.

Суб'єктом публічного адміністрування земель сільськогосподарського призначення, які є головним засобом виробництва в сільському господарстві, є ***Державне агентство земельних ресурсів України.***

Основними завданнями Держземагентства України є:

реалізація державної політики у сфері земельних відносин;

внесення Міністром аграрної політики та продовольства України пропозицій щодо формування державної політики у сфері земельних відносин.

Важливою функцією публічного адміністрування агропромислового комплексу є здійснення державного контролю та нагляду, що покладається на **Державну інспекцію сільського господарства України**.

Основними завданнями Держсільгоспінспекції України є:

реалізація державної політики у сферах здійснення державного нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі;

внесення на розгляд Міністра пропозицій щодо формування державної політики у зазначених сферах.

Держсільгоспінспекція України здійснює свої повноваження безпосередньо та через утворені в установленому порядку територіальні органи — державні інспекції сільського господарства в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, районах.

4.5. Адміністративно-правове регулювання в галузі фінансів.

Проведення єдиної державної фінансової, бюджетної, податкової політики, спрямованої на реалізацію визначених завдань економічного та соціального розвитку України, забезпечує **Міністерство фінансів України** (Мінфін), яке здійснює координацію діяльності у цій сфері інших центральних органів виконавчої влади.

Основними завданнями Мінфіну України є:

формування та забезпечення реалізації державної фінансової, бюджетної, податкової і митної політики;

формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, бухгалтерського обліку, випуску та проведення лотерей, організації та контролю за виготовленням цінних паперів, документів суворої звітності, видобутку, виробництва, використання та зберігання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органічного утворення та напів- дорогоцінного каміння, їх обігу та обліку, у сфері запобігання і протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму;

формування і забезпечення у межах повноважень реалізації державної політики у сфері державного фінансового контролю, координації та спрямовування діяльності органів виконавчої влади, уповноважених на проведення контролю за дотриманням бюджетного законодавства;

забезпечення концентрації фінансових ресурсів на пріоритетних напрямках соціально-економічного розвитку України;

здійснення заходів із підвищення ефективності управління державними фінансами;

проведення разом з іншими органами виконавчої влади аналізу фінансово-економічного стану держави, перспектив її дальшого розвитку;

розроблення разом з іншими центральними органами виконавчої влади проекту Основних напрямів бюджетної політики на наступний бюджетний період;

розроблення в установленому порядку проекту закону про Державний бюджет України;

організація роботи, пов'язаної зі складанням та управлінням виконання Державного бюджету України, координація діяльності учасників бюджетного процесу з питань виконання бюджету тощо.

Через Міністра фінансів України спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України діяльність Державної казначейської служби України, Державної фінансової інспекції України, Державної пробірної служби України, Державної служби фінансового моніторингу України, Міністерства доходів і зборів України.

Міністерство доходів і зборів України (Міндоходів України) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України.

Міндоходів України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з питань:

забезпечення формування єдиної державної податкової, державної митної політики в частині адміністрування податків і зборів, митних платежів та реалізації єдиної державної податкової, державної митної політики;

забезпечення формування та реалізації державної політики з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (далі - єдиний внесок);

забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями при застосуванні податкового та митного законодавства, а також законодавства з питань сплати єдиного внеску.

Міндоходів України створене указом Президента України від 18 березня 2013 року № 141/2013.

Державна казначейська служба України (Казначейство України) входить до системи органів виконавчої влади та утворюється для реалізації державної політики у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів. Казначейство України є учасником системи електронних платежів Національного банку України.

Основними завданнями Казначейства України є:

внесення пропозицій щодо формування державної політики у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів;

реалізація державної політики у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів.

Казначейство України здійснює свої повноваження безпосередньо та через свої територіальні органи в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, районах, районах у містах, містах обласного,

республіканського (Автономної Республіки Крим) значення (у разі їх утворення).

Державна фінансова інспекція України (Держфінінспекція України) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів України, входить до системи органів виконавчої влади і забезпечує реалізацію державної політики у сфері державного фінансового контролю.

Основними завданнями Держфінінспекції України є реалізація державної політики у сфері державного фінансового контролю, а також внесення пропозицій щодо її формування.

Державна пробірна служба України (Пробірна служба України) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів України.

Основними завданнями Пробірної служби України є реалізація державної політики у сфері державного пробірної контролю та внесення пропозицій щодо її формування.

Державна служба фінансового моніторингу України (Держфінмоніторинг України) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів України. Основними завданнями Держфінмоніторингу України є:

- реалізація державної політики у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, а також внесення пропозицій щодо її формування;
- збирання, оброблення та аналіз інформації про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу, інші фінансові операції або інформації, що може бути пов'язана з підозрою у легалізації (відмиванні) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванні тероризму;
- створення та забезпечення функціонування єдиної державної інформаційної системи у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму.

4.6. Адміністративно-правове регулювання у сфері інфраструктури.

В Україні діє єдина транспортна система. Вона повинна відповідати вимогам суспільного виробництва і національної безпеки, мати розгалужену інфраструктуру, забезпечувати зовнішньоекономічні зв'язки країни. Єдину транспортну систему становлять: транспорт загального користування (залізничний, морський, річковий, автомобільний і авіаційний, а також міський електротранспорт і метрополітен); промисловий залізничний транспорт; відомчий транспорт; трубопровідний транспорт; шляхи сполучення загального користування.

Центральним органом виконавчої влади в цій галузі є **Міністерство інфраструктури України** (Мінінфраструктури України).

Основними завданнями Мінінфраструктури України у сфері транспорту є: формування та забезпечення реалізації державної політики у сферах транспорту, використання повітряного простору України, дорожнього господарства;

формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері безпеки руху, навігаційно-гідрографічного забезпечення судноплавства, торговельного мореплавства.

До суб'єктів публічного адміністрування залізничним транспортом належить ***Державна інспекція України з безпеки на наземному транспорті***.

Укртрансінспекція України забезпечує реалізацію державної політики з питань безпеки на автомобільному транспорті загального користування, на перевезення яким видано ліцензію, міському електричному, залізничному транспорті, експлуатації автомобільних доріг загального користування.

Публічне адміністрування залізничним транспортом здійснює ***Укрзалізниця*** - орган адміністрування залізничного транспорту загального користування. До сфери управління Укрзалізниці входять Донецька, Львівська, Одеська, Південна, Південно-Західна та Придніпровська залізниці, а також інші об'єднання, підприємства, установи і організації залізничного транспорту: метрополітени, об'єднання "Укрпромзалізтранс", консорціум «Укрзалізпром» та інші.

До основних завдань Укрзалізниці належать:

організація злагодженої роботи залізниць і підприємств з метою задоволення потреб суспільного виробництва і населення в перевезеннях;

забезпечення ефективної експлуатації залізничного рухомого складу, його ремонту та оновлення;

розроблення концепцій розвитку залізничного транспорту;

вжиття заходів для забезпечення безпеки функціонування залізничного транспорту, його інфраструктури та надійності його роботи.

Основним органом, що здійснює адміністрування морським і річковим транспортом, є ***Державна інспекція з безпеки на морському та річковому транспорті*** (Укрморрічінспекція).

Основними завданнями Укрморрічінспекції є:

реалізація державної політики у сфері безпеки на морському та річковому транспорті;

здійснення відповідно до законодавства державного нагляду (контролю) за безпекою на морському та річковому транспорті;

внесення пропозицій щодо формування державної політики з безпеки на морському та річковому транспорті;

надання адміністративних послуг у сфері морського та річкового транспорту.

До органів публічного адміністрування, наділених повноваженнями з питань автомобільного транспорту, варто віднести ***Державне агентство***

автомобільних доріг України (Укравтодор) та **Державну інспекцію з безпеки на наземному транспорті** (Укртрансінспекція України).

Основними завданнями Укравтодору є:

реалізація державної політики, а також внесення пропозицій щодо її формування у сфері дорожнього господарства;

здійснення управління автомобільними дорогами загального користування;

інформування та надання роз'яснень щодо здійснення державної політики у відповідній сфері;

організація реконструкції, ремонту та утримання автомобільних доріг, відповідного інженерного облаштування, розміщення об'єктів дорожнього сервісу та інших споруд;

забезпечення технічного регулювання у сфері реконструкції та капітального ремонту автомобільних доріг;

здійснення управління об'єктами державної власності.

Державна інспекція України з безпеки на наземному транспорті є центральним органом виконавчої влади який у сфері автомобільного транспорту забезпечує реалізацію державної політики з питань безпеки на автомобільному транспорті загального користування, на перевезення яким видано ліцензію та експлуатації автомобільних доріг загального користування.

Основним суб'єктом публічного адміністрування у сфері авіаційного транспорту є **Державна авіаційна служба України** (Державіаслужба України).

Основними завданнями Державіаслужби України є:

реалізація державної політики у сфері цивільної авіації та використання повітряного простору;

здійснення державного контролю та нагляду за безпекою цивільної авіації;

організація розроблення нормативно-правової бази для регулювання діяльності у галузі цивільної авіації;

сертифікація та реєстрація об'єктів і суб'єктів цивільної авіації та ліцензування авіаційних перевезень;

регулювання використання повітряного простору та організація повітряного руху;

організація авіаційних перевезень;

сприяння провадженню зовнішньоекономічної і міжнародно-правової діяльності цивільної авіації.

Публічне адміністрування у сфері трубопровідного транспорту здійснюють **центральні та місцеві органи виконавчої влади, представницькі органи та органи місцевого самоврядування** в межах їх компетенції відповідно до чинного законодавства України.

Місцеві органи виконавчої влади, представницькі органи та органи місцевого самоврядування у межах своїх повноважень:

погоджують розміщення споруд та інших об'єктів трубопровідного транспорту на землях, наданих у користування підприємствам трубопровідного

транспорту згідно із ЗК;

вживають заходів щодо безпеки експлуатації підприємствами, установами та організаціями об'єктів трубопровідного транспорту;

беруть участь у складанні та узгодженні планів захисту персоналу і населення, спільних заходів щодо виконання робіт в умовах надзвичайного стану;

забезпечують оповіщення та інформування населення про заходи захисту і правила поведінки в умовах надзвичайного стану, а також під час експлуатації об'єктів трубопровідного транспорту із залученням до цієї роботи спеціалістів підприємств трубопровідного транспорту;

приймають від підприємств, установ та організацій трубопровідного транспорту матеріали виконавчої зйомки і надають їх іншим підприємствам, установам та організаціям.

Публічне адміністрування у сфері туризму здійснює *Державне агентство з туризму та курортів України*.

Держтуризмкурорт України відповідно до покладених на нього завдань виконує наступні функції:

видає ліцензії на право здійснення туроператорської діяльності;

здійснює контроль за додержанням ліцензійних умов провадження туроператорської діяльності;

видає свідоцтва про присвоєння об'єктам туристичної інфраструктури (готелям, іншим об'єктам, призначеним для надання послуг з розміщення, установам харчування, курортним установам тощо) відповідної категорії;

веде реєстр свідоцтв про встановлення категорій об'єктам туристичної інфраструктури;

видає дозволи на право здійснення туристичного супроводу;

формує та веде Державний реєстр суб'єктів туристичної діяльності тощо.

5.1. Адміністративно-правове регулювання в сфері забезпечення обороноздатності країни.

Систему органів публічного адміністрування у сфері забезпечення обороноздатності країни складають:

Верховна Рада України;

Президент України;

Кабінет Міністрів України;

Міністерство оборони України;

Генеральний штаб Збройних Сил України;

Військові комісаріати.

Безпосереднє управління Збройними Силами здійснює *Міністерство оборони України* (Міноборони).

Як центральний орган виконавчої влади Міноборони забезпечує проведення у життя державної політики з питань національної безпеки у війсьній сфері, сфері оборони і військового будівництва.

Основними завданнями Міноборони України є:

формування і реалізація державної політики з питань національної

безпеки у війсьній сфері, сфері оборони і військового будівництва, у галузі оборонного планування, військової освіти та науки;

здійснення військово-політичного та адміністративного керівництва Збройними Силами;

забезпечення формування військово-технічної політики у сфері оборони;
формування військової кадрової політики.

Генеральний штаб Збройних Сил України є головним військовим органом з планування оборони держави, адміністрування Збройних Сил України, координації та контролю за виконанням завдань у сфері оборони іншими утвореними відповідно до законів України військовими формуваннями, органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, правоохоронними органами, Державною спеціальною службою транспорту і Державною службою спеціального зв'язку та захисту інформації України.

Основними завданнями Генерального штабу є:

участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері оборони, стратегії воєнної безпеки;

стратегічне планування застосування Збройних Сил, інших військових формувань, правоохоронних органів, Держспецтрансслужби і Держспецзв'язку, координація їх підготовки до виконання завдань у сфері оборони, організація стратегічного розгортання Збройних Сил, інших військових формувань, організація територіальної оборони та оперативного обладнання території держави;

безпосереднє військове керівництво Збройними Силами;

організація і контроль за здійсненням заходів, спрямованих на підтримання військ (сил) Збройних Сил та інших військових формувань і правоохоронних органів, Держспецтрансслужби і Держспецзв'язку у постійній бойовій та мобілізаційній готовності.

До системи публічного адміністрування у сфері оборони на місцевому рівні входять **військові комісаріати**, які створюються в Автономній Республіці Крим, областях, містах і районах, районах у містах. Керують їх роботою військові комісари, які є організаторами військової роботи в області, місті, районі.

У здійсненні державного контролю у сфері оборони з боку окремих органів держави особливе місце належить **Раді національної безпеки і оборони України**, яка виконує наступні завдання:

розробляє та розглядає на своїх засіданнях питання, які відповідно до Конституції та законів України, Воєнної доктрини України належать до сфери національної безпеки і оборони, та подає пропозиції Президентові України з визначених законом питань щодо національної безпеки та оборони країни;

здійснює поточний контроль за діяльністю органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони, подає Президентові України відповідні висновки та пропозиції;

залучає до аналізу інформації посадових осіб та фахівців органів виконавчої влади, державних установ, наукових закладів, підприємств та організацій усіх форм власності;

ініціює розроблення нормативних актів та документів з питань національної безпеки і оборони, узагальнює практику їх застосування та результати перевірок їх виконання;

координує і контролює переведення центральних і місцевих органів виконавчої влади, а також економіки країни на роботу в умовах воєнного чи надзвичайного стану;

координує і контролює діяльність органів місцевого самоврядування в межах наданих повноважень під час введення воєнного чи надзвичайного стану;

координує та контролює діяльність органів виконавчої влади з відбиття збройної агресії, організації захисту населення та забезпечення його життєдіяльності, охорони життя, здоров'я, конституційних прав, свобод і законних інтересів громадян, підтримання громадського порядку в умовах воєнного та надзвичайного стану та при виникненні кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці України.

5.2. Адміністративно-правове регулювання у сферах національної безпеки та охорони державного кордону.

Існування та прогресивний розвиток держави залежить від здійснення цілеспрямованої політики щодо захисту державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного й оборонного потенціалу країни.

До основних органів спеціальних служб безпеки належать:

Служба безпеки України;

Управління державної охорони України;

Державна охорона при МВС;

Державна прикордонна служба України;

Служба зовнішньої розвідки України.

Основи організації і діяльності *Служби безпеки України* (СБУ) - державний правоохоронний орган спеціального призначення, який забезпечує державну безпеку України, підпорядкований Президентові України і підконтрольний Верховній Раді України.

На СБУ покладається у межах визначеної законодавством компетенції захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб, а також забезпечення охорони державної таємниці. До завдань СБУ також входить запобігання, виявлення, припинення та розкриття злочинів проти миру і безпеки людства, тероризму, корупції та організованої злочинної діяльності у сфері управління і економіки та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України.

Окремим органом виконавчої влади у сфері безпеки є *Управління державної охорони України*, яке організує та контролює забезпечення охорони

осіб, які заміщають державні посади на строк їх повноважень (Президент України, Прем'єр-міністр України, Голова Верховної Ради України, Генеральний прокурор тощо), а також глав іноземних держав в період їх перебування на території України. Управління державної охорони України є центральним державним правоохоронним органом спеціального призначення.

Важливе місце у забезпеченні захисту населення від наслідків надзвичайних ситуацій займає **Міністерство з надзвичайних ситуацій України** (МНС України), основними завданнями якого є формування та реалізація державної політики у визначених Президентом України сферах цивільного захисту, запобігання, реагування та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного, природного та військового характеру в мирний час та особливий період, рятувальної справи та гасіння пожеж, державного нагляду у сфері техногенної, пожежної, промислової безпеки та гірничого нагляду, поводження з радіоактивними відходами, ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи, профілактики травматизму невиробничого характеру, а також гідрометеорологічної діяльності.

Певними повноваженнями публічного адміністрування у сфері національної безпеки також наділені:

Державне агентство України з управління зоною відчуження (ДЛЗВ України), яке входить до системи органів виконавчої влади та забезпечує реалізацію державної політики у сферах управління зоною відчуження і зоною безумовного (обов'язкового) відселення, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи, зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС та перетворення об'єкта "Укриття" на екологічно безпечну систему та є органом державного управління у сфері поводження з радіоактивними відходами на стадії їх довгострокового зберігання і захоронення.

Державна інспекція техногенної безпеки України (Держтехногенбезпеки України), яка входить до системи органів виконавчої влади і забезпечує реалізацію державної політики у сферах пожежної і техногенної безпеки, здійснення державного нагляду (контролю) у цих сферах, а також щодо контролю за станом цивільного захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру і діяльності аварійно-рятувальних служб.

Державне агентство резерву України (Держрезерв України) до основних завдань якого належить реалізація державної політики у сфері державного матеріального резерву та внесення пропозицій щодо її формування.

Основним суб'єктом публічного адміністрування у сфері захисту державного кордону та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні є **Адміністрація Державної прикордонної служби України**.

Основними функціями Адміністрації Державної прикордонної служби України є:

забезпечення реалізації державної політики у сфері захисту державного кордону, внесення пропозицій щодо її формування, здійснення управління у сфері охорони державного кордону;

участь у розробленні та реалізації загальних принципів правового оформлення і забезпечення недоторканності державного кордону та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні;

здійснення управління територіальними органами, Морською охороною, органами охорони державного кордону, розвідувальним органом, органами забезпечення, навчальними закладами та науково-дослідними установами.

5.3. Адміністративно-правове регулювання у галузі зовнішньої політики.

З метою підвищення ефективності, цілеспрямованості та узгодженості здійснення зовнішньої політики України координацію діяльності міністерств, інших органів виконавчої влади й установ у сфері зовнішніх зносин покладено на *Міністерство закордонних справ України* (МЗС).

МЗС є центральним органом виконавчої влади, який забезпечує реалізацію зовнішньої політики держави і координацію відповідних заходів у сфері зовнішніх зносин України. МЗС здійснює свої повноваження безпосередньо та через інші органи дипломатичної служби. Основними завданнями МЗС є:

- формування та реалізація державної політики у сфері зовнішніх зносин України;
- забезпечення провадження зовнішньополітичної діяльності держави;
- забезпечення проведення зовнішньополітичного курсу України, спрямованого на розвиток політичних, економічних, гуманітарних, правових, наукових та інших зв'язків з іноземними державами, міжнародними організаціями, та здійснення аналізу відповідних тенденцій у цих сферах;
- забезпечення дипломатичними засобами захисту та зміцнення незалежності, державного суверенітету, безпеки, територіальної цілісності та непорушності кордонів України, її національних інтересів;
- участь у забезпеченні у межах повноважень реалізації державної зовнішньоекономічної політики, політики інтеграції економіки України у світову економічну систему;
- сприяння входженню України до світового інформаційного Простору, піднесенню її міжнародного авторитету, формуванню позитивного іміджу держави як надійного і передбачуваного партнера;
- участь у формуванні та реалізації державної політики, спрямованої на інтеграцію України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі, продовження конструктивного партнерства з НАТО;
- забезпечення розвитку зв'язків із закордонними українцями та їхніми громадськими організаціями, координація заходів, здійснюваних органами виконавчої влади у цій сфері;
- участь у забезпеченні розвитку міжнародно-правової бази співробітництва України з членами міжнародного співтовариства;
- внесення на розгляд Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України та інших органів України пропозицій щодо реагування на

найбільш важливі та резонансні події у світі, що безпосередньо стосуються інтересів України, та забезпечення їх інформацією, необхідною для здійснення ефективної зовнішньої та внутрішньої політики;

- формування і реалізація державної політики у сфері розвитку дипломатичної служби та здійснення функцій дипломатичного протоколу у сфері здійснення зовнішніх зносин з іншими державами та міжнародними організаціями;
- координація заходів, здійснюваних органами виконавчої влади щодо проведення єдиного зовнішньополітичного курсу України;
- організація та здійснення в Україні та за кордоном консульської роботи.

Систему органів дипломатичної служби складають: Міністерство закордонних справ України, представництва Міністерства закордонних справ України на території України, закордонні дипломатичні установи України. Безпосереднє керівництво органами дипломатичної служби здійснює Міністр закордонних справ України.

5.4. Публічне адміністрування у сфері внутрішніх справ.

Суть публічного адміністрування внутрішніх справ полягає у здійсненні організаційно-правових заходів, що забезпечують безпосередньо охорону прав та свобод громадян, а також громадський порядок та громадську безпеку.

До органів, що здійснюють державне управління внутрішніми справами (охороною громадського порядку та безпеки), можна віднести:

Міністерство внутрішніх справ України та його підрозділи на місцях;

Державна міграційна служба України.

Центральне місце серед органів внутрішніх справ займає ***Міністерство внутрішніх справ.***

Основними завданнями МВС України є формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері захисту прав і свобод людини і громадянина, власності, інтересів суспільства і держави від злочинних посягань, боротьби зі злочинністю, розкриття та розслідування злочинів, охорони громадського порядку, забезпечення громадської безпеки, безпеки дорожнього руху, а також формування державної політики у сферах міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів.

Особливу роль відіграє така складова Міністерства, як *міліція*, яка є державним озброєним органом виконавчої влади, який захищає життя, здоров'я, права, свободи громадян, власність, природне середовище, інтереси суспільства та держави від протиправних посягань.

Міліція є єдиною системою органів, яка входить до структури Міністерства, виконує адміністративну, профілактичну, оперативно-розшукову, кримінально-процесуальну, виконавчу та охоронну (на договірних засадах) функції.

Адміністративну діяльність міліції регламентують норми адміністративного права, й полягає вона в організації і практичному провадженні

заходів щодо охорони правопорядку. Здійснюють її служби й підрозділи міліції громадської безпеки, а саме: патрульно-постова служба, служба дільничних інспекторів, підрозділів, що організовують роботу спеціальних установ (приймальників-розподільників), Державтоінспекція, відділи дозвільної системи тощо.

Оперативно-розшукову діяльність міліції регулюють норми різних галузей права: адміністративного, кримінального, кримінально-процесуального тощо. Цю діяльність здійснюють оперативні підрозділи органів внутрішніх справ: кримінальна та спеціальна міліція, спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю, підрозділи Державтоінспекції.

Кримінально-процесуальну діяльність міліції регулює кримінально-процесуальне законодавство, здійснюють її різні служби й підрозділи кримінальної міліції та міліції громадської безпеки. Предмет цієї діяльності - провадження дізнання в кримінальних справах.

Профілактичну діяльність міліції здійснюють всі служби міліції і регулюють закони та відомчі нормативні акти, що регламентують діяльність міліції і насамперед служб і підрозділів кримінальної міліції та міліції громадської безпеки.

Міліція України складається з підрозділів:

- кримінальної міліції;
- міліції громадської безпеки;
- місцевої міліції;
- транспортної міліції;
- Державної автомобільної інспекції;
- міліції охорони;
- судової міліції;
- спеціальної міліції.

Державну політику України у сфері міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій осіб покликана **Державна міграційна служба України** (ДМС України).

Основними завданнями ДМС України є:

внесення пропозицій щодо формування державної політики в сферах міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів;

реалізація державної політики у сферах міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій осіб.

5.5. Адміністративно-правове регулювання в сфері юстиції.

Основною метою публічного адміністрування в галузі юстиції є забезпечення законності, організація захисту прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, а також держави.

Система суб'єктів публічного адміністрування у сфері юстиції включає:

Міністерство юстиції України;

Державну архівну службу України;

Державну виконавчу службу України;

Державну пенітенціарну службу України;

Державну реєстраційну службу України;

Державну службу України з питань захисту персональних даних.

Міністерство юстиції України (Мін'юст України) є центральним органом виконавчої влади.

Завданнями Міністерства юстиції України є:

формування і забезпечення реалізації державної правової політики, політики у сфері адаптації законодавства України до законодавства ЄС, політики з питань банкрутства;

формування і забезпечення реалізації політики у сфері архівної справи, діловодства та створення і функціонування державної системи страхового фонду документації, у сфері виконання кримінальних покарань, у сфері захисту персональних даних, у сфері організації примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб), з питань державної реєстрації актів цивільного стану, з питань державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, з питань державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців, реєстрації (легалізації) об'єднань громадян, інших громадських формувань, статутів, друкованих засобів масової інформації та інформаційних агентств як суб'єктів інформаційної діяльності;

забезпечення представництва інтересів держави у судах України, здійснення захисту інтересів України у Європейському суді з прав людини, під час урегулювання спорів і розгляду в закордонних юрисдикційних органах справ за участю іноземних суб'єктів та України;

експертне забезпечення правосуддя;

організація роботи нотаріату;

виконання функцій центрального засвідчувального органу шляхом забезпечення створення умов для функціонування засвідчувальних центрів органів виконавчої влади або інших державних органів та центрів сертифікації ключів;

протидія легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму (щодо нотаріусів, адвокатів та інших осіб, які надають юридичні послуги);

здійснення міжнародно-правового співробітництва, забезпечення дотримання і виконання зобов'язань, узятих за міжнародними договорами України з правових питань.

Державна архівна служба України (Укрдержархів) входить до системи органів виконавчої влади і забезпечує реалізацію державної політики у сфері

архівної справи, діловодства та створення і функціонування державної системи страхового фонду документації (СФД), а також міжгалузеву координацію з питань, що належать до її компетенції.

Державна виконавча служба України (ДВС України) входить до системи органів виконавчої влади і забезпечує реалізацію державної політики у сфері організації примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб) відповідно до законів.

Державна пенітенціарна служба України (ДПтС України) входить до системи органів виконавчої влади і забезпечує реалізацію державної політики у сфері виконання кримінальних покарань.

Державна реєстраційна служба України (Укрдержреєстр) є центральним органом виконавчої влади.

Державна служба України з питань захисту персональних даних (ДСЗПД України) є центральним органом виконавчої влади, яка забезпечує реалізацію державної політики у сфері захисту персональних даних.

Щодо судової системи слід розглянути і повноваження **Державної судової адміністрації** (ДСА), яка відповідно до покладених на неї завдань:

забезпечує належні умови діяльності судів, органів суддівського самоврядування, кваліфікаційних комісій суддів, Академії суддів;

бере участь у розробленні проектів Державного бюджету та Державної програми економічного і соціального розвитку України на відповідний рік, Програми діяльності Кабінету Міністрів України та державних цільових програм у відповідній сфері, забезпечує їх виконання у межах своїх повноважень;

розробляє і затверджує за погодженням з Радою суддів України єдині нормативи фінансового забезпечення судів та переглядає їх не рідше ніж 1 раз на 3 роки;

виконує функції головного розпорядника коштів державного бюджету України щодо фінансового забезпечення діяльності судів, кваліфікаційних комісій суддів, органів суддівського самоврядування, територіальних управлінь державної судової адміністрації та ДСА;

вивчає практику організації діяльності судів, узагальнює відповідні пропозиції територіальних управлінь;

бере участь у підготовці проектів актів законодавства щодо організаційного забезпечення діяльності судів та інших питань судоустрою;

веде статистичний і персональний облік даних про кадри судів, готує матеріали щодо призначення, обрання та звільнення суддів;

забезпечує проведення заходів, пов'язаних із складенням присяги судьями, призначеними на посаду вперше;

оприлюднює в офіційних друкованих виданнях інформацію щодо ініціювання питання про обрання суддів безстроково, а у передбачених законом

випадках — про початок діяльності судів;

вивчає кадрові питання апарату судів, прогнозує необхідну потребу у спеціалістах, здійснює в установленому порядку державне замовлення на підготовку відповідних спеціалістів тощо.

6.1. Адміністративно-правове регулювання у галузі освіти і науки, молоді та спорту.

В публічному адмініструванні освітою держава повинна забезпечувати:

- виховання особистості, яка усвідомлює свою належність до Українського народу, сучасної європейської цивілізації;
- збереження та збагачення українських культурно-історичних традицій, виховання шанобливого ставлення до національних святинь, української мови, а також до історії та культури всіх корінних народів і національних меншин, які проживають в Україні;
- виховання людини з демократичним світоглядом, яка дотримується громадянських прав і свобод, з повагою ставиться до традицій, культури, віросповідання;
- формування у дітей та молоді сучасного світогляду, розвиток творчих здібностей і навичок самостійного наукового пізнання, самоосвіти;
- підготовку кваліфікованих кадрів, здатних до творчої праці, професійного розвитку.

Поєднання освіти і науки є умовою модернізації системи освіти. Наука є органічною частиною освіти, базовим елементом і рушійною силою її розвитку. Наукова діяльність навчальних закладів має забезпечувати відповідність змісту освіти сучасним досягненням у галузі науки, техніки і культури.

До державних органів адміністрування освітою та наукою в Україні належать:

- а) Міністерство освіти і науки України;
- б) міністерства та інші центральні органи виконавчої влади України, яким підпорядковані навчальні заклади;
- в) місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування і підпорядковані їм органи управління освітою.

Міністерство освіти і науки України (МОН) є основним органом у системі центральних органів виконавчої влади із забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти, наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності.

МОН України входить до системи органів виконавчої влади і є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади із забезпечення формування та реалізації державної політики у сферах освіти і науки, інтелектуальної власності, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності, інформатизації, формування і використання національних електронних інформаційних ресурсів, створення умов для розвитку інформаційного суспільства, а також у сфері здійснення державного нагляду

(контролю) за діяльністю навчальних закладів незалежно від їх підпорядкування і форми власності.

Основними завданнями МОН України є:

забезпечення формування державної політики у сферах освіти і науки, інтелектуальної власності, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності, інформатизації, формування і використання національних електронних інформаційних ресурсів, створення умов для розвитку інформаційного суспільства, а також у сфері здійснення державного нагляду (контролю) за діяльністю навчальних закладів незалежно від їх підпорядкування і форми власності;

реалізація державної політики у сфері освіти і науки.

Повноваженнями публічного адміністрування у сфері освіти і науки наділені також:

Державна служба інтелектуальної власності України;

Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації України;

Державна інспекція навчальних закладів України.

Міністерство молоді та спорту України (Мінмолодьспорт України) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України.

Мінмолодьспорт України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у молодіжній сфері, сфері фізичної культури і спорту.

Основними завданнями Мінмолодьспорту України є забезпечення формування та реалізація державної політики у молодіжній сфері, сфері фізичної культури і спорту, участь у формуванні та реалізація в межах своєї компетенції державної політики у сфері волонтерської діяльності.

Мінмолодьспорт України відповідно до покладених на нього завдань:

1) визначає перспективи та пріоритетні напрями розвитку молодіжної сфери, сфери фізичної культури і спорту;

2) забезпечує нормативно-правове регулювання у молодіжній сфері, сфері фізичної культури і спорту;

3) узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до його компетенції, розробляє пропозиції щодо вдосконалення законодавчих актів, актів Президента України, Кабінету Міністрів України та в установленому порядку вносить їх на розгляд Президентів України, Кабінету Міністрів України;

4) погоджує проекти законів, інших актів законодавства, які надходять на погодження від інших центральних органів виконавчої влади, готує в межах своїх повноважень висновки і пропозиції до проектів законів, інших актів законодавства, які подаються на розгляд Кабінету Міністрів України, та проектів законів, внесених на розгляд Верховної Ради України іншими суб'єктами права законодавчої ініціативи;

5) провадить у встановленому порядку міжнародну діяльність у молодіжній сфері, сфері фізичної культури і спорту тощо.

6.2. Адміністративно-правове регулювання у галузі культури.

Сучасний стан розвитку української культури і духовності характеризується розмиванням і поступовою маргіналізацією культурних і духовних цінностей у суспільному житті, руйнуванням цілісної мережі закладів, підприємств, організацій та установ культури і цілісного інформаційно-культурного простору, неефективним використанням наявних культурних і творчих ресурсів.

Систему державних органів, діяльність яких пов'язана із адмініструванням у сфері культури, складають:

Верховна Рада України;

Кабінет Міністрів України;

Президент України;

Міністерство культури України;

Державний комітет телебачення і радіомовлення України;

Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення;

Державне агентство України з питань кіно;

Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації України.

Міністерство культури України (Мінкультури) є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади із забезпечення реалізації державної політики у сфері культури і мистецтв.

Основними завданнями Мінкультури є:

формування та забезпечення реалізації державної політики у сферах культури, мистецтв, охорони культурної спадщини, вивезення, ввезення і повернення культурних цінностей, державної мовної політики, міжнаціональних відносин, релігії та захисту прав національних меншин України;

формування державної політики у сфері кінематографії;

участь у формуванні та реалізації державної політики в галузі спеціальної освіти у сфері культури і мистецтв.

На місцевому рівні функції публічного адміністрування у сфері культури здійснюють управління культури обласної, Севастопольської міської державної адміністрації, Головне управління культури та мистецтв Київської міської державної адміністрації, відділ культури районної, районної в містах Києві та Севастополі державної адміністрації.

Центральним органом виконавчої влади в інформаційній та видавничій сферах в Україні є **Державний комітет телебачення і радіомовлення України** (Держкомтелерадіо).

Основними завданнями Держкомтелерадіо є формування та реалізація державної політики у сфері телебачення і радіомовлення, інформаційній та видавничій сферах, поліграфії.

На місцевому рівні діють управління у справах преси та інформації обласної, Севастопольської міської держадміністрації і управління преси та інформації Київської міськдержадміністрації. Вони є структурними підрозділами відповідно обласної, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, що утворюються головою відповідної

держадміністрації, підзвітні й підконтрольні голові держадміністрації та Держкомтелерадіо.

Спеціальним наглядовим та регулюючим державним органом у сфері телерадіомовлення є **Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення** (Національна рада).

У царині охорони культурної спадщини в Україні важливу роль відіграє **Українське товариство охорони пам'яток історії та культури**, яке було створене з метою виявлення, вивчення, збереження пам'яток, здійснення громадського контролю за дотриманням законодавства про охорону й використання історико - культурної спадщини, проведення культурно-просвітницької роботи.

З метою виявлення, вивчення та збереження національних культурних цінностей в Україні було створено **Український фонд культури**, який є добровільною, благодійною, неурядовою громадською організацією.

Особливе місце серед громадських об'єднань займає загальноукраїнська організація "**Український мистецький форум**", головною метою якої є об'єднання окремих громадян та колективів, які діють у галузі культури та мистецтва, з метою задоволення культурних, інформаційних, соціальних, інших потреб, а також захисту економічних, правових та інших інтересів.

6.3. Адміністративно-правове регулювання охорони здоров'я населення.

Значення охорони здоров'я як окремої людини, так і населення загалом у сучасних умовах набуває особливого значення з таких причин:

політичної: забезпечення рівного доступу всіх громадян до медичної допомоги є одним із показників рівня людського розвитку; діяльність у сфері охорони здоров'я населення є основою соціальної політики сучасних держав; всесвітні організації, орієнтовані на захист здоров'я людини та її права на охорону здоров'я (ВООЗ, ЮНІСЕФ тощо), розробляють обов'язкову для цивілізованого світу стратегію охорони здоров'я;

соціально-демографічної: стан охорони здоров'я в суспільстві впливає на його старіння, демографічні зсуви, соціальну стратифікацію тощо;

індустріально-технологічної: ступінь індустріалізації та інформатизації суспільства сприяє розвитку охорони здоров'я та її технологізації, що водночас висуває певні вимоги до стану здоров'я людини.

Система суб'єктів публічного адміністрування у сфері охорони здоров'я:

Верховна Рада України;

Президент України;

Кабінет Міністрів України;

Міністерство охорони здоров'я України.

Основи державної політики у сфері охорони здоров'я **визначає Міністерство охорони здоров'я України** (МОЗ) є центральним органом виконавчої влади.

Основними завданнями МОЗ є:

формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері охорони здоров'я;

формування державної політики у сферах санітарного та епідемічного благополуччя населення, створення, виробництва, контролю якості та реалізації лікарських засобів, медичних імунобіологічних препаратів і медичних виробів, протидії ВІЛ- інфекції/СНІДу та іншим соціально небезпечним захворюванням.

Державні функції у галузі охорони здоров'я здійснюють також інші центральні органи виконавчої влади, які мають у своєму віданні установи охорони здоров'я. До таких органів, зокрема, належать: Міноборони, МВС, СБУ, Мінінфраструктури. Ці органи визначають порядок управління відомчими установами охорони здоров'я, їх систему та структуру.

Повноваженнями публічного адміністрування у сфері охорони здоров'я також наділені:

Державна служба України з лікарських засобів

Державна служба з контролю за наркотиками.

Державна санітарно-епідеміологічна служба

Товариство Червоного Хреста України

6.4. Адміністративно-правове регулювання в сфері соціального захисту населення.

Одним із принципів правової держави є гарантування державою соціальних прав і свобод, які забезпечують людині гідний рівень життя та її соціальну захищеність. За своєю суттю ці права і свободи є, з одного боку, вимогами до держави, а з іншого — її обов'язками щодо підтримання життя особи та її соціальної захищеності. Соціальні питання, за їх невирішеності, є одним з небезпечних джерел, пов'язаних з національною безпекою, самим існуванням в майбутньому державних інститутів.

Під *соціальним захистом* необхідно розуміти комплекс заходів, які здійснюють державні органи в різних сферах діяльності, спрямований на забезпечення доступу кожного члена суспільства до соціальних благ, усунення соціальної нерівності та підтримку найбільш незахищених членів суспільства.

Спеціальним органом, який уповноважений під імені держави впроваджувати в життя соціальну політику, є **Міністерство соціальної політики України**.

Основними завданнями Мінсоцполітики України є:

формування державної політики щодо забезпечення державних соціальних стандартів та державних соціальних гарантій для населення, координація розроблення проектів прогнозів і державних програм з питань соціальної та демографічної політики;

формування і реалізація державної політики щодо регулювання ринку праці, процесів трудової міграції, визначення правових, економічних та організаційних засад зайнятості населення і його захисту від безробіття;

формування і реалізація державної політики стосовно визначення державних соціальних гарантій щодо прав громадян на працю, оплату праці, а також щодо нормування та стимулювання праці, професійної кваліфікації робіт і професій, умов праці;

формування та реалізація державної політики у сфері пенсійного

забезпечення громадян;

формування основних напрямів державної політики та здійснення відповідно до закону державного нагляду у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування, проведення соціального діалогу з питань формування та реалізації державної соціальної політики, регулювання соціально - трудових відносин;

формування та реалізація державної політики щодо надання адресної соціальної допомоги вразливим верствам населення, тому числі малозабезпеченим та багатодітним сім'ям;

формування державної політики у сфері надання соціальних послуг людям похилого віку, інвалідам, бездомним громадянам, іншим соціально вразливим верствам населення;

формування та реалізація державної політики у сфері соціального захисту ветеранів, інвалідів, людей похилого віку, громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, жертв нацистських переслідувань, жертв політичних репресій, захисту прав депортованих за національною ознакою осіб, які повернулися в Україну;

формування і реалізація державної політики щодо соціальної та професійної адаптації військовослужбовців, звільнених у запас або відставку, та тих, які підлягають звільненню у зв'язку з реформуванням Збройних Сил України та інших військових формувань;

формування і реалізація державної політики з питань сім'ї та дітей;

формування і реалізація державної політики щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;

участь у розробленні та реалізація державної політики щодо запобігання насильству в сім'ї.

Повноваженнями публічного адміністрування у сфері соціального захисту населення також наділені:

Пенсійний фонд України ;

Державна служба України з питань інвалідів та ветеранів України;

Державна інспекція України з питань праці.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

ОСНОВНІ

1. Конституція України [Текст]: зі змінами та доповненнями : [прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р.] // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – С. 141.
2. Кодекс адміністративного судочинства України : закон України від 6 липня 2005 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: № 2747-IV <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року № 8073-X : станом на 1 січня 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.
4. Цивільний кодекс України : закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
5. Кодекс законів про працю України : закон України від 10.12.1971 № 322-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.
6. Сімейний кодекс України : закон України від 10.01.2002 № 2947-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.
7. Кримінальний кодекс України : закон України від 05.04.2001 № 2341-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

ДОДАТКОВІ

8. Основи права України: навч. посіб. [для студ. неюрид. спец. вищ. навч. закл.] / В. Я. Бурак, О. В. Гришук, П. Ф. Гураль та ін.; В. Л. Ортинський (ред.). - 2-ге вид., переробл. і допов.- Л. : Оріяна-Нова, 2005.
9. Пастухов В. П. Основи правознавства: навч. посіб. / В. П. Пастухов, В. Ф. Пенківський / В. П. Пастухов [ред.]. - К.: Алерта, 2005.
10. Правознавство: навч. посіб. [для студ. вищих навч. закл.] / Наук.- метод. центр вищої освіти; Харк. нац. ун-т радіоелектроніки / Ю. Г. Борисенко (упоряд.). - Х.: ХНУРЕ, 2005.
11. Правознавство : підручник / А. І. Берлач, Д. О. Карпенко, В. С. Ковальський та ін.; В. В. Копейчиков (ред.), А. М. Колодій (ред.). - К. : Юрінком Інтер, 2004.
12. Білоус В. І., Правознавство: метод. вказівки з навч. дисципліни / В. І. Білоус, І. В. Дмитриченко, М. О. Філіппських. - Миколаїв : НУК, 2007.
13. Административное право Украины : учебник / под. общ. ред. С. В. Кивалова .- Х.: Одиссей, 2004.- 880с.
14. Адміністративна відповідальність в Україні : навч. посіб. / за заг. ред. доц. А. Т. Комзюка .- Х.: Ун-т внутр. справ, 1998.-78 с.
15. Адміністративне право України : Академічний курс: підручник: У 2 т. / Ред. колегія: В. Б. Аверьянов (голова).- К.: Юрид. думка, 2004.
16. Адміністративне право України : навч. посіб., / Г. Г. Забарний, Р. А. Калюжний, В. К. Шкарупа .- К.: Вид-во Паливода А.В., 2005 .- 368 с.
17. Адміністративне право України : підручник / Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, О. В. Дяченко та ін.; за ред. Ю. П. Битяка .- К.: Юрінком Інтер, 2001 .- 544 с.

РЕСУРСИ МЕРЕЖІ INTERNET

18. <http://rada.gov.ua/> - офіційний сайт Верховної Ради України
19. <http://www.kmu.gov.ua> – офіційний сайт Кабінету Міністрів України
20. <http://www.president.gov.ua> - офіційне представництво Президента України

Навчальне видання

КОЛЯДА Тетяна Анатоліївна

КУРМАЗ Тетяна Анатоліївна

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

з дисципліни

**«ПРАВО (ПРАВознавство,
Адміністративне право)»
Частина 1**

*(для студентів денної та заочної форм навчання
напрямку підготовки 6.030601 «Менеджмент»)*

Відповідальний за випуск *І. І. Килимник*

За авторською редакцією

Комп'ютерний набір *Т. А. Коляда*

Комп'ютерне верстання *О. А. Балашова*

План 2013, поз. 94Л

Підп. до друку 14.10.2013

Друк на ризографі

Зам. №

Формат 60х84/16

Ум. друк. арк. 8,24

Тираж 50 пр.

Видавець і виготовлювач:

Харківський національний університет
міського господарства імені О. М. Бекетова,
вул. Революції, 12, Харків, 61002

Електронна адреса: rectorat@kname.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:

ДК № 4064 від 12.05.2011 р.